

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Γ. ΠΑΠΠΑΔΑΤΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

15 22 ΕΚΙ
Παπαδάτου (Αδελφ.)

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ

ΥΠΟ ΤΗΣ Ι.ΣΥΝΟΔΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΜΕΤΑ 25 ΕΙΚΟΝΩΝ

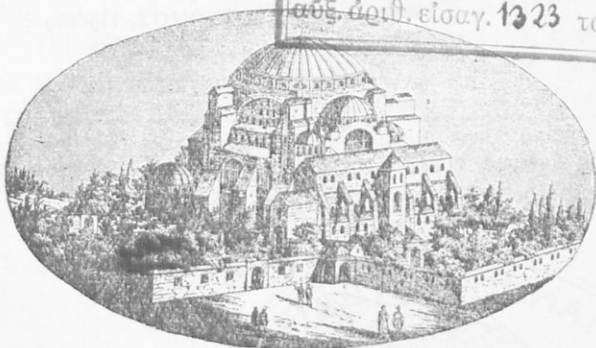
ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΤΗΝ ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΕΞΑΤΑΞΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ
ΚΑΙ ΤΑΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΥΣ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΣΧΟΛΩΝ

Αριθ. Έγκρ. Απαφ. 43342/14725
Ημερομ. 8 Αυγούστου 1932

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΡΩΤΗ

Βιβλίου Ν. Σιδέρη

αριθ. εισαγ. 1323 του έτους 1932

ΕΚΔΟΤΗΣ: ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΣΙΔΕΡΗΣ

52 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ

1932

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἀριθμ. } Πρωτ. 1545
          } Διεκπ. 1070

Ἀθήναι 8 Ἰουλίου 1932

Π ρ ο ς

Τὸν κ. Ἀντώνιον Παπαδάτον, Καθηγητὴν
Ἐνταῦθα

Ἀπαντῶντες εἰς τὴν ἀπὸ 25 Ἰουλίου ἐ. ἔ. αἰτήσιν ὑμῶν, δι' ἧς ὑποβάλλετε τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ πρὸς ἔγκρισιν, τὴν ὑφ' ὑμῶν συγγραφείσαν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν πρὸς χρῆσιν τῆς Γ' τάξεως τῶν Γυμνασίων, γνωρίζομεν ὑμῖν, Συνοδικῇ διαγνώμῃ, ὅτι ὁ ἐκ τῶν Συνοδικῶν μελῶν Σεβ. Μητροπολίτης Πλωμαρίου κ. Κωνσταντῖνος, διεξελθὼν, ἐντολῇ αὐτῆς, τὸ ὑμέτερον ὡς ἀνω πόνημα, ἀπεφάνθη ὅτι οὐδὲν εὔρεν ἐν αὐτῷ τὸ ἀπᾶδον πρὸς τὰ δόγματα καὶ τὰς παραδόσεις τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

ΕΙΣΘΙ + Ο ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, Πρόεδρος

(Γ. Σ.) δ' Ἀρχιεραγματεὺς
ΑΡΧΙΜ. ΓΕΡΜ. ΡΟΥΜΠΑΝΗΣ

Πᾶν ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγγραφέως καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ ἐκδότου.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όρισμός και διαίρεσις τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας.

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία λέγεται ἡ ἔκθεσις τῆς ἰδρύσεως, ἐξ-
πλώσεως, τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐν γένει τοῦ βίου τῆς χριστιανικῆς
Ἐκκλησίας, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της μέχρι σήμερον.

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία διαιρεῖται εἰς τέσσαρας περιόδους.
Ἡ πρώτη περίοδος ἀρχεῖται ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της καὶ φθάνει
μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου δηλ. ἀπὸ τοῦ
1 ἔτους μέχρι τοῦ 313 μ. Χ., ἡ δευτέρα ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐποχὴν
τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου καὶ φθάνει εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ
σχίσματος μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας δηλ.
ἀπὸ τοῦ 313 μέχρι τοῦ 867 μ. Χ., ἡ τρίτη περίοδος ἀρχίζουσα
ἀπὸ τὸ σχίσμα περιλαμβάνει τὰ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν συμβάντα
μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων,
ἦτοι ἀπὸ τοῦ 867 μέχρι τοῦ 1453 μ. Χ. καὶ ἡ τετάρτη περίοδος
ἀρχίζει ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν
Τούρκων (1453) καὶ φθάνει μέχρι σήμερον.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εκδόσεις: 1998

Η ιστορία της Εκκλησίας αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα πεδία έρευνας για τον άνθρωπο. Η Εκκλησία, ως κοινωνία που έχει αναπτυχθεί μέσα στην ιστορία, έχει επηρεάσει βαθύτατα τον πολιτισμό, την τέχνη, την φιλοσοφία και την επιστήμη. Η μελέτη της ιστορίας της Εκκλησίας μας βοηθάει να κατανοήσουμε καλύτερα τον ρόλο της στην κοινωνία και να αξιολογήσουμε τις επιπτώσεις των αποφάσεών της. Η ιστορία της Εκκλησίας είναι μια συνεχής διαδικασία, που εξελίσσεται και μεταλλάσσεται με την πάροδο του χρόνου. Η μελέτη της ιστορίας της Εκκλησίας είναι μια διαδικασία που απαιτεί κριτική σκέψη και ανάλυση. Η ιστορία της Εκκλησίας είναι μια διαδικασία που απαιτεί κριτική σκέψη και ανάλυση. Η ιστορία της Εκκλησίας είναι μια διαδικασία που απαιτεί κριτική σκέψη και ανάλυση.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ (1—313)

§ 1. Ἡ κατάσταση τῶν ἀνθρώπων πρὸ τῆς ἐνανθρωπή- σεως τοῦ Σωτῆρος.

Ἡ παγκόσμιος ἱστορία μᾶς διδάσκει ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῶν ἀνθρώπων, ἤκμασε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Εἰς τὰς ἡπείρους ταύτας ἔμεινε περιορισμένος καὶ στάσιμος μακρὸν χρονικὸν διάστημα καὶ μόλις χίλια ἔτη πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος, ἐμφανίζεται εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων, καθ' ὃν χρόνον σβύνει εἰς τὴν πρῶτην αὐτοῦ πατρίδα.

Κατὰ τοὺς πρὸ Χριστοῦ χρόνους, κύριοι παντὸς τοῦ πολιτισμένου κόσμου ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ ὅποιοι παρέλαβον ἐκ τῆς ὑποταχθείσης Ἑλλάδος, τῆς ἐστίας πάσης σοφίας καὶ πάσης προόδου, τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα τότε ἦτο ἡ γλῶσσα τῶν πολιτισμένων ἀνθρώπων καὶ ἦτο καταληπτὴ ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅπου ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἶχε διαδοθῆ, ἀλλὰ καὶ εἰς ἅπαν σχεδὸν τὸ ἀπέραντον Ῥωμαϊκὸν κράτος.

Ἐπίσημος θρησκεία τῶν Ῥωμαίων ἦτο ἡ πολυθεΐα, ὅπως εἶχε διαμορφωθῆ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες ἐθεοποίησαν ὅλα τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, διότι ἔβλεπον τὴν ἐπίδρασιν τούτων εἰς τὴν ζωὴν των καὶ τὴν ἀδυναμίαν των νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἢ νὰ μεταβάλουν ταῦτα. Τοὺς θεοὺς τοὺς ἀντιπροσωπεύοντας τὰ στοιχεῖα, καὶ τὰς δυνάμεις, ἐπροσωποποίησαν, ἐδημιούργησαν δὲ μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτοὺς φαντασίαν των, διαφοροὺς μύθους

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ἀναφερομένους εἰς τὰς σχέσεις τῶν θεῶν καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀναμεταξύ των. Ἐπειδὴ δὲ οἱ θεοὶ ἦσαν ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι, διὰ τοῦτο εἶχον καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ἑλαττώματα, τὰ μίση, τοὺς φθόνους, τὰς ἐκδικητικὰς τάσεις κ.λ.π.

Ἐπὶ τοιαύτας συνθήκας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δημιουργηθῇ ἠθικὸς βίος καὶ ἠθικαὶ ἀρχαὶ δίκαιαι καὶ σταθεραί. Τοῦτο διότι πρὸς δημιουργίαν ἠθικῆς ζωῆς, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν ὑποδείγματα ἠθικὰ καὶ αὐτὰ ἔπρεπε νὰ παρέχωνται ἀπὸ ὄντα σεβαστὰ καὶ ἀνώτερα τῶν ἀνθρώπων δηλ. ἀπὸ τοὺς θεοὺς. Οἱ θεοὶ ὅμως, ὅπως διεμορφώθησαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παράσχωσι παραδείγματα ἠθικῆς.

Διὰ τοῦτο κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος χρόνους ἡ διαφθορὰ τῶν ἀνθρώπων, ἐνισχυομένη ἀπὸ τὸν συναχθέντα εἰς Ῥώμην ἄφθονον πλοῦτον, εἶχε φθάσει εἰς τὰ ἔσχατα. Οὕτως οἱ αὐτοκράτορες ἔζων ἀκολασιότατα, ἐνῶ ἀποθνήσκοντες ἐθεοποιοῦντο. Οἱ λαοὶ ἐτέρποντο μὲ τὰ φρικώδη θεάματα τῶν θηριομαχιῶν καὶ μονομαχιῶν, εἰς τὰ ὅποια ἄφθονον ἐχύνετο τὸ ἀνθρώπινον αἷμα. Ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ διὰ τὸν ἰσχυρὸν δὲν εἶχε καμμίαν ἀξίαν. Πρὸς ἐξίλασμον τῶν θεῶν ἐτελοῦντο θυσίαι ἀνθρώπινοι. Ἡ ἰσότης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἦτο ἄγνωστος, ἀφοῦ οἱ δοῦλοι ἐφρονεύοντο ὡς τὰ κτήνη καὶ ἀπετέλουν κτήμα τῶν κυρίων των, ὁ δὲ ἐλεύθερος τῆς γῆς, ἠδύνατο νὰ εἶναι δοῦλος τῆς σήμερον, διότι ἐβασίλευε τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροῦ. Ὁ οἰκογενειακὸς βίος τέλος ἦτο τελείως ἀδιοργάνωτος, ἡ δὲ γυνὴ εἶχε ταπεινωθῆ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ κτήνους. Ἐὰν δὲ εἰς τὸν τότε πολιτισμένον κόσμον ἦτο τόσον μεγάλη ἡ διαφθορὰ, δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν πῶς ἔζη ὁ ἀπολίτιστος κόσμος.

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἠθικὸς νόμος εἰς τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἐμφυτος, διότι πάντοτε οἱ ἄνθρωποι εἶχον ἰδέαν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, οἱ πλείστοι τῶν διανοουμένων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔβλεπον τὴν δημιουργηθεῖσαν ταύτην κατάστασιν καὶ ἤρχισαν νὰ περιφρονοῦν τὰς περὶ θεῶν παραδόσεις καὶ τὴν ἐν γένει εἰδωλοατρικὴν θρησκείαν, προσεπάθουν δὲ νὰ δημιουργήσουν νέαν θρησκείαν, πνευματικωτέραν, μὲ ὠρισμένον ἠθικὸν σύστημα.

Πολλοὶ σοφοὶ ἐδημιούργησαν φιλοσοφικὰ ἠθικὰ συστήματα καὶ προσεπάθησαν νὰ ἀνυψώσουν τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὀρθότερας περὶ θεοῦ ἰδέας. Τινὲς τούτων ἐπέτυχον νὰ πλησιάσουν πολὺ πρὸς τὰς πραγματικὰς περὶ θεοῦ, περὶ ἠθικῆς καὶ περὶ ἀνθρω-

πίνου προορισμοῦ ἰδέας. Ἄλλ' αἱ ἰδέαι τῶν ἔμειναν κτῆμα ὀλίγων, διότι ὁ κόσμος εἶχε πλέον ἐκτροχιασθῆ καὶ ἡ ἀναμόρφωσις ἦτο δυσκολωτάτη. Οἱ περισσότεροὶ τῶν σοφῶν κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ κόσμος καταστρέφεται καὶ χρειάζεται ὑπερφυσικὴ ἐπέμβασις διὰ νὰ συγκρατηθῆ.

§ 2. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ εἰδωλολάτραι, ὡς εἶδομεν, ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην ἐμφανίσεως μιᾶς μεγάλης δυνάμεως πρὸς σωτηρίαν καὶ ἀνύψωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς μίαν γωνίαν τῆς Παλαιστίνης ὑπῆρχε τότε εἰς λαός, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὀρθὰς περὶ θεοῦ ἰδέας· ἦτο ὁ Ἰουδαϊκός. Οἱ Ἰουδαῖοι ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐλάτρευον τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Ὁ θεόπνευστος Μωσαϊκὸς νόμος ὠδήγει τούτους εἰς θαυμασίας ἠθικὰς ἀρχὰς ἀποβλεπούσας εἰς τὴν εὐτυχῆ συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων.

Ἄλλὰ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τὰς ἐπανειλημμένας καταστροφὰς τὰς ὁποίας ὑπέστησαν καὶ ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν θρησκευμάτων τῶν λαῶν μὲ τοὺς ὁποίους ἤλθον εἰς συνάφειαν, διεφθάρησαν τόσον πολὺ, ὥστε, ἐνῶ μετὰ φανατισμοῦ ὑπεστήριζον τὴν πάτριον θρησκείαν των, περιορίζοντο μόνον εἰς τὴν τήρησιν ὠρισμένων τυπικῶν τελετῶν, ἐνῶ ὁ βίος των δὲν ἦτο καθόλου διάφορος τοῦ βίου τῶν εἰδωλολατρῶν.

Ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία παρεμορφώθη ἤδη καὶ οὐδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας διὰ ταύτης ἐβλεπον καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Μέσα ὅμως εἰς τὰ ἱερά των βιβλία ἦτο γραμμένον, ὅτι θὰ παρουσιάζετο εἰς τὸν κόσμον ὁ Σωτὴρ των. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν δοῦλοι, περιέμενον τὸν Μεσσίαν, ὅπως ὠνομάζετο ὁ Σωτὴρ ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἤλπιζον παρ' αὐτοῦ ὄχι μόνον τὴν πνευματικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀνύψωσιν.

Αἱ σκέψεις καὶ αἱ ἐλπίδες καὶ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων, ἔγιναν πραγματικὰ γεγονότα. Κατὰ τὸ ἔτος 754 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης, ὅταν αὐτοκράτωρ αὐτῆς ἦτο ὁ Ὀκταβιανὸς Αὐγουστος, (30 π. Χ.—14 μ. Χ.), ἐγεννήθη εἰς τὴν Βηθλέεμ τῆς Ἰουδαίας ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου.

Ὁ Σωτὴρ, ὅταν ἔγινε τριάκοντα ἐτῶν ἐβαπτίσθη εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ὑπὸ τοῦ Προδρόμου Ἰωάννου, ὁ ὁποῖος ὅταν εἶδεν αὐτὸν ἐρχόμενον τὸν ἀνεγνώρισε καὶ εἶπεν «Ἴδε ὁ ἀμνός

τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου» (Ἰω. Α. 29). Ἐκ τὴν ἡμέραν ταύτην ὁ Ἰησοῦς περιήρχετο τὴν Γαλιλαίαν καὶ τὰς πέριξ πόλεις, θεραπεύων τοὺς ἀσθενεῖς, παρηγορῶν τοὺς δυστυχεῖς, συγχωρῶν τοὺς μετανοοῦντας ἁμαρτωλοὺς, ἐλέγχων τὴν ὑποκρισίαν καὶ τὸ ψεῦδος, προσκαλῶν τοὺς πάντας εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἠθικὴν ἀναγέννησιν καὶ ἐν γένει διδάσκων τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὸν πλησίον καὶ πρὸς τὸν ἑαυτόν του, ὅπως ταῦτα λεπτομερῶς γράφονται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην.

Πρὸς συνέχισιν τοῦ ἔργου του καὶ ἐξάπλωσιν τῆς διδασκαλίας του, ἐξέλεξεν ὁ Ἰησοῦς δώδεκα μαθητάς, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα εἶναι : Σίμων ἢ Πέτρος καὶ ὁ ἀδελφός του Ἀνδρέας, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης υἱοὶ τοῦ Ζεβεδαίου, Θωμᾶς καὶ Ματθαῖος, Φίλιππος καὶ Ναθαναὴλ ἢ Βαρθολομαῖος, Ἰάκωβος καὶ Ἰούδας, υἱοὶ τοῦ Ἀλφαίου, Σίμων ὁ Ζηλωτῆς καὶ ὁ προδόσας τὸν Σωτῆρα Ἰούδας.

Ἡ ἔξοχος διδασκαλία τοῦ Σωτῆρος, ὁ ἐνάρετος βίος του, τὰ θαύματά του, τὰ ὁποῖα ἐφανέρωναν τὴν θεότητά του καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς κακίας, ἐπροκάλεσαν τὸν φθόνον καὶ τὸ μῖσος τῶν θρησκευτικῶν ἀρχόντων τῶν Ἰουδαίων. Οὗτοι κατηγορήσαντες αὐτὸν πρὸς τὸν Ῥωμαῖον ἡγεμόνα Πόντιον Πιλάτον, ὅτι ἐξήγειρεν ἐπανάστασιν κατὰ τῶν κυριάρχων τῆς Ἰουδαίας Ῥωμαίων, ἐπέτυχον τὴν εἰς σταυρικὸν θάνατον καταδίκην του. Οὕτως ὁ τόσον διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ἐργασθεὶς, μετὰ τριετῆ καρποφόρον διδασκαλίαν, ἀποθνήσκει ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἄγων τὸ 33ον ἔτος τῆς ἡλικίας του.

Ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν ἐπὶ πολὺ νὰ κρατήσῃ ἡ γῆ τὸ θεῖον σῶμά του καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τοῦ θανάτου του ἀνέστη, πολλὰκις δὲ ἐφανισθεὶς εἰς τοὺς μαθητάς του ἐπὶ 40 ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποίας παρέμεινεν ἀκόμη εἰς τὸν κόσμον, ἐπανέλαβεν εἰς αὐτοὺς τὰς θείας του διδασκαλίας.

Ἀφοῦ ἐθεμελίωσεν οὕτως ὁ Σωτὴρ τὴν Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, ἀνέθεσεν εἰς τοὺς μαθητάς του τὴν ἐξάπλωσιν τῆς διδασκαλίας του εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον, ὑποσχεθεὶς δὲ ὅτι θὰ ἀποστείλῃ εἰς αὐτοὺς τάχιστα τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἵνα ὀδηγήσῃ καὶ ἐνισχύσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ ἔργον των, τὴν τεσσαρακοστὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεώς του, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς.

§ 3. Ἰδρυσις καὶ ἐξάπλωσις τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.— Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.

Μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, οἱ μαθηταὶ του εὗρισκοντο εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου ἐκλέξαντες τὸν Ματθαῖον εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ προδότου Ἰούδα, ἐπερίμεναν τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Πραγματικῶς μετὰ πενήκοντα ἡμέρας ἀπὸ τῆς Ἀναστάσεως, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐπεφοίτησε καὶ μετέδωκεν εἰς αὐτοὺς σοφίαν καὶ θάρρος πρὸς διάδοσιν τῆς νέας πίστεως, ἀμέσως δὲ ἤρχισαν νὰ κηρύττουν εἰς μέγα πλῆθος λαοῦ, τὸ ὅποιον συνέβη νὰ εἶναι εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα πρὸς ἑορτασμὸν τῆς Ἰουδαϊκῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς.

Εἰκ. 1. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἰς Ἀθήνας κηρύττων τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον.

Τότε ὁ Πέτρος ὁμιλήσας περὶ τοῦ Ἰησοῦ, τῶν ἔργων του καὶ τῆς διδασκαλίας του, προσεκάλεσεν ὅσους ἤθελαν, νὰ γίνουν ὀπαδοὶ του καὶ νὰ βαπτισθοῦν. Τρεῖς χιλιάδες ἄνθρωποι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, πιστεύσαντες εἰς τὸν Χριστὸν καὶ βαπτισθέντες ἐσχημάτισαν τὴν πρώτην Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν. Ἀπὸ τὴν ἡμέραν ταύτην οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος, οἱ ὅποιοι ὠνομάσθησαν Ἀπόστολοι, ὡς ἀπεσταλμένοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐξηκολούθησαν μὲ ζῆλον καὶ αὐταπάρησιν νὰ διδάσκουν τὴν θεϊαν διδασκαλίαν, ἣ ὅποια ἐκλήθη Εὐαγγέλιον, (ἦτοι καλὴ ἀγγελία)

οὐδεμίαν προσοχήν ἰδίδοντες εἰς τὰς ἀπειλὰς τῶν πολεμούντων αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Χριστὸν ἠϋξανε καταπληκτικῶς καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲν ἐπρόφθαναν νὰ διδάσκουν καὶ νὰ ἐκτελοῦν τὰ ὀφειλόμενα ἔργα φιλανθρωπίας, ἐξέλεξαν ἑπτὰ διακόνους, οἱ ὅποιοι τοὺς ἐβοήθουν.

Οἱ Ἰουδαῖοι κληρικοί, οἱ ὅποιοι ἐβλεπαν ὅτι χάνεται ἡ θέσις των μετὰ τὴν διάδοσιν τῆς νέας πίστεως, ἤρχισαν νὰ ἐξεγείρουν τὸν λαὸν κατὰ τῶν διδασκόντων αὐτήν. Οὕτω κατὰ τὸ ἔτος 36 ἐδημιούργησαν τὸν πρῶτον διωγμὸν κατὰ τῆς νέας Θρησκείας, ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ὁ λιθοβολισμὸς τοῦ διακόνου Στεφάνου, ὅστις ἔγινεν ὁ πρῶτος μάρτυς τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦτον διεσπάρησαν οἱ ἀπόστολοι εἰς διάφορα μέρη τοῦ κόσμου, ὅπου ἴδρουν χριστιανικὰς Ἐκκλησίας, καλουμένας οὕτω ἀπὸ τὸ ὄνομα «Χριστιανοί», τὸ ὁποῖον ἔλαβον οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ πρῶτον εἰς Ἀντιόχειαν.

Εἰς κάθε μέρος πού μετέβαινον οἱ ἀπόστολοι, ἴδρουν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, φεύγοντες δέ, ἐχειροτόνουν ἀντιπροσώπων των, οἱ ὅποιοι ἀνελάμβανον τὴν διοίκησιν αὐτῆς, τὴν διδασκαλίαν τῶν χριστιανῶν καὶ τὴν τέλει τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων ὀριζομένης λατρείας τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τοὺς ἀποστόλους προσετέθη καὶ ὁ μέγας κῆρυξ τοῦ Χριστιανισμοῦ Παῦλος· οὗτος κατήγετο ἀπὸ τὴν Ταρσὸν τῆς Κιλικίας, ἐμορφώθη δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰουδαίου νομοδιδασκάλου Γαμαλιήλ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, γενόμενος φανατικὸς λάτρης τῆς Μωσαϊκῆς θρησκείας. Βλέπων τὴν ταχυτάτην διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου, ἀνέλαβε τὴν καταδίωξιν τῶν χριστιανῶν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀνεχώρησε τὸ ἔτος 37 διὰ τὴν Δαμασκόν. Εἰς τὸν δρόμον ὅμως παρουσιάσθη εἰς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ, ὁ ὅποιος τὸν μετέβαλεν εἰς ἔνθερον κήρυκα τοῦ Εὐαγγελίου του, τοῦ ἐσύστησε δὲ νὰ ζητήσῃ νὰ βαπτισθῇ καὶ νὰ διδαχθῇ εἰς τὴν Δαμασκὸν ἀπὸ τὸν χριστιανὸν Ἀνανίαν.

Ἀπὸ τότε ὁ Παῦλος ἐπεδόθη μετὰ ζῆλον καὶ ἐνθουσιασμὸν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐπισκεφθεὶς πλείστας εἰδωλολατρικὰς πόλεις, ἴδρυσεν τὰς περισσοτέρας ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἀποστόλους Ἐκκλησίας, παρηκολούθει δὲ τὴν πρόοδον αὐτῶν δίδων ὁδηγίαν καὶ λύων κάθε παρουσιαζομένην ἀμφιβολίαν, ἄλλοτε μὲν αὐτοπροσώπως μεταβαίνων, ἄλλοτε δὲ στέλλων τὰς σοφωτάτας αὐτοῦ ἐπιστολάς (Εἰκ. 1).

Τοιουτοτρόπως με τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν διαδεχθέντων αὐτοὺς ἀντιπροσώπων καὶ τῶν λοιπῶν χριστιανῶν, ὁ χριστιανισμὸς ἐξηπλώθη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Ἀσίας, τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἐν γένει δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ μεγαλειτερον μέρος τοῦ ἀπεράντου τότε Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐδέχθη τὸν χριστιανισμόν. Σπουδαιότεραι τῶν ὑφισταμένων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' αἰῶνος Ἐκκλησιῶν ἦσαν τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς Ἀντιοχείας, τῆς Ἐφέσου, τῆς Σμύρνης, τῆς Λαοδικείας, τῆς Καισαρείας, τῆς Νικομηδείας, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς Κρήτης, τῆς Κύπρου, τοῦ Βυζαντίου, τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Κορίνθου, τῆς Ῥώμης, τῆς Βρεττανίας, τῶν Λουγδούνων, τῆς Βιέννης, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Καρχηδόνος, τῆς Νουμιδίας τῆς Μαυριτανίας καὶ ἄλλαι.

§ 4. Αἱ εὐνοϊκαὶ περιστάσεις καὶ τὰ ἐμπόδια πρὸς ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἡ διάδοσις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας συνήντησε πολλὰς εὐνοϊκὰς περιστάσεις, ἀλλὰ καὶ περισσότερα ἐμπόδια.

Καὶ αἱ μὲν εὐνοϊκαὶ περιστάσεις ἦσαν αἱ ἑξῆς :

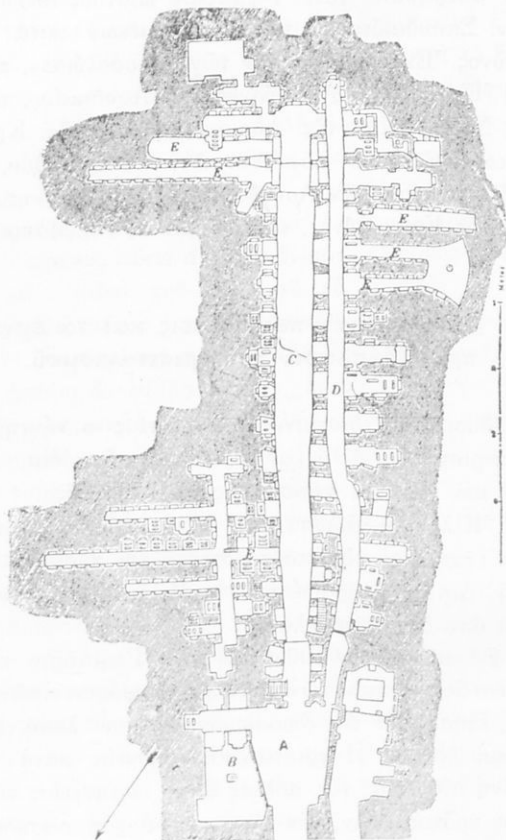
α') Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἣτις ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἶχεν ἐξαπλωθῆ εἰς ἅπαντα σχεδὸν τὸν κόσμον. Τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης γραφέντα εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἦσαν καταληπτὰ ἀπὸ ὅλους τοὺς λαούς.

β') Ἡ ἔνωσις πολλῶν λαῶν ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ἡ συνάφεια ὅλων αὐτῶν τῶν λαῶν με διαφόρων εἰδῶν θρησκείας καὶ ἔθιμα, ἐξησθένισε τὴν ἀφοσίωσιν ἐκάστου λαοῦ εἰς τὰ ἰδικὰ του ἦθη καὶ ἔθιμα. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία κατὰ συνέπειαν, θεωρουμένη μία ἀπὸ τὰς πολλὰς ξένας θρησκείας τῶν ὑπὸ τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος λαῶν, δέν εὔρε κατ' ἀρχὰς σπουδαίαν ἀντίδρασιν.

γ') Ἡ ἀγιότης τοῦ βίου, ἡ ἠθικὴ τῶν πρώτων χριστιανῶν καὶ τὸ θάρρος αὐτῶν, ὅταν κατὰ τοὺς ἐγερθέντας κατ' αὐτῶν διωγμούς, ὑφίσταντο σκληρότατα μαρτύρια διὰ νὰ ἀρνηθοῦν τὴν πίσιν των. Τὰ προσόντα ταῦτα τῶν χριστιανῶν ἐκίνοῦν τὸν θαυμασμόν καὶ αὐτῶν τῶν διωκτῶν των καὶ διὰ τοῦτο συνέβη.

καὶ δῆμιοι ἀκόμη τῶν χριστιανῶν νὰ ἀσπασθοῦν τὴν χριστιανικὴν πίστιν.

δ') Ἡ ἀπελπιστικὴ παραλυσία τῶν λαῶν, τὴν ὁποίαν ὄχι μόνον ἠνείχοντο αἱ πολυθεϊστικαὶ θρησκείαι των, ἀλλὰ πολλάκις τὴν διηυκόλυναν. Πολλοὶ σοφοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μελετήσαντες

Εἰκ. 2. Διάγραμμα τῶν κατακομβῶν τοῦ Ἁγίου Ἰανουαρίου ἐν Νεαπόλει.

τὸ Εὐαγγέλιον, ἠσπάσθησαν τὸς διδασκαλίας του καὶ εἰργάσθησαν πρὸς διάδοσιν αὐτῶν, πεισθέντες ὅτι ὁ χριστιανισμὸς θὰ σώσῃ τοὺς λαοὺς ἀπὸ τὴν ἠθικὴν καταστροφὴν.

Τὰ δὲ παρουσιασθέντα ἐμπόδια πρὸς ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἦσαν τὰ ἑξῆς:

α') Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν χριστιανῶν ὡς ἀθέων καὶ ὡς ἐπαναστατῶν. Οἱ χριστιανοὶ δὲν μετεχειρίζοντο εἰδῶλα καὶ θυσιαστήρια, κατὰ δὲ τοὺς πρώτους χρόνους δὲν εἶχον οὔτε ἰδιαιτέρους ναοὺς εἰς τοὺς ὁποίους νὰ ἐκτελοῦν τὰ θρησκευτικὰ τῶν καθήκοντα, ἀλλὰ συνήρχοντο κρυφίως εἰς διάφορα μέρη, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὰς ἐνοχλήσεις ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεώς των.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ὁ φανατικὸς ὄχλος καταλλήλως διδασκόμενος ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς του, ἐθεώρει τοὺς χριστιανοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀθέους καὶ ἀπέδιδεν εἰς αὐτοὺς κάθε ἐπερχομένην θεομηνίαν. Ἐνόμιζε δὲ ὅτι οἱ χριστιανοὶ συνερχόμενοι εἰς ἰδιαιτέρα μέρη, ἐθυσίαζον ἀνθρώπους καὶ ἔπιναν τὸ αἷμά των καὶ ἔκαμναν συνωμοσίας κατὰ τοῦ καθεστῶτος

β') Τὰ συμφέροντα τῶν ἱερέων, καὶ τῶν Ἐθνικῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων, ὡς καὶ τῶν τεχνιτῶν καὶ ἀγαματοποιῶν. Ἡ ἐπικράτησις τοῦ χριστιανισμοῦ ἔστέρει αὐτοὺς τῶν πόρων τῆς συντηρήσεώς των καὶ διὰ τοῦτο, μὲ τὰς πολλὰς συκοφαντίας των, ἐπέτυχον νὰ διαθέσουν δυσμενέστατα κατὰ τῶν χριστιανῶν τοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς ἄρχοντας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους, οἱ ὁποῖοι ἐπέισθησαν ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἐπικίνδυνος.

γ') Ἡ ἀντίθεσις τῆς ἀπλουστάτης ζωῆς τῶν χριστιανῶν πρὸς τὴν πλήρη σωματικῶν ἀπολαύσεων ζωὴν τῶν ἐθνικῶν. Οἱ ἐθνικοὶ λαοὶ συνειθισμένοι εἰς τὰς διασκεδάσεις, τὰς ἀκολασίας, τὰς λαμπρὰς τελετὰς καὶ τὴν πολυτέλειαν, ἐδυσκολεύοντο νὰ μεταβάλουν τὸν βίον των καὶ νὰ προτιμήσουν τὸν ἀπλοῦν καὶ ἐνάρετον χριστιανικὸν βίον καὶ τὰς σεμνὰς τελετὰς τῶν χριστιανῶν.

δ') Ἡ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς περιφρόνησις τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων. Οὗτοι, μὴ μελετήσαντες τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἔχοντες δὲ ὑπ' ὄψει των ὅτι προέρχεται ἀπὸ τοὺς ἀσῆμους Ἰουδαίους, ἐξελάμβανον ταύτην ὡς μωρίαν καὶ ἐνόμιζον ὅτι εἶναι ἔξευτελισμὸς νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν ἐξ Ἰουδαίων νέαν ταύτην θρησκείαν.

ε') Ἡ διδασκαλία τῶν χριστιανῶν περὶ τῆς ἰσότητος πάντων τῶν ἀνθρώπων. Οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες καὶ λοιποὶ ἄρχοντες δὲν ἠθέλαν οὔτε νὰ ἀκούσουν, ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ὅμοιοι μὲ τοὺς δούλους των. Ἐκηρύχθησαν συνεπῶς σφοδροὶ διῶκαι τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅστις κηρύττων τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων, κατήργει τὴν δουλείαν.

Ἄλλ' ὅμως, μολοντί τὰ ἐμπόδια ἦσαν πολὺ περισσότερα τῶν

εὐκολιῶν, ὁ χριστιανισμὸς ἐπεκράτησε, πράγμα τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει τὴν ἐκ Θεοῦ προέλευσίν του.

§ 5. Οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν καὶ αἱ πρῶται αἰρέσεις μεταξὺ αὐτῶν.

Ὅταν ἤρχισε νὰ θεμελιώνεται ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, οἱ ἐχθροὶ αὐτῆς (§ 4) ἐπέτυχον νὰ δημιουργήσουν δυσμενεστάτην κατὰ τῶν χριστιανῶν γνώμην καὶ φοβερωτάτους κατ' αὐτῶν διωγμούς. Οἱ διωγμοὶ οὗτοι προήρχοντο ἢ ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ἢ ἐκ τοῦ λαοῦ. Οἱ αὐτοκράτορες βλέποντες ὅτι ἀπειλεῖται νὰ καταστραφῇ ἡ Ἐθνικὴ θρησκεία, μὲ τὴν ὁποίαν συνεδέοντο οἱ Ῥωμαϊκοὶ θεσμοί, καὶ πιστεύοντες εἰς τὰς κατὰ τῶν χριστιανῶν συκοφαντίας, ἐζήτησαν νὰ ἐξαφανίσουν τὸν χριστιανισμὸν, σκληρότατα τιμωροῦντες πάντα χριστιανόν. Ὁ δὲ ὄχλος συχνότατα ἐξηγείρειτο κατ' αὐτῶν, ἀποδίδων εἰς αὐτοὺς τὰ δυστυχήματα (σεισμούς, ἀσθενείας, πλημύρας κλπ.), τὰ ὁποῖα ἔστελλον οἱ θεοὶ ἐξοργιζόμενοι! διὰ τὴν ἀσέβειαν τῶν χριστιανῶν.

Οἱ σπουδαιότεροι τῶν διωγμῶν, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν ἀπὸ τοῦ ἔτους 54 μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀριθμοῦνται εἰς δώδεκα. Τούτων φοβερώτατος ἦτο ὁ ἐνεργηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀπανθρώπου Νέρωνος (64—68), ὁ Νέρων διὰ νὰ ἐξωραΐσῃ τὴν Ῥώμην, κατ' ἄλλους δὲ διὰ νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν τῆς καιομένης Τροίας, ἐπυρπόλησε τὴν Ῥώμην καὶ ἀπέδωκε τὴν βάρβαρον ταύτην πράξιν εἰς τοὺς χριστιανούς κατὰ τῶν ὁποίων ἤγειρε σφοδρότατον διωγμόν. Κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦτον, διαρκέσαντα ἐπὶ τέσσαρα ἔτη, χιλιάδες χριστιανῶν ὑπέστησαν μαρτυρικὸν θάνατον, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Ἁπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος.

Κατὰ τοὺς διωγμούς τούτους αἱ Ἁγίαι Γραφαὶ ἐκαίοντο, οἱ δὲ χριστιανοὶ πανταχοῦ διωκόμενοι συνελαμβάνοντο καὶ ἄλλοι ἐκαίοντο ἀλειφόμενοι μὲ πίσσαν, ἄλλοι ἐξεσχίζοντο δενόμενοι εἰς τροχούς, ἄλλοι ἐφονεύοντο ὄβριζόμενοι καὶ μαστιγούμενοι καὶ ἐν γένει ὑφίσταντο παντὸς εἶδους ἀπανθρωπότητα μαρτύρια.

Οὕτω διωκόμενοι οἱ χριστιανοὶ κατέφευγον εἰς ἐρήμους, εἰς σπήλαια καὶ εἰς ὑπογείους κατακόμβας. (κατακόμβαι ἐλέγοντο ὑπόγεια σπήλαια, σχηματιζόμενα ἐκ τῆς ἐξαγωγῆς οἰκοδομικῶν ὑλῶν. Εἰκ. 2). Ἐκεῖ ἐτέλουν κρυφίως τὰ θρησκευτικὰ των καθήκοντα καὶ πολλάκις ἔθαπτον τοὺς νεκρούς των καὶ ἰδίως τοὺς

ὑποστάντας μαρτυρικὸν θάνατον. Ὅταν ὁμως συνελαμβάνοντο, ἐδείκνυον καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες τόσῃ ἀφοσίωσιν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, τόσον θάρρος καὶ τόσῃ αὐταπάρνησιν, ὥστε ἐπροξένουν καταπληξιν. Πλείστοι βασανισταὶ τῶν βλέποντες τὴν πεποίθησιν μὲ τὴν ὁποίαν οἱ χριστιανοὶ δὲν ἐδέχοντο νὰ ἀρνηθοῦν τὸν Χριστὸν καὶ νὰ θυσιάσουν εἰς τὰ εἶδωλα διὰ νὰ ἀποφύγουν τὰ μαρτύρια καὶ τὸν θάνατον, ἐγίνοντο καὶ αὐτοὶ χριστιανοὶ καὶ συναπέθνησκον μὲ αὐτοὺς ὡς μάρτυρες.

Διωγμοὺς κατὰ τῶν χριστιανῶν ἐδημιούργησαν καὶ οἱ μεταξὺ αὐτῶν ἐμφανισθέντες αἰρετικοί, ἐξεγείροντες καὶ οὗτοι τοὺς ἐθνικούς. Οἱ αἰρετικοὶ ἦσαν χριστιανοὶ, ὑποστηρίζοντες διδασκαλίαν μὴ συμφωνούσας μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ, αἰρέσεις ὀνομαζομένας καὶ ζητοῦντες μὲ κάθε τρόπον νὰ ἀποσπάρωσι τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τὴν ὀρθὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ νὰ τοὺς κάμουν ἰδικούς τῶν ὀπαδῶν. Αἱ σπουδαιότεραι τῶν αἰρέσεων τούτων ἦσαν ἡ αἵρεσις τῶν Ἰουδαϊζόντων, οἱ ὁποῖοι ἀνεμίγνυον τὴν Ἰουδαϊκὴν καὶ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν, τῶν Γνωστικῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνεμίγνυον τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν μὲ τὴν εἰδωλολατρικὴν θρησκείαν καὶ ἡ αἵρεσις τῶν Μοντανιστῶν. Οἱ Μοντανισταὶ ἐθεώρουν τὸν ἀρχηγόν τους Μοντανόν, ὡς ὄργανον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἦσαν δὲ αὐστηρότατοι κατὰ τὰ ἦθη μὴ συγχωροῦντες ἀπολύτως τοὺς βαρέως ἁμαρτάνοντας καὶ ἐθεώρουν τοὺς ἑαυτοὺς τῶν ὡς τοὺς μόνους τελείους χριστιανούς.

§ 6. Περὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὀνομάζονται οἱ χριστιανοὶ λόγιοι, οἱ ὁποῖοι διετύπωσαν συστηματικῶς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων, κατεπολέμησαν τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἠρμήνευσαν ὀρθῶς τὰς Ἁγίας Γραφάς. Οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες οἱ ἀναφανέντες κατὰ τὴν Ἀπὸ περίοδον τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας διαιροῦνται εἰς τοὺς Ἀποστολικοὺς πατέρας, τοὺς Ἀπολογητὰς καὶ τοὺς Ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς. Α'. Ἀποστολικοὶ πατέρες καλοῦνται οἱ ἄμσοι μαθηταί, συνεργοὶ καὶ διάδοχοι τῶν ἀποστόλων, οἱ ὁποῖοι εἰς τὰ βιβλία τῶν καὶ τὰς ἐπιστολάς τῶν, διετύπωσαν τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωτήρος καὶ συνεβούλευον τοὺς χριστιανούς νὰ ἀποφεύγουν τὰς ψευ-

δεῖς διδασκαλίας τῶν αἵρετικῶν καὶ νὰ ἔχουν πίστιν εἰς τὸν Θεόν, ἀμοιβαίαν ἀγάπην καὶ ὑπομονὴν εἰς τοὺς διωγμούς.

Σπουδαιότεροι τούτων εἶναι οἱ ἑξῆς :

1. Ὁ συνεργὸς τοῦ ἀποστόλου Παύλου Βαρνάβας, ὁ ὁποῖος

Εἰκ. 3. Ὁ καλὸς ποιμὴν.

Μαρμάρινος ἀνδριάς, σφζόμενος εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Λατερανοῦ εἰκονίζων τὸν Ἰησοῦν, ὡς ποιμένα φέροντα ἐπὶ τῶν ὤμων του τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον.

ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον εἰς τὴν Κύπρον (75 μ. Χ.) Τούτου σφζεται ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἑξ Ἰουδαίων χριστιανούς.

2. Ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Κλήμης, συνεργὸς καὶ οὗτος τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Τούτου σφζονται δύο ἐπιστολαὶ πρὸς τοὺς Κορινθίους πρὸς τοὺς ὁποῖους συμβουλεύει ὁμοίωσαν, πίστιν καὶ ταπεινοφροσύνην.

3. Ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου Ἰγνάτιος ὁ θεο-

φόρος, διατελέσας ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας ἐπὶ 40 ἔτη. Ὁ Ἰγνάτιος σταλείς δέσμιος εἰς Ῥώμην, ἔγινε τροφή τῶν θηρίων ἐπὶ Τραϊανοῦ (98—117). Τούτου ὑπάρχουν ἑπτὰ ἐπιστολαί, μὲ τὰς ὁποίας ἐνισχύει τὴν πίστιν τῶν χριστιανῶν καὶ ἀνατρέπει τὰς Ἰουδαϊκὰς αἰρέσεις.

4. Ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου Πολύκαρπος, ἐπίσκοπος Σμύρνης, ὁ ὁποῖος ἔμαρτύρησε κατὰ τὸν διωγμὸν τὸν γενόμενον εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου (161—180). Τούτου ὑπάρχει ἐπιστολὴ πρὸς Φιλιππησίους διδάσκουσα τὰ καθήκοντα παντὸς χριστιανοῦ.

5. Ὁ διάκονος Ἱεραπόλεως (τῆς Μικρᾶς Φρυγίας) Παπίας, μαρτυρήσας ἐπὶ Αὐρηλίου. Οὗτος ἔγραψε βιβλίον εἰς τὸ ὁποῖον συνέλεξε τὰς περὶ τῶν λόγων καὶ ἔργων τοῦ Χριστοῦ παραδόσεις, ἐπιγραφόμενον «Λογίων Κυριακῶν ἐξηγήσεις».

Β'. Ἀπολογηταὶ καλοῦνται οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι μὲ τὰ συγγράμματά των, ἀπεδείκνυον τὴν ἀλήθειαν τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος καὶ τὸ ἄδικον καὶ παράνομον τῶν συκοφαντιῶν καὶ διωγμῶν κατὰ τῶν χριστιανῶν. Σπουδαιότεροι τούτων εἶναι οἱ ἑξῆς :

1. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν Κοδράτος καὶ ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος Ἀριστείδης. Ἀμφότεροι ἐνεχείρισαν εἰς τὸν Ἀδριανὸν (117—138) ἀπολογία, ὅταν ἐπῆγεν εἰς Ἀθήνας, καὶ ἐπέτυχον νὰ παύσῃ τὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμὸν.

2. Ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος Ἀθηναγόρας, ὁ ὁποῖος ἐπέδωκε σύγγραμμά του «Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν» εἰς τὸν Μάρκον Αὐρηλίον.

3. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας Θεόφιλος, γράψας ἀπολογία ἀπευθυνομένην πρὸς τὸν εἰδωλολάτρη φίλον του Αὐτόλκον.

4. Ὁ σπουδαιότερος ὄλων τῶν ἀπολογητῶν φιλόσοφος Ἰουστίνος, ἐκ Φλαβίας Νεαπόλεως (ἀρχαίας Συχέμ). Ζητῶν νὰ εὔρη τὴν ἀλήθειαν, ἠρεύνησε πολλὰ φιλοσοφικὰ συστήματα ἐκ τῶν ὁποίων μόνον ὁ χριστιανισμὸς τὸν ἱκανοποίησε. Ἀπὸ τότε περιήρχετο διάφορα μέρη κηρύττων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Ῥώμην, ὅπου ἴδρυσε ἰδικὴν του σχολήν, παραμείνας ἐκεῖ ἄρχετὰ ἔτη. Τὸ 166 ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον. Ὁ Ἰουστίνος ἔγραψε πολλὰ ἔργα ὑπερασπίζων τὸ Εὐαγγέλιον κατὰ τῶν εἰδωλοκατρῶν, τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν

αίρετικῶν. Σφύζονται μόνον δύο ἀπολογίαι του καὶ εἰς διάλογος πρὸς ἓνα Ἰουδαῖον Τρύφωνα.

Γ'. Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ὀνομάζονται οἱ γράψαντες βιβλία ἐρμηνεύοντα ὀρθῶς τὰς Ἁγίας Γραφὰς καὶ προστατεύοντα τοὺς χριστιανοὺς ἀπὸ τὰς διαφόρους αἱρέσεις. Τούτων ἐπισημότεροι εἶναι :

1. Ὁ Εἰρηναῖος, ὁ ἐπίσκοπος Λουγδούνου (Λυῶνος) καταγόμενος ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας. Διατελέσας ἐπίσκοπος ἐπὶ 24 ἔτη εἰργάσθη ἐναντίον τῶν ἀναφανεισῶν αἱρέσεων, αἱ ὁποῖαι ἠπέιλουν αὐτὴν τὴν ὕπαρξιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐμαρτύρησεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Σεπτιμίου Σευήρου κατὰ τὸ 202.

2. Ὁ διδάσκαλος τῆς χριστιανικῆς σχολῆς Ἀλεξανδρείας Κλήμης, καταγόμενος πιθανῶς ἐξ Ἀθηνῶν, μαρτυρήσας καὶ οὗτος κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Σευήρου τῷ 220.

3. Ὁ διευθυντὴς τῆς χριστιανικῆς σχολῆς Ἀλεξανδρείας Ὁριγένης γεννηθεὶς εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸ ἔτος 185. Ὁ Ὁριγένης ἔγραψε μέγαν ἀριθμὸν συγγραμμάτων καὶ θεωρεῖται ὁ μεγαλείτερος

Εἰκ. 4. Ἡ Παρθένος μετὰ τοῦ θείου βρέφους καὶ τοῦ προφ. Ἡσαίου. Τοιχογραφία ἐκ τῆς ἐν Ῥώμῃ κατακόμβης τῆς Ἁγ. Πρισκίλλης, ἀνήκουσα εἰς τὸν Γ' αἰῶνα.

θεολόγος τοῦ Γ' καὶ Δ' αἰῶνος, ἂν καὶ εἰς τὰ βιβλία του ὑπάρχουν μερικαὶ γνῶμαι μὴ σύμφωνοι πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν.

4. Ὁ ἐπίσκοπος Νεοκαισαρείας Γρηγόριος ὁ θαυματουργός, θεωρούμενος ὁ μετὰ τὸν Ὁριγένην πολυγραφώτατος τῶν πρὸ τοῦ Δ' αἰῶνος ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων.

5. Ὁ Ἕλλην ἐπίσκοπος Πόντου Ἰππόλυτος, γράψας πολλὰ βιβλία, εἰς τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων καταπολεμεῖ τὰς αἱρέσεις.

Καὶ Λατῖνοι πολλοὶ Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς κατὰ τὴν

περίοδον ταύτην ἀνεφάνησαν. Τούτων κυριώτεροι εἶναι ὁ ἐκ Καρχηδόνης Τερτυλλιανός, ὁ ἰδρυτῆς τῆς Ἀφρικανικῆς χριστιανικῆς σχολῆς. Ὁ ἐπίσκοπος Καρχηδόνης Κυπριανός, ἀποκεφαλισθεὶς τὸ ἔτος 258, ἐπειδὴ ἠρνήθη νὰ θυσιάσῃ εἰς τὰ εἰδώλα, ὀνομασθεὶς δὲ διὰ τὴν εὐγλωττίαν του χριστιανὸς Κικέρων, ὁ ἐξ Ἀφρικῆς Μινούκιος Φῆλιξ, ὁ Λακτάνιος καὶ ἄλλοι.

§ 7. Λατρεία, διοικήσεις καὶ ἤθη τῶν χριστιανῶν.

Ἡ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς περιόδου ταύτης ἦτο ἀπλουσιτάτη. Οἱ χριστιανοί, μὴ ἔχοντες ἀκόμη ἰδιαιτέρους τόπους λατρείας, συνήρχοντο εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας. Ἐκεῖ ἔψαλλον ὕμνους πρὸς τὸν Θεόν, ἀνεγίνωσκον περικοπὰς ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης καὶ ἤκουον τὸ κήρυγμα τῶν ἱερέων καὶ τῶν μορφωμένων λαϊκῶν. Μετὰ τοῦτο ἐτέλουν τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ μετελάμβανον πάντες, παρεκάθηγτο δὲ κατόπιν εἰς κοινὸν δεῖπνον καὶ ἀπεχωρίζοντο ἀνταλλάσσοντες ἀδελφικὸν ἀσπασμόν. Ἐτέλουν ὡσαύτως τὸ βάπτισμα τῶν νεοπροσερχομένων εἰς τὸν χριστιανισμόν κατ' ἀπομίμησιν τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ, διὰ τριτῆς καταδύσεως, μὲ τὸ ὅποιον βάπτισμα διὰ τῆς θείας χάριτος ἐκαθαρίζετο ὁ βαπτιζόμενος ἀπὸ πᾶσαν ἁμαρτίαν του. Ἐορτὰς εἶχον καθορίσει τὰς Κυριακὰς καὶ τὸ Πάσχα.

Ἀπὸ τοῦ Β' αἰῶνος ἡ λατρεία ἀναπτύσσεται. Κτίζονται ἰδιαιτέρα κτίρια διὰ τὴν λατρείαν, οἱ ναοί. Ὅσάκις ὅμως ἐγίνοντο διωγμοί, συνήρχοντο καὶ ἐτέλουν τὰ τῆς λατρείας τῶν εἰς ἐρήμους, σπήλαια καὶ κατακόμβας. Τοὺς ναοὺς ἐκόσμουν κατ' ἀρχὰς μὲ σύμβολα εἰκονίζοντα (Εἰκ. 3) διάφορα πρόσωπα καὶ πράγματα⁽¹⁾ καὶ κατόπιν ἤρχισαν νὰ κοσμοῦν αὐτοὺς μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου κρατούσης εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς τὸ θεῖον βρέφος (Εἰκ. 4 καὶ 5) καὶ ἑτέρας εἰκόνας παριστώσας διάφορα γεγονότα τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης.

Ἦδη καθορίζεται ἡ λειτουργία τελουμένη τὴν πρωΐαν, τῆς ὁποίας τὸ σπουδαιότερον μέρος ἦτο ἡ τέλεσις τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας. Τὸ μυστήριον τοῦτο ἐτελεῖτο σύμφωνα μὲ τὴν

1. Τοιαῦτα σύμβολα ἦσαν. Κριὸς ἢ ἄμνος ἢ ποιμὴν εἰκονίζοντα τὸν Χριστόν. Περιστέρα, εἰκονίζουσα τὴν ἀθωότητα. Φοινῖξ, εἰκονίζων τὴν ἀνάστασιν. Τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ, εἰκονίζων τὸν Χριστόν κτλ.

ἐντολὴν ποὺ ἔδωκεν ὁ Ἰησοῦς κατὰ τὸν μυστικὸν δεῖπνον, δι' ἄφροντος καὶ οἴνου μετουσιουμένου εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ.

Ἐτελεῖτο ἐπίσης τὸ Χρῖσμα πρὸς ἐπισφράγισιν τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος μεταδοθείσης θείας χάριτος, ἡ συγχώρησις τῶν μετανουούντων, ἡ εὐλογία τοῦ γάμου, ἡ μετάδοσις εἰς τοὺς ἀσθενεῖς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς χρίσεως των μὲ ἡγιασμένον ἔλαιον καὶ ἡ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μεταδιδομένη χάρις εἰς τοὺς κληρικούς. Πᾶσαι αὗται αἱ τελεταί, ἐπειδὴ μὲ ὄρατὰ σημεῖα μετεδίδοτο ἡ ἀόρατος χάρις τοῦ Θεοῦ, καλοῦνται μυστήρια, ἅτινα ἦσαν ἑπτὰ: τὸ βάπτισμα, τὸ χρῖσμα, ἡ εὐχαριστία, ἡ μετάνοια, ἡ ἱερωσύνη, ὁ γάμος καὶ τὸ εὐχέλαιον.

Εἰκ. 5. Ἡ δεομένη Παρθένος

Τοιχογραφία ἐκ τῆς ἐν Ῥώμῃ κατακόμβης τῆς Ἀγ. Ἀγνῆς ἀνήκουσα εἰς τὸν Δ' αἰῶνα.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν μέχρι τοῦ τέλους τῆς περιόδου ταύτης ηὐξήθη προστεθεισῶν τῶν ἑορτῶν τῆς Πεντηκοστῆς, τῆς Ἀναλήψεως, τῶν Θεοφανείων, καὶ ἄλλων ἑορτῶν εἰς μνήμην διαφόρων μαρτύρων, τιμῶνται δὲ καὶ ἡ Τετάρτη καὶ Παρασκευή ἐκάστης ἑβδομάδος, ἀναμνησθῆναι τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ χριστιανοὶ ἐνήστευον.

Ἡ *Διοίκησις* τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους ἦτο ἔργον τῶν ἀποστόλων. Οὗτοι ἔλαβον ὡς βοηθοὺς καὶ συνεργάτας των τοὺς λεγομένους διακόνους καὶ κατόπιν τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς ἐπισκόπους. Τούτους ἐξέλεγον ἐκ τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν καὶ χειροτόνουν θέτοντες τὰς χεῖρας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν θείαν χάριν. Ἐτέλουν οὕτω τὸ μυστήριον τῆς ἱερωσύνης. Μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἀποστόλων, εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας διεδέχθησαν αὐτοὺς οἱ Ἐπίσκοποι, ἀπὸ τοὺς ὁποί-

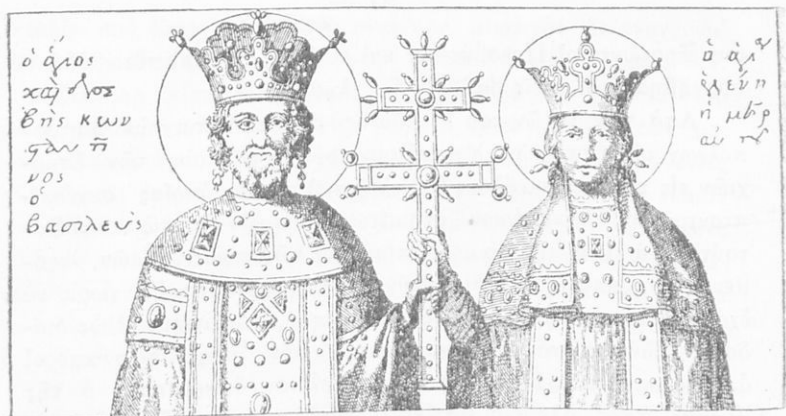
ους ἐξηρτῶντο οἱ Πρεσβύτεροι καὶ οἱ Διάκονοι καὶ οὕτω ἐδημιουργήθησαν οἱ τρεῖς βαθμοὶ τῶν κληρικῶν. (1)

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος οἱ ἐπίσκοποι τῶν Μητροπόλεων τῶν ἐπαρχιῶν, συνεκάλουν τοὺς ἐπισκόπους τῶν ἐπαρχιῶν εἰς τοπικὰς συνόδους (συνελεύσεις) εἰς τὰς ὁποίας συνεσκέπτοντο περὶ γενικωτέρων ζητημάτων. Φυσικὸν ἦτο τῶν συνόδων τούτων νὰ εἶναι πρόεδροι οἱ ἐπίσκοποι τῶν πρωτεύουσῶν, λεγόμενοι Μητροπολίται. Οὗτοι ἐτύγγανον πρωτείου τιμῆς, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀξίωμα μεγαλειτέρου τοῦ ἐπισκόπου, ἀμφοτέροι δὲ ὡς διάδοχοι τῶν ἀποστόλων, ἦσαν μεταξύ των ἴσοι, ὅπως καὶ οἱ ἀπόστολοι. Ὡς πρωτεύοντες Μητροπολίται διεκρίθησαν ὁ τῆς Ῥώμης, ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ τῆς Ἀντιοχείας, ὄντες ἐπίσκοποι τῶν μεγαλειτέρων χριστιανικῶν κέντρων.

Τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν ἦσαν ἄμεμπτα. Ἐθεώρουν ἑαυτοὺς υἱοὺς τοῦ Θεοῦ καὶ ἠγαπῶντο ὡς ἀδελφοί. Ἡ ἀγάπη μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἐδεικνύετο διὰ τῶν φιλανθρωπικῶν αὐτῶν ἔργων. Εἰς τὰς χριστιανικὰς κοινωνίας ἀνυψώγεται ἡ γυνή, ἥτις ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν ἐθεωρεῖτο δούλη τοῦ ἀνδρὸς καὶ εὐλογεῖται ὁ γάμος καὶ ὁ οἰκογενειακὸς βίος. Τὰ βάρβαρα ἔθιμα τῶν θηριομαχιῶν καὶ τῶν μονομαχιῶν ἐκλείπουν καὶ καταργεῖται ἡ ἐξευτελί-ζουσα τὸν ἄνθρωπον δουλεία. Πολλοὶ τέλος ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὰς πόλεις καὶ μετέβαινον εἰς ἔρημα μέρη, ὅπου μὲ ἀυστηρὰς νηστείας καὶ προσευχὰς ἀφοσιούμενοι εἰς τὸν Θεόν, ἐπεδίωκον τὴν χριστιανικὴν τελειότητα, ἐκαλοῦντο δὲ ἀσκηταί.

---

1. Κληρικοί καλοῦνται οἱ χριστιανοὶ οἱ ἐκλέξαντες ὡς κληρὸν (ἔργον) τὴν διακονίαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς λοιποὺς χριστιανούς, ὀνομαζομένους λαϊκοὺς.

Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη (εἰκὼν βυζαντινοῦ χειρογράφου).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ
ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ (313—867)

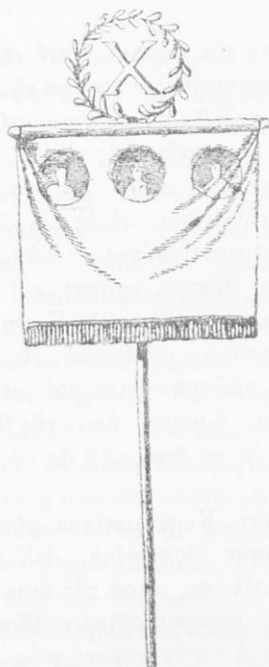
§ 8. Ὁ χριστιανισμὸς καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες.

Ἄπαντες οἱ πρὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες κατεδίωξαν μὲ μέγαν φανατισμὸν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου οἱ διωγμοὶ κατέπαυσαν, οἱ χριστιανοὶ ἐκτελοῦν ἐλεύθερα τὰ θρησκευτικὰ τῶν καθήκοντα καὶ ὁ χριστιανισμὸς γίνεται θρησκεία ἀνεκτὴ εἰς τὸ ἀπέραντον Ῥωμαϊκὸν κράτος. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ναϊσσόν, τῆς Μοισίας⁽¹⁾ κατὰ τὸ 288 μ. Χ. καὶ ἦτο υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Χλωροῦ καὶ τῆς χριστιανῆς Ἑλένης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν βέβαια θὰ εἶχε διδαχθῆ τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, ὁ στρατὸς ἀνεκήρυξεν αὐτὸν Αὐγουστον (αὐτοκράτορα). Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦσαν ἕξ Αὐγουστοὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

1. Ναϊσσὸς εἶναι ἡ σημερινὴ Νίσα, Μοισία δὲ ἐκαλεῖτο ἅπασα ἡ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἠπείρου, Μακεδονίας καὶ Θράκης χώρα, ἡ ἀποτελοῦσα τὴν παλαιὰν Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἔχων πεποιθήσιν εἰς τοὺς χριστιανούς, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπετέλουν τὸν στρατὸν του καὶ εἰς τὸν θεὸν τῶν χριστιανῶν, διεξήγαγε πολλοὺς πολέμους κατὰ τῶν ἄλλων αὐτοκρατόρων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξῆλθε νικητής. Ὅταν κατὰ τὸ 312 ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ Μαξεντίου, ἐνίκησεν αὐτὸν διὰ τῆς βοήθειας τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τοῦ ὁποίου τὸν τύπον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «ἐν τούτῳ νίκα» εἶδεν εἰς τὸν οὐρανὸν μεσημβριάν τινά, κατὰ τὴν ὁποίαν προσηύχето ζητῶν τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ τῶν χριστιανῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπετύπωσε τὸ φανὲν εἰς τὸν οὐρανὸν σημεῖον ἐπὶ λαβάρου, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τότε προηγέτο τοῦ στρατοῦ εἰς ὅλας του τὰς ἐκστρατείας (Εἰκ. 7).

Τὸ ἔτος 313 ἐξεδόθη εἰς τὸ Μεδιόλανον (Μιλᾶνον) ὑπὸ τοῦ

Εἰκ. 7. Τὸ Λάβαρον.

Κωνσταντῖνου τὸ πρῶτον ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατορικὸν διάταγμα, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ ὁμολογοῦν ἐλευθέρως τὴν θρησκείαν των, ἐπεστρέφοντο δὲ οἱ ναοὶ καὶ τὰ κτήματα τῶν χριστιανῶν, τὰ ὁποῖα πρὸ μικροῦ εἶχον δημευθῆ

ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ὅταν δὲ ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὸ 323 ἔγινε μονοκράτωρ, κατέστησε τὸν χριστιανισμὸν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Ἄν καὶ μετὰ ζήλου ὑπερήσπιζε τὸν χριστιανισμὸν, ὦν εἰλικρινῆς ὁπαδὸς τῆς ἀγάπης καὶ πειθοῦς, σύμφωνα μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, οὐδένα εἰδωλολάτρην κατεδίωξεν, ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐλευθέρους εἰς τὴν λατρείαν των καὶ μόνον μερικοὺς ναοὺς εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἔκλεισε, ἕνεκα τῶν τελουμένων εἰς αὐτοὺς ἀκολασιῶν. Ἐπροστάτευσεν μόνον τοὺς χριστιανοὺς προτιμῶν αὐτοὺς εἰς τὰς ἀνωτέρας δημοσίας θέσεις, ἐπέτρεψεν εἰς τὰς ἐκκλησίας νὰ ἐλευθερώουν τοὺς δούλους, ὥρισε διὰ νόμου τὴν Κυριακὴν ἀργίαν καὶ ἐκόσμησε πολλὰς πόλεις μὲ μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς.

Διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ ὁ Κωνσταντῖνος, μετέθεσε τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τῆς Ῥώμης, ὅπου ἕνεκα τῶν ὑπαρχόντων ἐκεῖ πολλῶν ἐθνικῶν μνημείων, δύσκολα θὰ ἐκυριάρχει ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, εἰς τὸ Βυζάντιον. Τὸ ἔτος 330 ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῶς τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας πρωτευούσης τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν αὐτὸς μὲν ὠνόμασεν Νέαν Ῥώμην, ὁ δὲ λαὸς Κωνσταντινούπολιν. Τὴν πόλιν ταύτην ἐκόσμησε μὲ ὠραῖα κτίρια, θέατρα, κρήνας, καὶ μὲ μεγαλοπρεπεστάτας χριστιανικὰς ἐκκλησίας. Οὕτω ἡ Κωνσταντινούπολις ἔγινε κέντρον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐπειδὴ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπεκράτει ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἔγινε καὶ κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος δικαίως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καλεῖται ἰσαπόστολος, δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Βυζαντιανοῦ κράτους.

Οἱ διαδεχθέντες τὸν Κωνσταντῖνον αὐτοκράτορες ἐπροστάτευσαν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλ' οὐχὶ μὲ τὴν σύνεσιν τοῦ Κωνσταντῖνου. Πολλάκις, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, μετεχειρίσθησαν βίαια μέσα κατὰ τῶν Ἑθνικῶν, ἤτοι ἔκλειον ἢ κατέστρεφον τοὺς ναοὺς των καὶ τὰ εἰδῶλα, ἀπηγόρευον τὰς θυσίας καὶ μὲ πάντα τρόπον ἐπέεζον αὐτοὺς νὰ γίνουν χριστιανοί, ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ὁ μέγας (518—610), ὁ ἀνεγείρας τὸν μεγαλοπρεπῆ ναὸν τῆς θείας σοφίας, ἔκλεισε τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς ἐκδιώξας ἀπὸ αὐτὰς τοὺς ἑήτορας καὶ φιλοσόφους, διότι ἠγάπων τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Κωνσταντῖνου, ὁ ὁποῖος προσεπάθησε νὰ ἐπανα-

φέρη τὴν εἰδωλολατρείαν, ἦτο ὁ Ἰουλιανὸς (361), ὁ κληθεὶς ἀποστάτης ἢ παραβάτης, διότι ἐνῶ ἀνετράφη χριστιανικῶς, ὅταν ἔγινεν αὐτοκράτωρ, ὑπεστήριξε τὴν εἰδωλολατρείαν. Αἱ προσπάθειαι ὅμως αὐταὶ τοῦ ἄλλως σοφωτάτου καὶ ἱκανωτάτου τούτου αὐτοκράτορος ἀπέτυχον, διότι δὲν ἦτο πλέον δυνατόν νὰ σβεσθῇ τὸ λάμπον φῶς τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ Ἰουλιανὸς πολεμῶν νικηφόρως κατὰ τῶν Περσῶν κατὰ τὸ 363 ἐφονεύθη καὶ λέγεται ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας του στιγμὰς εἶπε «Νενίκηκας με Ἰουλιανὸς!»

§ 9. Χριστιανισμὸς καὶ Ἑλληνισμὸς Σχέσις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας.

Ἡ νέα πρωτεύουσα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἡ ὁποία μετεφέρθη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Βυζάντιον, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραμείνῃ Λατινική. Ὁ Ἑλληνισμὸς μαρνανθεὶς εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Βόρειον Ἀνατολήν. Ἡ Κωνσταντινούπολις ὅθεν εὐρέθη ἑλληνικὴ πρωτεύουσα μέσα εἰς ἑλληνικὰς χώρας. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία παρέλαβεν ἤδη ἀπὸ τὸν ἑλληνισμὸν τὴν γλῶσσαν, τὴν ἠθορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ὁ δὲ ἑλληνισμὸς ἀναζωογονεῖται μετὰ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ἐμφανίζεται ὡς νέος πλέον ἑλληνισμὸς μετὰ τὸ ἀρχαῖον του ἔνδυμα, ἀλλὰ μετὰ νέον πνεῦμα, τὸ χριστιανικόν. Τοιοῦτοτρόπως ἠνώθησαν εἰς τὴν νέαν Ῥωμαϊκὴν πρωτεύουσαν δύο μεγάλαι δυνάμεις, ὁ ἑλληνισμὸς καὶ ὁ χριστιανισμὸς.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἀποσπᾶται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ Ἀνατολὴ ἀπὸ τὴν Δύσιν, δημιουργεῖται δὲ τὸ Βυζαντινὸν κράτος, τοῦ ὁποίου ὅλα τὰ στοιχεῖα εἶναι Ἑλληνικά, καὶ ἠθικὴ δυνάμις του ὁ χριστιανισμὸς. Τὸ κράτος τοῦτο διατηρεῖ μόνον τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ, οἱ δὲ κάτοικοί του ὀνομάζονται μὲν ἀκόμη Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ Ῥωμαῖος κατήντησε νὰ σημαίνῃ Ἑλλήν. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔλαβεν ἀρχὴν ἡ ἑλληνικὴ χριστιανικὴ αὐτοκρατορία, ἡ ὁποία ἐκ τῆς θέσεώς της ἐκλήθη Ἀνατολική, ἐκ δὲ τῆς προφῆν ὑπαρχούσης ἐκεῖ χώρας, Βυζαντινὴ. Ἡ αὐτοκρατορία αὕτη ζῆ πλέον αὐτοτελῶς, ἀπὸ τῆς διαίρεσεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικὸν (395). Κατὰ δὲ τὸν Δ' καὶ Ε' αἰῶνα, ὅτε βάρβαροι λαοὶ κατέλαβον τὴν Δύσιν, ὡς

βασιλεύουσα πόλις τοῦ κόσμου μένει ἡ Κωνσταντινούπολις, διότι ἡ Ῥώμη ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι τοιαύτη.

Εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, αἱ δύο μεγάλαι δυνάμεις ὁ ἑλληνισμὸς καὶ ὁ χριστιανισμὸς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὡς εἶδομεν ἔστηρίζετο, συμπληροῦν ἡ μία τὴν ἄλλην. Πάντες οἱ διανοούμενοι, γεωγράφοι, μαθηματικοί, ἀστρονόμοι, μουσικοὶ κ.λ.π. ἀσχολοῦνται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν θεολογίαν, ἡ δὲ ἐποχὴ αὕτη φέρεי χαρακτῆρα ἐκκλησιαστικὸν καὶ θεολογικόν. Ὅμοίως πάντες οἱ θεολόγοι εἶναι κάτοχοι τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ ἀσχολοῦνται νὰ συνδυάσουν ταύτην πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ πεποιθήσεις τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὸ μέγα τοῦτο ἔργον τοῦ συνδυασμοῦ φιλοσοφίας καὶ χριστιανισμοῦ ἐπέτυχον θαυμασίως οἱ θεολόγοι τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἐθριάμβευσαν δὲ ὡς πρὸς τοῦτο οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ θεολόγος καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, τιμώμενοι διὰ τοῦτο μέχρι σήμερον καὶ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τῆς παιδείας.

Αἱ *σχέσεις* πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἦσαν ἄριστοι. Ὁ αὐτοκράτωρ λαμβάνει τὸ διάδημά του ἀπὸ τὸν Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις οὕτω ἐπικυρώνει τὴν ἀναγόρευσίν του. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 497 ἡ Ἐκκλησία ἐπιδοκιμάζει καὶ εὐλογεῖ ἀπαραιτήτως τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸν θρόνον του, τελουμένης τῆς σχετικῆς ἱεροτελεστίας, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπεμβαίη καθόλου εἰς τὴν ἐκλογὴν του.

Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἐξωτερικῶς μὲν παλαίει, μὲ τὴν εὐλογίαν τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τῶν διαφόρων βαρβάρων ἐπιδρομῶν καὶ διασφῆζει τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ κράτους, ἐσωτερικῶς δὲ πρωτοστατεῖ εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ μὲ τὴν συνεργασίαν τοῦ πατριάρχου, φροντίζει διὰ τὴν ὀργάνωσιν ταύτης, διὰ τὴν ὀρθὴν διατύπωσιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τὴν διατήρησιν ταύτης ἀμολύντου ἀπὸ τὰς ἐμφανιζομένας αἱρέσεις. Ἡ συνεργασία αὕτη πολιτείας καὶ ἐκκλησίας εἶχε τὸ ἀποτέλεσμα νὰ καθορισθῇ σαφῶς ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ, καὶ νὰ ἀποκτήσῃ ὡς τίτλον τιμῆς τὸ ὄνομα ὀρθόδοξος.

§ 10 Αἱρέσεις.

Ὅπως κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεφάνησαν πολλοὶ αἱρετικοί. Ἐπειδὴ δὲ

είχον παύσει οί κατά τῶν χριστιανῶν διωγμοί, οί ὅποιοι ἐκρά-
τουσαν τούτους ἠνωμένους, ἔγιναν ἤδη περισσότεροι καί θρασύτε-
ροι. Αἱ συζητήσεις μεταξύ αἰρετικῶν καί ὀρθῶς φρονούντων
χριστιανῶν ἐγένοντο τώρα οὐχί μὲ ἡρεμίαν καί ἀδελφικὸν πνεῦμα,
ὅπως ἀπῆτει ἡ Εὐαγγελικὴ διδασκαλία, ἀλλὰ μὲ φανατισμὸν καί
πεῖσμα, μεταδιδόμενον ὄχι μόνον εἰς τὸν λαόν, ἀλλὰ καί εἰς
αὐτοὺς τοὺς αὐτοκράτορας, Αἱ αἵρέσεις αὗται ἐδημιουργοῦσαν
σφοδρὸν μῖσος μεταξύ τῶν χριστιανῶν καί ἔγιναν αἰτία νὰ χυθῆ
οὐχί ὀλίγον χριστιανικὸν αἷμα. Διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία καθώρισε
καί διετύπωσε τὴν ὀρθήν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου, τοὺς δὲ
αἰρετικούς ἀπέκλειε πάσης ἐπικοινωνίας μὲ τοὺς ὀρθοδόξους χρι-
στιανούς.

Αἱ κυριώτεραι τῶν αἱρέσεων τούτων ἦσαν αἱ ἑξῆς:

1. Ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου, πρεσβυτέρου τῆς Ἐκκλησίας τῆς
Ἀλεξανδρείας. Ὁ Ἀρειος ἐδίδασκεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκτί-
σθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ἀντιτιθέ-
μενος πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ
Ἰησοῦς εἶναι τὸ δευτερον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἄναρ-
χος ὅπως καί ὁ Πατὴρ καί ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα. Ἡ
ἀρειανικὴ αὕτη ἔρις ἀρχίσασα ἀπὸ τοῦ 300 μ. Χ. καί προσελκύ-
σασα πολλοὺς ὁπαδούς, συνετάραξε τὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ 150 ἔτη.

2. Ἡ αἵρεσις τοῦ Μακεδονίου, ἐπισκόπου Κωνσταντινουπό-
λεως (341), τοῦ κληθέντος πνευματομάχου. Οὗτος ἐδίδασκεν ὅτι
τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι κτίσμα, περιορίζων οὕτω τὰ τρία πρό-
σωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος εἰς δύο.

3. Τοῦ Ἀπολλιναρίου, ἐπισκόπου Λαοδικείας, διδάσκοντος
ὅτι ὁ Χριστὸς ἦτο μὲν τέλειος Θεός, ἀλλ' οὐχί καί τέλειος ἄν-
θρωπος, μὴ παραλαβὼν ὅλα τὰ συστατικὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύ-
σεως, ἐνῶ ἡ ὀρθὴ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι, ὅτι ὁ Χρι-
στὸς ἦτο καί τέλειος Θεός καί τέλειος ἄνθρωπος.

4. Τοῦ Νεστορίου, ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως (428).
Ὁ Νεστόριος ἐδίδασκεν ὅτι ἡ Παρθένος Μαρία ἐγέννησεν
ἀπλοῦν ἄνθρωπον τὸν Χριστόν, μετὰ τοῦ ὁποίου ἠνώθη μετὰ
τὴν γέννησιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἔνεκα δὲ τούτου ὠνόμαζεν αὐτὴν
οὐχί Θεοτόκον, ἀλλὰ Χριστοτόκον. Ἡ θεωρία αὕτη ἦτο τελείως
ἀσύμφωνος πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, καθ' ἣν ἐν τῷ
Χριστῷ ὑπάρχουν ἡ θεία καί ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἠνωμένοι ἀρ-
μονικῶς καί ἀδιαιρέτως. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Νεστορίου ἀπετέλεσαν

ιδίαν ἐκκλησίαν εἰς τὴν Περσίαν καὶ ἄλλα μέρη τῆς Ἀνατολῆς, διεσφύθησαν δὲ μέχοι σήμερον ἐλάχιστοι εἰς τὰς Ἰνδίας.

5. Ἡ αἵρεσις τοῦ ἀρχιμανδρίτου ἐν Κωνσταντινουπόλει Εὐτυχοῦς, συγχρόνου περιπίου τοῦ Νεστορίου. Οὗτος πολεμῶν τὸν Νεστόριον περιέπεσεν εἰς ἑτέραν πλάνην, διδάσκων ὅτι εἰς τὸν Χριστὸν ὑπάρχει μόνον ἡ θεία φύσις, διότι ἡ ἀνθρωπίνη ἀπεροφῆθη καὶ ἐξηφανίσθη ὑπὸ τῆς θείας. Ἡ διδασκαλία αὕτη τῶν μονοφυσιτῶν, ὅπως ὠνομάσθησαν οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Εὐτυχοῦς, ἀντιτίθεται πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν, καθ' ἣν αἱ δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἠνώθησαν ἀδιαιρέτως, ἀτρέπτως καὶ ἀσυγχύτως, δὲν εἶναι δηλαδὴ οὔτε διηρημένα, ἀλλ' οὔτε καὶ συγχωνευμένα. Οἱ μονοφυσῖται ἀπεκλείσθησαν ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερας ἐκκλησίας. Μονοφυσιτικαὶ ἐκκλησίαι ὑπάρχουν σήμερον ἢ τῶν Ἰακωβιτῶν, περιλαμβάνουσα τοὺς ὀλίγους μονοφυσίτας τῆς Συρίας, Μεσοποταμίας καὶ Παλαιστίνης, ἢ τῶν Ἀρμενίων, ἢ τῶν Κοπιτῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἢ τῆς Ἀβησσυνίας.

6. Ἡ αἵρεσις τῶν μονοθελητῶν, τῆς ὁποίας σπουδαιότερος ὁπαδὸς ἦτο ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Ὀνώριος. Οὗτοι, ἀντιτιθέμενοι πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, καθ' ἣν εἰς τὸν Χριστὸν ὑπάρχουν ἡ θεία θέλησις καὶ ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις, οὐχὶ ἐναντία πρὸς ἀλλήλας, ἀλλὰ ὑποτασσομένης τῆς ἀνθρωπίνης εἰς τὴν θείαν, ὑπεστήριζον ὅτι ὑπάρχει εἰς τὸν Χριστὸν μόνον μία θέλησις, ἡ θεία. Λείψανα τῶν αἰρετικῶν τούτων ὑπάρχουν εἰς τινα μονὴν τοῦ ὄρους Λιβιάνου, καλουμένην τοῦ Μάρωνος, ὀνομαζόμενοι Μαρωνῖται, τελευταίως ἐνωθέντες μὲ τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν.

7. Ἡ αἵρεσις τῶν εἰκονομάχων γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ ὄνομα «εἰκονομαχικὴ ἔρις», ἢ ὁποία περισσότερον ἀπὸ ἓνα αἰῶνα (726—842) διαρκέσασα, ἐπροκάλεσε αἱματηροὺς μεταξὺ τῶν χριστιανῶν πολέμους, σκληροὺς διωγμοὺς καὶ ἀνεπανορθώτους καταστροφάς. Ὁ δημιουργὸς τῆς ἐριδος ταύτης ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Ἰσαυρος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ ἀμαθὴς ὄχλος μετέβαλε τὸν πρὸς τὰς εἰκόνας καὶ τὰ λείψανα τῶν ἁγίων σεβασμὸν εἰς λατρείαν, ὀφειλομένην μόνον εἰς τὸν Θεόν. Ἐκτὸς τούτου ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν ηὑξήθη καταπληκτικῶς, διότι πολλοὶ ἐγίνοντο μοναχοί, οὐχὶ ἀπὸ θεῖον ζῆλον, ἀλλὰ ἀπὸ ὀκνηρίαν καὶ διὰ νὰ ἀποφύ-

γουν τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπηλλάσσοντο οἱ μοναχοί. Αἱ δὲ ἐφορτάσιμοι ἡμέραι, κατὰ τὰς ὁποίας δὲν εἰργάζοντο, ἔγιναν τόσον πολλαί, ὥστε ὑπῆρχε κίνδυνος οἰκονομικῆς καταστροφῆς. Διὰ τοῦτο ἐδημιουργήθη μία μερὶς διανοομένων ἐπιθυμούντων τὴν διόρθωσιν τῆς καταστάσεως ταύτης, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Ἰσαυρος.

Τὴν διόρθωσιν ταύτην ἐπιδιώκων ὁ Λέων ἐνόμισε καλὸν νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὰς εἰκόνας. Ἀντὶ ὅμως νὰ φροντίσῃ νὰ διδαχθῇ ὁ λαὸς ὅτι ὀφείλει νὰ τιμᾷ μόνον τὰς εἰκόνας καὶ οὐχὶ νὰ τὰς λατρεύῃ, προέβη εἰς τὴν τελείαν κατάργησιν τῶν εἰκόνων. Ἡ κατάργησις τῶν εἰκόνων ἐξήγειρε τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ καὶ τοὺς μοναχοὺς καὶ οὕτω ἐδημιουργήθησαν δύο θανασίμως μισούμενα στρατόπεδα, τὸ τῶν εἰκονοφίλων καὶ τὸ τῶν εἰκονομάχων. Οἱ εἰκονομάχοι ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος καὶ τῶν διαδόχων του, ἐφανατίσθησαν καὶ πολλάκις ὤρμων εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ κατέστρεφον τὰς εἰκόνας, ἐπυρπόλουν τὰ σχολεῖα καὶ τὰς βιβλιοθήκας, κατέστρεφον τὰς Μονὰς, ἐβεβήλωναν τὰ ἱερὰ σκευὴ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὰ λείψανα τῶν ἁγίων καὶ ἐν γένει διέπραξαν ἀνοσιουργήματα κατασχύνοντα τὸ ὄνομα τοῦ Χριστιανοῦ.

Εἰς τὴν τοιαύτην κατάστασιν ἔδωκε τέλος κατὰ τὸ 842 ἡ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα, ἡ ὁποία ἐπέτυχε τὴν ἐπαναφορὰν τῆς χρήσεως τῶν εἰκόνων καὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν ὁποίαν διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ καὶ τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων, ἀποδίδεται σεβασμὸς πρὸς τὰ παριστανόμενα πρόσωπα καὶ οὐχὶ λατρεία, ἣτις ἀνήκει μόνον εἰς τὸν Τριαδικὸν Θεόν.

§ 11. Περὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Ὅταν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν παρουσιάζοντο αἰρέσεις ἢ ἄλλο γενικώτερον ζήτημα, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπῆρκουν νὰ λύσουν αἱ ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι, συνεκαλοῦντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων, εἰς ὀριζομένης ὑπ' αὐτῶν πόλεις, αἱ Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, ὀνομαζόμεναι οὕτω, διότι εἰς ταύτας ἀντιπροσωπεύοντο ὅλαι αἱ Ἐκκλησίαι τῆς οἰκουμένης.

Αἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας ὀνομαζόντο δόγματα, ὄροι,

σύμβολα, αἱ δὲ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν λατρείαν ὠνομάζοντο κανόνες. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν Εὐαγγελικὴν διδασκα-

Εἰκ. 8. Ἡ Δευτέρα Οἰκουμενικὴ σύνοδος (ἐκ βυζαντιακοῦ χειρογράφου).

λίαν τὴν ἐπὶ τῆς γῆς Ἐκκλησίαν κυβερνᾷ καὶ ἐνισχύει αὐτὸς ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, θεωρούμενος ὡς κεφαλὴ τῆς
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ἐκκλησίας, εἰς δὲ τὰς Οἰκουμενικὰς συνόδους παρίσταται δλόκληρος ἡ Ἐκκλησία διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς καὶ συνεπῶς καὶ τὸ ἐνισχυθὼν αὐτὰς Ἅγιον Πνεῦμα, αἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων εἶναι θεόπνευστοι καὶ ἐπομένως ἦσαν ἀνεκκλητοὶ διὰ τοῦτο ἐθεωροῦντο νόμοι τοῦ Κράτους, πάντες δὲ οἱ μὴ συμφωνοῦντες πρὸς ταύτας ἐκηρύσσοντο αἵρετικοὶ καὶ ἀπεκλείοντο τῆς Ἐκκλησίας,

Αἱ Οἰκουμενικαὶ σύνοδοι εἶναι ἑπτὰ, συγκροτηθεῖσαι ἅπασαι πρὸ τοῦ σχίσματος μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, αἱ ἑξῆς :

Ἡ *πρώτη*, συγκληθεῖσα εἰς τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας κατὰ τὸ 325 ὑπὸ τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου καὶ εἰς ἣν προσῆλθον 318 πατέρες¹. Αἱ σπουδαιότεραι ἀποφάσεις τῆς συνόδου ταύτης ἦσαν ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν ἀρειανῶν ὡς αἵρετικῶν, ὁ καθορισμὸς ὡς ἡμέρας πρὸς ἑορτασμὸν τοῦ Πάσχα τῆς πρώτης Κυριακῆς μετὰ τὴν πανσέληνον τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας καὶ ἡ σύνταξις τῶν ἑπτὰ πρώτων ἀρθρῶν τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως.

Ἡ *Δευτέρα*, συγκληθεῖσα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ 381 ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου καὶ ἀποτελεσθεῖσα ἐξ 150 πατέρων. Τὰ κυριώτερα ἔργα τῆς ἦσαν ἡ καταδίκη τῶν αἵρετικῶν Μακεδονίου καὶ Ἀπολλιναρίου καὶ ἡ συμπλήρωσις τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως (Εἰκ. 8).

Ἡ *Τρίτη*, συγκληθεῖσα εἰς τὴν Ἐφεσον κατὰ τὸ 431 ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ, ἐκ 200 πατέρων, ἦτις πλὴν ἄλλων ἀποφάσεων, κατεδίκασε τοὺς αἵρετικούς νεστοριανούς.

Ἡ *Τετάρτη*, συγκληθεῖσα εἰς τὴν Χαλκηδόνα τὸ ἔτος 451 ὑπὸ τοῦ Μαρκιανοῦ καὶ τῆς Πουλχερίας, εἰς τὴν ὁποίαν παρίσταντο 630 πατέρες. Αὕτη κατεδίκασε τοὺς μονοφυσίτας καὶ διετύπωσε τὴν ὀρθὴν περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν ὅτι «ὁ Χριστὸς εἶναι τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος, εἰς γνωριζόμενος ἐν δυσὶ φύσεσιν ἐνωθείσαις ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως κτλ.».

Ἡ *Πέμπτη* ἐξ 165 πατέρων, συγκληθεῖσα τὸ ἔτος 553 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καταδικάσασα διάφορα συγγράμματα νεστοριανίζόντων θεολόγων.

1. Πατέρες καλοῦνται οἱ συνερχόμενοι ἀντιπρόσωποι τῶν Ἐκκλησιῶν εἰς τὰς Οἰκουμ. συνόδους.

Ἡ *ἔκτη* ἐκ 289 πατέρων, συγκροτηθεῖσα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγονάτου, τὸ ἔτος 680, καταδικάσασα τοὺς αἵρετικούς μονοθελήτας καὶ

Ἡ *ἐβδόμη*, ἣτις συνεκροτήθη εἰς τὴν Νίκαιαν τὸ ἔτος 787 ἐπὶ αὐτοκρατορίας Εἰρήνης τῆς Ἀθηναίας, ἐπιτροπεύουσης τὸν ἀνήλικον υἱὸν τῆς Κωνσταντίνου ΣΤ'. Ἡ σύνοδος αὕτη, εἰς ἣν προσῆλθον 350 πατέρες, ἐθέσπισε τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ διὰ τῶν εἰκόνων παριστανόμενα ἱερά πρόσωπα, ἐκδηλούμενον μὲ τὸν ἀσπασμὸν καὶ τὴν τιμητικὴν προσκύνησιν αὐτῶν καὶ οὐχὶ μὲ λατρείαν, ἣτις ἀνήκει μόνον εἰς τὸν Θεόν.

§ 12. Α'). Ἑλληνες πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ταύτην περίοδον ἀνεφάνησαν οἱ σπουδαιότεροι πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἰδίως δὲ κατὰ τὸν Δ' καὶ Ε' αἰῶνα, ὅστις διὰ τοῦτο καλεῖται χρυσοῦς αἰὼν τῆς Ἐκκλησίας. Οὗτοι ἐστήριξαν καὶ ἀνέπτυξαν τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῆς θύραθεν σοφίας, τῆς ὁποίας εἶχον πλήρη γνῶσιν καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποίησαν πᾶσαν ὀρθὴν σκέψιν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Οἱ ἐπισημότεροι ἐκ τῶν ἐμφανισθέντων πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἦσαν οἱ ἑξῆς :

1. Ἀθανάσιος ὁ Μέγας. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸ ἔτος 296. Ἐκλεγείς ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας διετέλεσε τοιοῦτος ἐπὶ 47 ἔτη, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 20 ἔτη ἔζησεν ἐξόριστος, ἐπὶ δέκα φορὰς ἐξορισθεὶς ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας τοὺς ὑποστηρίζοντας τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Ἀρείου. Τὰ διασφθέντα συγγράμματά του καταπολεμοῦν κατὰ τὸ πλεῖστον τοὺς αἵρετικούς καὶ μάλιστα τοὺς ἀρειανούς.

2. Βασίλειος ὁ Μέγας. Γεννηθεὶς τὸ 330 εἰς Καισάρειαν, ἐμορφώθη χριστιανικῶς, μεταβάς δὲ εἰς Ἀθήνας ἐδιδάχθη τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἱστορικὴν. Κατὰ τὸ 370 ἐγένετο ἐπίσκοπος τῆς πατρίδος του, ὅπου ἵδρυσεν πτωχοκομεῖον, διὰ τὸ ὁποῖον διέθεσεν ὄχι μόνον τὴν περιουσίαν του, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὅτι εἰσέπραττεν ὡς ἐπίσκοπος. Ὁ Βασίλειος ἔγραψε πολλὰς ἐπιστολάς, λόγους καὶ ἐρμηνείας τῶν Ἁγίων Γραφῶν, καταφαίνεται δὲ εἰς τὰ βιβλία

του ἢ κλασσικὴ μόρφωσις του καὶ ἡ ἀκλόνητος πίστις εἰς τὸν Θεόν. Ἔργον αὐτοῦ εἶναι καὶ ἡ φέρουσα τὸ ὄνομά του θεία λειτουργία.

3. Γρηγόριος ὁ Νύσσης. Οὗτος ἐγεννήθη κατὰ τὸ ἔτος 335 καὶ ἦτο νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Βασιλείου, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ διδάσκαλός του καὶ ὁ χειροτονήσας αὐτὸν τῷ 372 ἐπίσκοπον Νύσσης. Ἀπέθανε τῷ 395 ἐγκαταλείψας πολλὰ συγγράμματά του, ἀπὸ τὰ ὁποῖα φαίνεται ἡ φιλοσοφικὴ καὶ θεολογικὴ μόρφωσις του.

4. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Οὗτος ἐγεννήθη κατὰ τὸ ἔτος 328 εἰς τὴν Ἀριανζὸν τῆς Καππαδοκίας καὶ ἦτο υἱὸς τοῦ ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ Γρηγορίου. Ἐκπαιδευθεὶς εἰς τὴν Καισάρειαν καὶ Ἀλεξάνδρειαν, μετέβη εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐγνωρίσθη μὲ τὸν Βασίλειον μὲ τὸν ὁποῖον καὶ συνεσπούδασε. Κατὰ τὸ 361 ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος ὑπὸ τοῦ γέροντος πατρός του καὶ ἐβοήθει τοῦτον εἰς τὰ καθήκοντά του, ἀποκίχσας μεγάλην φήμην διὰ τὴν μεγάλην του μόρφωσιν καὶ εὐγλωτίαν. Κατὰ τὸ 374 μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ὑφίσταντο πολλὰς πιέσεις ἀπὸ τοὺς ἀρειανούς, οἵτινες ἐπροστατεύοντο ἀπὸ τὸν ὀπαδὸν τῶν αὐτοκράτορα Οὐάλεντα, ἀπῆγγελε δὲ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τοὺς σφζομένους θαυμασίους περὶ τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ λόγους του, διὰ τοὺς ὁποῖους ἐπωνομάσθη θεολόγος. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Α΄, κατὰ τὸ 380, ἔγινεν ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἐπειδὴ, ἀγωνισθεὶς κατὰ τῶν αἵρετικῶν, εἶχε δημιουργήσει πολλοὺς προσωπικοὺς ἐχθρούς, ἡ δὲ παρουσία του ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἀφορμὴν ταραχῶν, παρητήθη τοῦ θρόνου καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του (391). Τοῦ Γρηγορίου διεσφύθησαν 45 λόγοι, 244 ἐπιστολαὶ καὶ 407 θρησκευτικὰ ποιήματα.

5. Ἰωάννης ὁ ὀνομασθεὶς Χρυσόστομος διὰ τὴν μεγάλην εὐγλωτίαν του. Ὁ Ἰωάννης ἐγεννήθη τὸ ἔτος 347 εἰς Ἀντιόχειαν. Χειροτονηθεὶς τῷ 386 πρεσβύτερος ἐδίδαξεν ἐπὶ δωδεκαετίαν εἰς Ἀντιόχειαν καὶ κατὰ τὸ 397, ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἀρκαδίου, ἔγινεν ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Ὡς ἀρχιεπίσκοπος ἔγινε πρότυπον τελείου ποιμενάρχου μεταδίδων εἰς τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος μέχρις ἀσφυξίας ἐγέμιζε τοὺς ναοὺς διὰ νὰ ἀκούσῃ τὸ κήρυγμά του, τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀρετὴν. Ἐφρόντισε διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου, διὰ τὴν αὐστηρὰν τάξιν τῆς Ἐκκλησίας

καὶ διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς ἀπολιτίστους εἰσέτι λαούς. Τὴν κακίαν ἤλεγε μὲ θάρρος ὅπου δῆποτε τὴν εὔρισκε καὶ διὰ τοῦτο ἀπέκτησεν ἐχθρούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν. Οὗτοι ἐπέτυχον δις νὰ ἐξορισθῇ καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ἐξορίαν του, ἀπέθανεν εἰς Πόντον ἐκ τῶν πολλῶν κακουχιῶν τὸ ἔτος 407.

Ὁ Χρυσόστομος κατέχει τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὡς συγγραφεὺς καὶ ὡς ῥήτωρ, κατέλιπε δὲ πάμπολλα συγγράμματά του, ἤτοι ὀμιλίας ἐρμηνευτικὰς τῶν Ἁγίων Γραφῶν, λόγους, ἐπιστολάς, ὡς καὶ τὴν φέρουσιν τὸ ὄνομά του θείαν λειτουργίαν. Ὁ Χρυσόστομος μετὰ τοῦ Βασιλείου καὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὀνομασθέντες ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας «οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι», θεωροῦνται ὡς οἱ μεγαλείτεροι διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας, διότι κατώρθωσαν νὰ συνδυάσουν τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν μὲ τὸν χριστιανισμόν καὶ ἀνύψωσαν τὴν Θεολογίαν εἰς ἐπιστήμην.

6. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς Δαμασκὸν τὸ τέλος τοῦ Ζ' αἰῶνος. Ἐχὼν σπουδαίαν φιλοσοφικὴν μόρφωσιν, ἐδιδάχθη τὸν χριστιανισμόν ὑπὸ τινος μοναχοῦ καὶ ἐγένετο θερμὸς ὑπερασπιστὴς αὐτοῦ πολλὰ γράψας καὶ διδάξας ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἐπὶ Λέοντος Ἰσαύρου. Τοῦ Δαμασκηνοῦ διεσφύθησαν πολλοὶ ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι καὶ τὸ σύγγραμμά του «πηγὴ γνώσεως», εἰς τὸ ὁποῖον διατυπώνει φιλοσοφικῶς τὰ χριστιανικὰ δόγματα.

§ 13. Β'). Πατέρες καὶ διδάσκαλοι εἰς τὴν Δύσιν.

Οἱ σπουδαιότεροι τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων τῆς Δύσεως εἰς λατινικὴν γλῶσσαν διδάξαντες καὶ γράψαντες εἶναι οἱ ἑξῆς:

1. Ἀμβρόσιος ἐπίσκοπος Μεδιολάνων. Οὗτος καταγόμενος ἔξ εὐγενοῦς οἰκογενείας, διωρίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐαλεντιανοῦ (364—376) ἐπίτροπος δύο ἐπαρχιῶν τῆς σημερινῆς Ἰταλίας μὲ ἔδραν τὸ Μεδιόλανον. Ἡμέραν τινὰ οἱ χριστιανοὶ ἤριζον συζητοῦντες περὶ τοῦ καταλλήλου προσώπου διὰ τὸν κενωθέντα θρόνον τοῦ ἐπισκόπου Μεδιολάνων. Ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ ὁποῖος ἦτο κατηχούμενος δηλ. ἐδιδάσκετο τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἵνα κατόπιν βαπτισθῇ, μετέβη ἐπὶ τόπου καὶ μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν εὐφράδειαν συνίστα ὁμόνοιαν. Αἴφνης ἤρχισαν πάντες νὰ κραυγάζουν ζητοῦντες αὐτὸς νὰ γίνῃ ἐπίσκοπος.

Ὁ Ἀμβρόσιος ἀρνηθεὶς κατ' ἀρχὰς τὴν τιμὴν ταύτην ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ δεχθῆ. Ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν ἐβαπτί-

Εἰκ. 9. Ὁ Ἀμβρόσιος ἐμποδίζει τὸν Θεοδοσίον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν
(Ἔργον τοῦ Ροῦμπενς, ζήσαντος τὸν ΙΖ' αἰῶνα).

σθη, ἐχειροτονήθη εἰς τοὺς κατωτέρους ἐκκλησιαστικούς βαθμοὺς
καὶ ἔγινεν ἐπίσκοπος (374). Ὁ Ἀμβρόσιος ἀνέλαβε τὸ ἔργον του

μὲ θεῖον ἐνθουσιασμόν, ἐλέγχων αὐστηρῶς πᾶσαν ἀντιχριστιανικὴν προᾶξιν καὶ μὴ ὑποχωρῶν οὔτε πρὸ αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Οὕτω ἀπηγόρευσε τὴν εἴσοδον τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Α' εἰς τὸν ναόν, διότι εἶχε διατάξει τὴν σφαγὴν πολλῶν Θεσσαλονικέων κακοποιησάντων τινὰς ἀξιωματικούς του, ἐπέτρεψε δὲ εἰς αὐτὸν νὰ μεταλάβῃ τῶν ἀχράντων μυστηρίων μετὰ ὀκτάμηνον καὶ ἀφοῦ δημοσίᾳ ἐκήρυξε τὴν μετάνοιάν του (Εἰκ. 9). Ὁ Ἀμβρόσιος ἔγραψε πολλὰ ἔργα ἐρμηνευτικὰ τῆς Ἀγ. Γραφῆς, ἠθικά, ἐπιστολὰς καὶ ὕμνους.

2. Ἰερώνυμος. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Δαλματίαν τὸ ἔτος 329 ἀπὸ γονεῖς εὐπόρους, οἱ ὅποιοι ἐφρόντισαν διὰ τὴν καλὴν μόρφωσίν του. Βαπτισθεὶς τὸ 360 εἰς Ῥώμην, ἐπεσκέφθη πολλὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς ἀκούων τὴν διδασκαλίαν διαφόρων ἐξεχόντων θεολόγων καὶ μελετῶν τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Εἰς τὴν Ἀντιόχειαν μεταβὰς τὸ ἔτος 378 ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος, κατόπιν δὲ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Ῥώμην, ὃ του παρέμεινε μέχρι τοῦ 384 πλησίον τοῦ ἐπισκόπου Δαμάσου. Ἐκεῖ κατὰ παρακλήσιν τοῦ Δαμάσου διώρθωσε τὴν λατινικὴν μετάφρασιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἣτις ἐκαλεῖτο Ἰτάλα, καὶ κατήρτισε νέαν μετάφρασιν, τὴν ὁποίαν ἔκτοτε μεταχειρίζεται ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία καὶ ἣτις ὀνομάζεται Βουλγάτα (=κοινή). Τέλος μετέβη εἰς Παλαιστίνην καὶ ἀπέθανεν εἰς Βηθλεέμ, εἰς ἡλικίαν 91 ἐτῶν. Ὁ Ἰερώνυμος ὑπῆρξεν εἰς ἓκ τῶν πολυγραφεωτάτων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἀσχοληθεὶς εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς θεολογίας.

3. Αὐγουστίνος ὁ μεγαλείτερος πάντων τῶν Λατίνων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐγεννήθη τῷ 354 εἰς τὴν Ταγάστην τῆς ἐν Ἀφρικῇ Νουμιδίας. Ἀποσταλεὶς ὑπὸ τῶν γονέων του διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὰς σπουδὰς του εἰς Καρχηδόνα, ἔζησε βίον πλήρη παρεκτροπῶν. Μετέβη κατόπιν εἰς Ῥώμην, ὅπου διωρίσθη διδάσκαλος τῆς ὀητορικῆς, ἐκεῖ δὲ παρακινήθεις ἀπὸ τὰ κηρύγματα τοῦ Ἀμβροσίου εἰς τὰ ὁποῖα ἐσύχναζε, ἐβαπτίσθη ὑπ' αὐτοῦ μετανοήσας καὶ ἀποδεχθεὶς ὀριστικῶς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Τῷ 392 ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Ἰπλῶνος, παραθαλασσίας πόλεως τῆς Νουμιδίας. Ἡ ἐξαιρετικὴ σοφία του καὶ ἡ μεγάλη μόρφωσίς του κατέστησαν τὸν Αὐγουστίνον γνωστὸν ἐντὸς ὀλίγου εἰς ὅλην τὴν Δύσιν, τὰ δὲ πάμπολλα συγγράμματά του ἐχρησίμευσαν καὶ χρησιμεύουν ἀκόμη ὡς πηγὴ πάσης γνώ-

σεως εἰς τοὺς θεολόγους τῆς δύσεως. Ὁ Αὐγουστίνος παρ' ὅλην τὴν ἀξίαν του περιέπεσεν εἰς τὴν πλάνην νὰ νομίζῃ, ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου μόνον ὑπὸ τῆς θείας χάριτος παρέχεται, ἀντιτιθέμενος οὕτω εἰς τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν, καθ' ἣν ἀπαιτεῖται καὶ ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου.

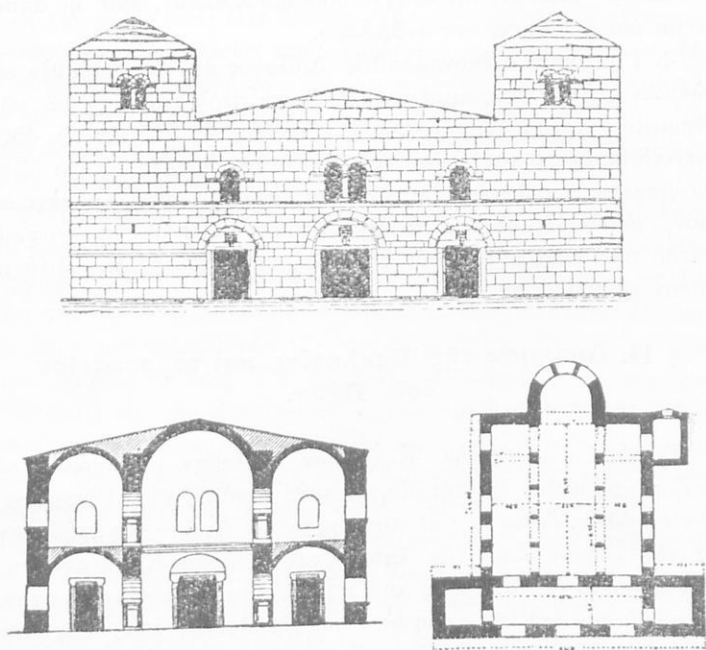
4. Γρηγόριος ὁ ἐπονομασθεὶς Διάλογος ἀπὸ τὸ διαδοθὲν εἰς τὴν Ἀνατολὴν σύγγραμμά του «διάλογοι περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν θαυμάτων ἰταλῶν ἀγίων». Οὗτος ἐγεννήθη εἰς Ῥώμην τῷ 450, ἐγένετο δὲ ἐπίσκοπος Ῥώμης τῷ 590 δεῖξας δραστηριότητα ἀξιόθαύμαστον. Ἐπὶ 14 ἔτη ἐπισκοπεύσας διωργάνωσε τὸν μοναχικὸν βίον, μετερρῦθμισε τὴν Ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν καὶ ἔγινεν ὁ πατήρ τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ἀσθενῶν, ὑπὲρ τῶν ὁποίων διέθετε πᾶσαν εἰσπραξίν του.

§ 14. Διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα.

Τὴν διοίκησιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀνέλαβον οἱ κληρικοί, οἱ ὅποιοι διηύθυναν. ἔχοντες ὁδηγὸν τοὺς κανόνας τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων, ἔνεκα δὲ τῶν προνομίων τὰ ὁποῖα ἐχορηγήθησαν εἰς τὸν κλῆρον ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, κατετάσσοντο εἰς τὰς τάξεις του πολλοὶ εὐγενεῖς τὴν καταγωγὴν, διακρινόμενοι διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἀρετὴν των. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπετρέπετο ὁ γάμος εἰς τοὺς κληρικοὺς πρὸ τῆς χειροτονίας των, ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι, πλὴν σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων, ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τοὺς ἀγάμους κληρικοὺς. Εἰς τὴν Δύσιν ὁμως, χωρὶς οὐδεμίᾳ διάταξις νὰ ἐπιβάλλῃ τοῦτο, ἐπεβλήθη ἡ ἀγαμία εἰς ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς κληρικοὺς.

Τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν εἶχον οἱ ἐπίσκοποι ἐκάστης ἐπαρχίας, εἰς δὲ τοὺς κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον διακριθέντας Μητροπολίτας Ῥώμης, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας, προσετέθησαν οἱ ἐπίσκοποι Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἱεροσολύμων, ὀνομαζόμενοι ἤδη καὶ Ἐξαρχοὶ καὶ Ἀρχιεπίσκοποι, ἀπὸ δὲ τοῦ Ε' αἰῶνος Πατριάρχαι. Οἱ Πατριάρχαι οὗτοι, μαζὶ μὲ τοὺς ἐπισκόπους τῆς περιφερείας των ἕκαστος, ἀπετέλεσαν τὰ πέντε Πατριαρχεῖα, τὰ ὁποῖα περιελάμβανον ὅλην σχεδὸν τὴν ἐπὶ τῆς γῆς χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν. Τὰ Πατριαρχεῖα ἦσαν μὲν τελείως ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων, ἐκυβερνῶντο ὁμως ἐπὶ τῇ βάσει ἀνε-

γνωρισμένων πλέον κοινῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων καὶ ἐθεώ-
ρουν ἑαυτὰ ὡς ἀδελφοὺς μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς οἰκογενείας, τῆς
ὁποίας πατὴρ καὶ κυβερνήτης ἦτο ὁ Χριστός.

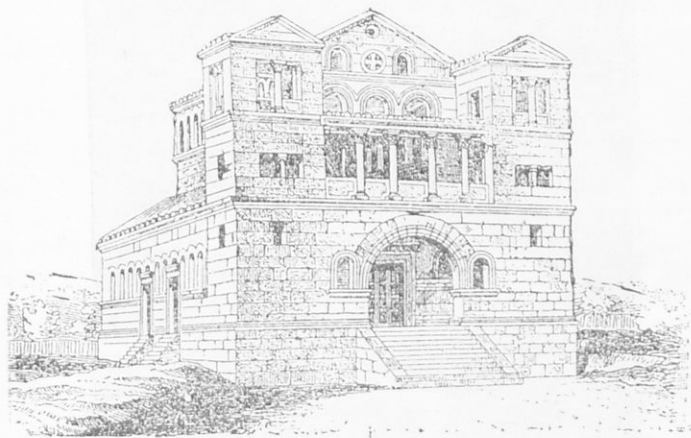

Εἰκ. 10. Χριστιανικὴ Βασιλική, ὅπως περίπου ἦτο τὸν Ε΄ αἰῶνα εἰς τὴν
τοποθεσίαν Μπίν—Μπίρ—Κίλισέ τῆς Μ. Ἀσίας, παρὰ
τὴν ἀρχαίαν Δέρβην.

Εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας ἀνემιγνύοντο καὶ οἱ αὐτο-
κράτορες τοῦ Βυζαντίου, οἱ ὅποιοι γενόμενοι μονοκράτορες δὲν
ἐλησμόνησαν τὴν θρησκευτικὴν ἐξουσίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ
ἐθνικοὶ προκάτοχοί των. Ἡ τοιαύτη ἀνάμιξις πολλάκις ὠφέλησε
τὴν Ἐκκλησίαν, διότι περιώριζε τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ κλήρου καὶ
τὴν ἀγριότητα τῶν θρησκευτικῶν παθῶν, ἐνίοτε ὅμως ἔγινε πρό-
ξενος μεγάλης βλάβης, διότι πολλοὶ αὐτοκράτορες ἔκαμναν κατὰ-
χρησιν τῆς δυνάμεώς των, ἀπαιτοῦντες ἀπὸ τοῦ κληρικοῦ τυ-
φλὴν ὑπακοήν, παρεβίαζον δὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐλευθερίαν καὶ
ἐξέδιδον νόμους πρὸς ἐπίλυσιν διαφόρων ζητημάτων ἀφορώτων

τὴν χριστιανικὴν πίστιν, διὰ τὰ ὁποῖα μόνον οἱ κληρικοὶ ἦσαν ἀρμόδιοι.

Μεταξὺ τῶν Πατριαρχῶν ἀπεδίδοντο πρωτεῖα τιμῆς εἰς τὸν Πατριάρχην Ῥώμης, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη Πάπας, διότι ἡ Ῥώμη εἶχε διατελέσει πρωτεύουσα τοῦ ἀπεράντου Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὅμοια δὲ πρωτεῖα ἀνεγνώρισεν ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος εἰς τὸν πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς νέας Ῥωμαϊκῆς πρωτεύουσας, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

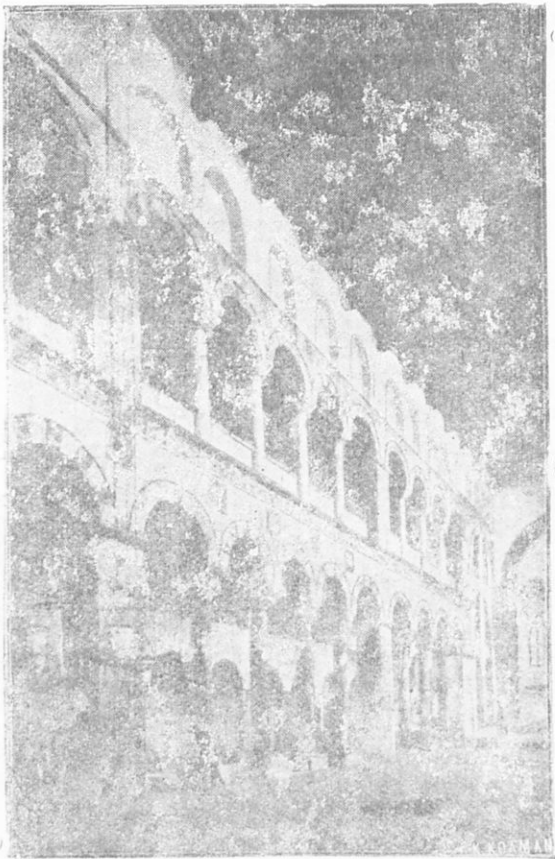

Εἰκ. 11. Μεγαλοπρεπὴς Βασιλικὴ τοῦ Ε' ἢ ΣΤ' αἰῶνος.
Σφύζεται σχεδὸν ἀκεραία εἰς Τουρμανὶν τῆς Συρίας.

Τὸ τιμητικὸν τοῦτο πρωτεῖον κατώρθωσαν οἱ πάπαι εἰς τὴν Δύσιν νὰ μεταβάλουν εἰς πραγματικόν, ἐπωφεληθέντες ἀπὸ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Δύσεως.

Ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους Θεοδοσίος ὁ Α' ἀπαθνήσκων (395) διεμοίρασε τοῦτο εἰς τοὺς δύο υἱοὺς του Ἀρχάδιον καὶ Ὀνώριον, δώσας εἰς τὸν πρῶτον τὴν Ἀνατολήν, εἰς δὲ τὸν δεύτερον τὴν Δύσιν. Ἐδημιουργήθησαν οὕτω δύο κράτη μὲ ἰδίους αὐτοκράτορας, ἕκαστον τῶν ὁποίων ὑπέστη διάφορον ἐξέλιξιν. Καὶ εἰς μὲν τὴν Ἀνατολήν ἰδρύθη ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, συνεχίσασα τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν, ἣτις ὅμως ἐξελλήνισθη. Ἀλλ' εἰς τὴν δύσιν διάφοροι βάρβαροι λαοὶ εἰσέβαλον καὶ ἴδρυσαν πολλὰ βασίλεια. Οἱ κατακτηταὶ σὺν τῷ χρόνῳ παρέ-

λαβον μαζί με τὸν πολιτισμὸν τῶν κατκτηθέντων καὶ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ἐδημιούργησαν τὰ διάφορα σήμερον ὑφιστάμενα κράτη τῆς δύσεως.

Εἰκ. 12. Μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

Ὁ κληρὸς τῆς δύσεως ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πάπα, ἐκμεταλλευθεὶς τὸν σεβασμὸν τοῦ ἀμαθοῦς νέου ποιμνίου του, ἐπέτυχεν ἄκαταστήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἀνεξάρτητον τελείως ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας, ὃ δὲ Πάπας νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκ-

κλησίας. Μὴ ἀρκεσθέντες εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν οἱ πάπαι, ἐζήτησαν νὰ γίνουν καὶ κοσμικοὶ ἄρχοντες. Πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου συνεκρότησαν ἴδιον στρατὸν καὶ ἔχοντες συμμάχους ἀρκετοὺς ἡγεμόνας, ἐπολέμησαν κατὰ τῶν ἀρνούμενων νὰ δεχθοῦν τὴν ἐξουσίαν τῶν ἡγεμόνων. Ὅταν δὲ κατὰ τὸ 754 οἱ Λογγοβάρδοι ἠλείψαν νὰ καταλάβουν τὴν Ῥώμην, ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Πιπῖνος, τοῦ ὁποῦ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν ὁ πά-

Εἰκ. 13. Ψηφιδωτὸν τοῦ ἁγίου Στ' ἢ Ζ' αἰῶνος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ.

πας Στέφανος ὁ Γ', ἐνίκησε τοὺς Λογγοβάρδους καὶ ἐδώρησε τὴν Ῥώμην εἰς τὸν πάπαν. Ἀπὸ τότε εἰς τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν τῶν παπῶν, προσετέθη καὶ ἡ κοσμική.

Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ταύτην οἱ πάπαι ἐζήτησαν νὰ ὑποτάξουν καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἰσχυρίζοντο ὅτι ἡ ἀξίω-

οὐκ ἔστιν ἀποστολικῶς διατάξεις, διέδοσαν δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον παρερμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ διαφόρους διατάξεις ἀνυπάρχτων συγγραφέων. Ὅπως ἦτο φυσικόν, ἅπασα ἢ λοιπὴ Ἐκκλησία, ἢ ἐκ τῶν λοιπῶν τεσσάρων Πατριαρχείων ἀποτελουμένη, μετὰ περιφρονήσεως ἠτένιζε πρὸς τὰς παρανόμους καὶ ἐγωϊστικὰς ταύτας τῶν παπῶν ἀξιώσεις.

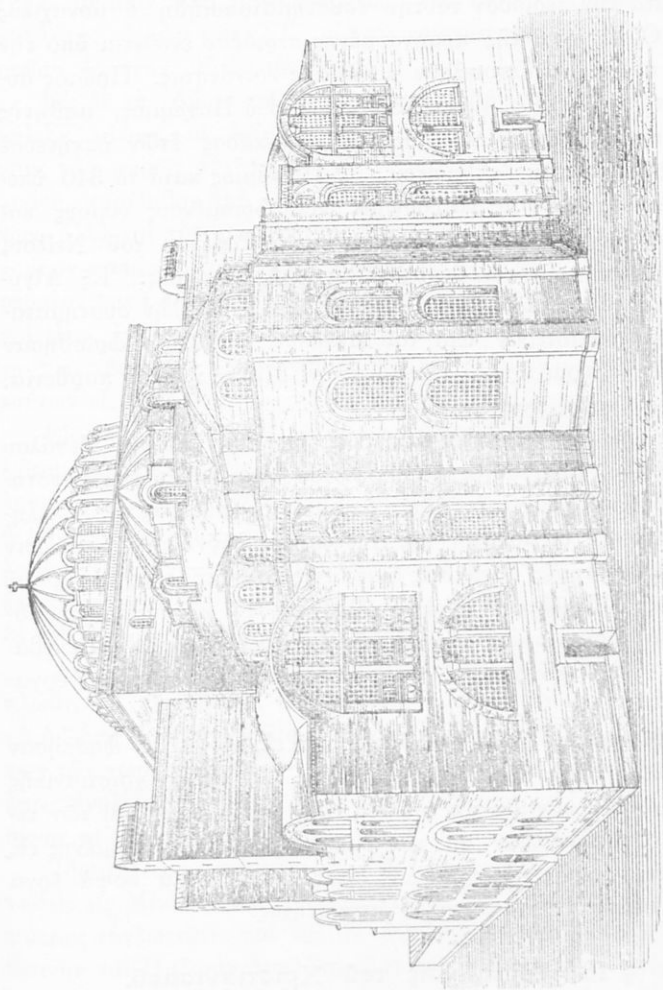
§ 15. Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἦθη τῶν χριστιανῶν.

Ἡ **Λατρεία** τῆς Ἐκκλησίας ἔγινε μεγαλοπρεπῆς καὶ πομπώδης. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν ἐπολλαπλασιάσθη, ἄφθονοι ὕμνοι συνετάχθησαν, ὑπὸ ἐμπνευσμένων χριστιανῶν ποιητῶν καὶ ἀνεπτύχθη ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ. Τὴν πρωτίαν τῶν Κυριακῶν καὶ τῶν ἑορτῶν ἔτελειτο ἡ θεία λειτουργία, τῆς ὁποίας κύριος σκοπὸς ἦτο ἡ τέλεισις τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας, με ὠρισμένην τάξιν, τὰ δὲ λοιπὰ ἔξ μυστήρια ἔλαβον πλέον ὁμοίμορφον τύπον τελéseως.

Οἱ χριστιανοὶ συνέρχονται διὰ τὴν λατρείαν των ὅπως καὶ πρὶν εἰς τοὺς ναοὺς. Ἦδη οἱ ναοὶ γίνονται μεγαλοπρεπεῖς καὶ λαμβάνουν μόνιμον τύπον (εἰκ. 10 καὶ 11). Κτίζονται ὅπως αἱ βασιλικαὶ στοαὶ δηλ. εἶχον σχῆμα ἐπιμήκους ὀρθογωνίου παραλληλογράμου καὶ εἶχον ξυλίνην στέγην, ἡ ὁποία ἐστηρίζετο εἰς διπλῆν σειρὰν κίονων τοποθετημένων κατὰ μῆκος καὶ διαιρούντων τὸν ναὸν εἰς τρία μέρη καλούμενα κλίτη (εἰκ. 12). Οἱ ναοὶ διηροῦντο εἰς τρία μέρη, εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα διὰ τοὺς κληρικούς, τὸν κυρίως Ναὸν διὰ τοὺς πιστοὺς καὶ τὸν Πρόναον διὰ τοὺς κατηχομένους δηλ. τοὺς διδασκομένους τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ μὴ βαπτισθέντας εἰσέτι. Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ναῶν ἐκοσμεῖτο μετ' εἰκόνας ἢ ἐπὶ τῶν τοίχων ζωγραφισμένας ἢ κινητάς. Οὕτω κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔλαβον μεγίστην ἀνάπτυξιν αἱ καλὰ τέχναι δηλ. ἡ ζωγραφικὴ, αἱ τοιχογραφαίαι τὰ ψηφιδωτὰ ἢ μωσαϊκὰ καὶ αἱ μικρογραφαίαι (εἰκ. 13).

Ὁ ἄνω περιγραφεὶς ὕψυθμός τῶν ναῶν ἔκαλεῖτο «Βασιλικὴ» βραδύτερον δὲ ἐδημιουργήθη καὶ ἕτερος ὕψυθμός, ὁ Βυζαντινός, τοῦ ὁποίου πρότυπον ὑπῆρξεν ὁ εἰς Κωνσταντινούπολιν ναὸς τῆς θείας σοφίας (εἰκ. 14). Οἱ ναοὶ τοῦ ὕψυθμοῦ τούτου εἶχον σχῆμα

σταυροῦ μὲ ἓνα μεγάλον θόλον ἄνωθεν τοῦ μέρους ὅπου ἐτέ-
μοντο τὰ δύο σκέλη τοῦ σταυροῦ.

Εἰκ. 14. Ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅπως ἴτο περίπου ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.
Τὸ πρόστυπον τοῦ Βυζαντινοῦ ἱεροῦ.

Τὰ ἡθῆ τῶν χριστιανῶν δὲν διετήρησαν τὴν πρώτην ἀγνό-
τητα, διότι πολλοὶ ἔγιναν χριστιανοί, οὐχὶ ἐκ ζήλου ἀλλ' ἐκ συμ-

φέροντος, ἔνεκα τῶν παρεχομένων εἰς τοὺς χριστιανοὺς προνομίων. Ἐν σχέσει ὁμως πρὸς τὰ ἥθη τῶν ἔθνικῶν, ἦσαν ἀσυγκρίτως ὑπέρτερα.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐσυστηματοποιήθη ὁ μοναχικὸς βίος. Οἱ ἀσκηταὶ τῆς προηγουμένης περιόδου ἐνοῦνται ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην καὶ ἀποτελοῦν μοναχικὰς κοινότητες. Πρῶτος συστηματοποιήσας τὸν μοναχικὸν βίον ἦτο ὁ Παχώμιος, μαθητὴς τοῦ Μεγάλου Ἀντωνίου, ὁ ὁποῖος ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν ἠσκήτευσεν εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Παχώμιος κατὰ τὸ 340 ὑπεχρέωσε τοὺς μοναχοὺς νὰ ζοῦν μαζὶ ὑπὸ ὠρισμένους νόμους καὶ κανόνας, ἰδρύσας Μονὴν εἰς τὴν νῆσον Ταβέναν τοῦ Νείλου, ἀριθμοῦσαν μετὰ τὸν θάνατόν του 7000 μοναχοὺς. Ἐξ Αἰγύπτου διεδόθη ὁ μοναχικὸς βίος εἰς τὴν Ἀνατολὴν συστηματοποιηθεὶς τελειότερον ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὠρίσθησαν δὲ αἱ κυριώτεραι ἀρεταὶ τῶν μοναχῶν, αἵτινες ἦσαν ἡ παρθενία, ἡ ὑπακοὴ καὶ ἡ πτωχεία.

Εἰς τὴν Δύσιν ὁ μοναχικὸς βίος διεδόθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, μεταβάντος ὡς ἐξορίστου εἰς τὴν Ῥώμην, ὑπεστηρίχθη δὲ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐκεῖ ἀκμάσαντας πατέρας τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ οἱ μοναχοὶ τῆς Δύσεως δὲν ἠδύναντο νὰ τηρῶσιν ὅλας τὰς αὐστηρὰς μοναχικὰς διατάξεις, ἔνεκα τῆς τραχύτητος τοῦ κλίματος, ὁ Βενέδικτος περὶ τὸ τέλος τοῦ Ε' αἰῶνος μετερρῦθμισε τὸν ὄργανισμὸν τῶν Μονῶν ἐπὶ τὸ ἡπιώτερον καὶ ἐπέβαλεν εἰς τοὺς μοναχοὺς ὡς κυριωτέραν ἀπασχόλησιν τὴν ἐργασίαν.

Αἱ Μοναὶ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν ὠφέλησαν πολὺ, διότι πλὴν τῆς καλλιεργουμένης εἰς αὐτὰς χριστιανικῆς ζωῆς, ἐχρησίμευαν καὶ ὡς σχολεῖα τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν διὰ τε τὸν λαὸν καὶ τὸν κληρὸν, διὰ δὲ τῆς γινομένης εἰς αὐτὰς ἀντιγραφῆς χειρογράφων, διεσφῆθησαν πολλὰ σοφὰ ἔργα τῆς κλασικῆς καὶ χριστιανικῆς ἀρχαιότητος.

§ 16. Ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ. Μωαμεθανισμός.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁ χριστιανισμὸς διεδόθη μὲ ἀξιόθαύμαστον ταχύτητα καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Καὶ εἰς μὲν τὴν Ἀνατολὴν διεδόθη εἰς τὴν Περσίαν, ὅπου καὶ

ἀρκετοὶ διωγμοὶ ἐγιναν κατὰ τῶν χριστιανῶν, ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ τῆς Περσίας τῷ 498 ἐγιναν νεστοριανοί. Ἐπίσης διεδόθη εἰς τὴν Ἀραβίαν ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος, εἰς δὲ τὰς Ἰνδίας ὑπῆρχε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΣΤ' αἰῶνος χριστιανικὴ Ἐκκλησία θεωροῦσα ἰδρυτὴν αὐτῆς τὸν Θωμᾶν.

Εἰς δὲ τὴν Δύσιν οἱ ἀπὸ Βορρᾶ ἐλθόντες κατὰ τὸν Δ', Ε' καὶ ΣΤ' αἰῶνα, οἱ ὁποῖοι ἀνemίχθησαν μὲ τοὺς ἀρχαίους κατοίκους τῶν χωρῶν αὐτῆς καὶ ἀπετέλεσαν τὰ νεώτερα Εὐρωπαϊκὰ κράτη, παρέλαβον ἀπὸ τοὺς ἠτιηθέντας ὄχι μόνον τὸν πολιτισμὸν των, ἀλλὰ καὶ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Πρῶτοι ἐκ τῶν λαῶν τούτων ἠσπάσθησαν τὸν χριστιανισμὸν οἱ Γότθοι, οἱ ὁποῖοι εἰσέβαλον κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δ' αἰῶνος εἰς Μοισίαν καὶ Θράκην καὶ εἶτα ἐγκατεστάθησαν εἰς Ἰταλίαν καὶ Ἰσπανίαν. Ἀπὸ τούτους μετεδόθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Βουργουνδίους καὶ διὰ τούτων εἰς τοὺς Φράγκους, τὸ τέλος τοῦ Ε' αἰῶνος.

Εἰς τὴν Ἰρλανδίαν ὁ χριστιανισμὸς διεδόθη ὑπὸ τινος αἰχμαλώτου καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Σκωτίαν ὑπὸ τινος Ἰρλανδοῦ Κολουμβᾶ, τοὺς δὲ Ἀγγλοσάξωνας ἐπέστρεψεν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ Διάλογος, στείλας ἐκεῖ τὸ ἔτος 596 πολλοὺς Βενεδικτίνους μοναχοὺς. Εἰς τὰς Γερμανικὰς χώρας τέλος ἐπεκράτησεν ὁ χριστιανισμὸς τὸ τέλος τοῦ Ζ' αἰῶνος, θεωροῦσι δὲ οἱ Γερμανοὶ ἀπόστολόν των τὸν Ρουδτέρτον.

Ἄλλ' ὅμως, ἐνῶ ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν Δύσιν ταχύτατα ἐξηπλώθη καὶ προώδευσε, εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν δὲν ἐπέτυχεν ἀνάλογον βελτίωσιν. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἀμάθειαν τῶν κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων καὶ εἰς τὸν ἐμφανισθέντα μωαμεθανισμὸν, ὅστις ἀνάλογος ὢν πρὸς τὴν διανοητικὴν των κατάστασιν, ὑπερίσχυσε τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἰδρυτὴς τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας ἦτο ὁ Μωάμεθ, γεννηθεὶς εἰς Μέκκαν τῆς Ἀραβίας τῷ 571. Ὁ Μωάμεθ ἔχων ἐκ φύσεως εὐγλωττίαν καὶ ὀξείαν ἀντίληψιν, παρέλαβε ἀπὸ τὴν Καινὴν καὶ Παλαιὰν Διαθήκην ὅτι τοῦ ἐχρειάζετο, τὸ ἀνέμισε μὲ ἰδικὰς του θεωρίας καὶ ἐδημιούργησε μίαν θρησκείαν, ἀνάλογον πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν ἀγροίκων λαῶν, διὰ τοὺς ὁποίους προωρίζετο καὶ ὠνόμασε ταύτην Ἰσλάμ (=ὑποταγὴ εἰς τὸν Θεόν).

Τὸ ἱερὸν βιβλίον τοῦ Ἰσλάμ, τὸ καλούμενον Κοράνιον, περιέχει ἀπλουστάτας διδασκαλίας, τῶν ὁποίων αἱ σπουδαιότεραι εἶναι, ὅτι ὑπάρχει εἰς Θεὸς καὶ ὁ μεγαλύτερος τῶν προφητῶν

του είναι ὁ Μωάμεθ, ὅτι οἱ πιστοὶ θὰ εὔρουν εἰς τὸν παράδεισον τὰς ὠραιότερας τῶν εἰς τὸν κόσμον ἀπολαύσεων (οὐρί), ὅτι πιστοὶ εἶναι οἱ κάμνοντες τακτικὰ νηστείας, προσευχὰς καὶ ἐλεημοσύνας καὶ ὅτι οἱ φονευόμενοι εἰς τὸν πόλεμον πρὸς διάδοσιν τοῦ Ἰσλάμ κερδίζουν τὸν παράδεισον.

Διωχθεὶς ὁ Μωάμεθ ἀπὸ τὴν Μέκκαν, κατέφυγεν εἰς Μεδίαναν μὲ πολλοὺς ὄπαδούς του, τὴν 28ην Ἰουλίου τοῦ 622, ἡμέραν τὴν ὁποίαν κατόπιν οἱ Μωαμεθανοὶ ἔθεσαν ὡς ἀρχὴν τῆς χρονολογίας των. Εἰς Μεδίαναν ἐπέτυχε νὰ ἀποκτήσῃ μέγαν ἀριθμὸν ὄπαδῶν, μεταχειρισθεὶς δὲ ἄλλοτε πειθῶ καὶ ἄλλοτε τὴν βίαν, ἐδημιούργησε τὸ Ἀραβικὸν Μωαμεθανικὸν κράτος. Τὸ κράτος τοῦτο τοῦ Μωάμεθ, εἰς διάστημα 100 περίπου ἐτῶν, ἐξηπλώθη εἰς τὴν Ἀσίαν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, εἰς ὅλην περίπου τὴν Ἀφρικὴν, εἰσεχώρησε δὲ διὰ τοῦ Γιβραλτᾶρ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἔφθασε μέχρι τῶν Πυρηναίων ὄρέων.

Εἰκ. 15. Ὁ Πατριάρχης Φώτιος.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΧΙΣΜΑΤΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ
ΚΩΝ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ (867—1453).

Α'. ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ

§ 17. Ἐναρξίς τοῦ σχίσματος μεταξύ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ Πάπαι, ὡς ὀνομάσθησαν οἱ πατριάρχαι τῆς Ῥώμης, γενόμενοι ἀπόλυτοι δεσπόται τῶν εἰς τὴν δύσιν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, ἠθέλησαν νὰ γίνουσι τοιοῦτοι καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς

*Ανατολῆς, μὴ ἀρκοῦμενοι εἰς τὰ τιμητικὰ πρωτεῖα τὰ ὁποῖα τοὺς ἐδίδοντο. Τὴν προσπάθειάν των ταύτην ἐξήτησαν νὰ ὑποστηρίξουν διὰ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, παρερμηνεύοντες διάφορα χωρία αὐτῆς καὶ διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ψευδῶν ἱστοριῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχον εἰς αἰρετικά καὶ ἀσεβῆ βιβλία ὀνήγοντα εἰς διαστροφεῖς τῆς ἱστορίας, τῶν ὁποίων βιβλίων ἀνεγνώρισαν ψευδῶς συγγραφεῖς διαφόρους πατέρας τῆς Ἐκκλησίας. Ὑποστηρίζουν πρὸ παντὸς ὅτι ἰδρυτὴς τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἦτο ὁ ἀπόστολος Πέτρος. Ἰσχυρίζονται προσέτι ὅτι ὁ Πέτρος εἶχε τὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων, διότι ὁ Χριστὸς εἶπεν εἰς αὐτὸν «σὺ εἶ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν κτλ.» (Ματθ. ΙΣΤ΄ 18). Ἐπομένως, λέγουν, ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης, ὡς διάδοχος τοῦ ἡγεμόνος τῶν ἀποστόλων Πέτρου, ἔχει εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν τὸ πρωτεῖον, τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἡγεμονίαν.

Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ οὕτω ὑποστηριζομένη θεωρία τῶν παπῶν εἶναι ψευδής, διότι ἰδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης δὲν εἶναι ὁ Πέτρος, ἀλλὰ ἰδιῶται χριστιανοί, μεταβάντες ἐκεῖ πρὸ τοῦ Πέτρου, τοῦ ὁποίου ἀμφισβητεῖται καὶ ἡ μετάβασις ἀκόμη εἰς Ῥώμην. Ἐκτὸς δὲ τούτου οἱ ἀπόστολοι ἐξουσιοδοτηθέντες ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος νὰ κηρύξουν τὸ Εὐαγγέλιον, δὲν ἔγιναν ἐπίσκοποι ὠρισμένων πόλεων, ἀλλὰ ὅλοι μαζὺ ἦσαν ἐπίσκοποι ὅλης τῆς Ἐκκλησίας συνολικῶς. Τὴν φράσιν τέλος «σὺ εἶ Πέτρος κτλ.», εἶπεν ὁ Ἰησοῦς διδάσκων, ὅτι τὸ θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ ἀκλόνητος πίστις, τὴν ὁποίαν ὀνομάζει πέτραν ἦτοι βράχον, λαβῶν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Πέτρου. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἠγνόει ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς φράσεως ταύτης, ὅτι ὁ Πέτρος εἶναι ὁ μόνος διάδοχός του, ἔπρεπε ὅλοι αἱ Ἐκκλησίαι αἱ ἰδρυθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Πέτρου νὰ προβάλλουν ὁμοίαν πρὸς τὸν πάπαν ἀξίωσιν.

Εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν ἀποβλέποντες οἱ πάπαι ἐζήτησαν κατάλληλον εὐκαιρίαν, ὅπως ἐπέμβουν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐνόμισαν ὅτι εὖρον ταύτην, ὅταν ὁ λαὸς καὶ ὁ κληρὸς τῆς Κων/πόλεως κατεβίβασαν ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν αὐστηρὸν μὲν τὰ ἦθη, ἀλλὰ ἀπαίδευτον καὶ τραχὺν τοὺς τρόπους Ἰγνατίον, ἀνεβίβασαν δὲ τὸν διακρινόμενον διὰ τὴν μόρφωσίν του, ὅσον καὶ διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀρετὴν του Φώτιον, κατὰ τὸ ἔτος 857.

Ὁ τότε αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὁ Γ΄, ἐπειδὴ ἐδημιουργήθη τα-

ραχή εις τὴν Ἐκκλησίαν, διότι οἱ φίλοι τοῦ Ἰγνατίου δὲν ἀνεγνώριζον τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου, συνεκάλεσε σύνοδον πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου εις τὴν Κων)πολιν, εις τὴν ὁποίαν προσεκληθή και ὁ τότε πάπας Νικόλαος Α', ὡς εἷς ἐκ τῶν πέντε πατριαρχῶν. Οὗτος ὅμως ἀπέστειλε δύο ἀντιπροσώπους μὲ ἐπιστολὰς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα και τὸν Φώτιον, δι' ὧν κατέκρινε τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Φωτίου εις τὸν θρόνον και ἐδήλου, ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Φωτίου ἐξηριτάτο ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν ἀνακρίσεων, τὰς ὁποίας θὰ ἐνήργουν οἱ ἀντιπρόσωποί του. Ὡς ἦτο φυσικόν, οὐδεμία προσοχὴ ἐδόθη εις τὰς ἐπιστολὰς τοῦ πάπα, συνῆλθε δὲ ἡ σύνοδος τῷ 861 εις τὸν ναὸν τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων, εις τὴν ὁποίαν παρέστησαν και οἱ παπικοί ἀντιπρόσωποι και ἀνεγνώρισε τὴν νομιμότητα τῆς ἀνυψώσεως τοῦ Φωτίου εις τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον. Τοῦτο πληροφορηθεὶς ὁ πάπας, συνεκάλεσεν ἰδικὴν του σύνοδον ἀπὸ ἐπισκόπους τῆς δύσεως, ἡ ὁποία ἐθεώρησε καθηρημένον τὸν Φώτιον, καθήρσε δὲ και ἐξώρισε και τοὺς παραστάνας ἀντιπροσώπους του εις τὴν σύνοδον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Εἰς τὴν τοιαύτην συμπεριφορὰν τοῦ πάπα, προσετέθη και ἕτερον ἐπεισόδιον μὲ τὴν βουλγαρικὴν Ἐκκλησίαν, τὸ ὁποῖον ἐτι περισσότερον κατέδειξε τὰς παραλόγους ἀξιώσεις αὐτοῦ. Κατὰ τὸ 860 προσῆλθον εις τὸν χριστιανισμὸν οἱ βούλγαροι, τῇ ἐνεργείᾳ δύο ἐκ Θεσσαλονίκης μοναχῶν Μεθοδίου και Κυρίλλου. Ὁ πάπας Νικόλαος θέλων νὰ ὑποτάξῃ τὴν βουλγαρικὴν Ἐκκλησίαν, ἔπεισε πρὸς τοῦτο τὸν βασιλέα τῆς Βουλγαρίας Βόγοριν νὰ ἀναγνώριση τοῦτον ὡς ἀρχηγὸν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ κράτους του, διότι δῆθεν διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ ὑποδουλωθῇ εις τὸν Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα, ἀπέστειλε δὲ λατίνους ἱερεῖς πρὸς ὀργάνωσιν τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας.

Ταῦτα πάντα βλέπων ὁ Φώμιος, ὡς ἐπίσης και τὴν εἰσαγωγὴν νέων διδασκαλιῶν εις τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν, ἀντιτιθεμένων πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, τὰς ὁποίας ἀσθαιρέτως οἱ πάπαι ἐθέσπισαν, ἐξέδωκε τὸ 867 ἐγκύκλιον πρὸς πάντας τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἀνατολῆς, εις τὴν ὁποίαν ἐγνωστοποίησε τὰς ἀσθαιρεσίας τοῦ πάπα και ἐκάλεσεν αὐτοὺς εις σύνοδον. Ἡ σύνοδος αὕτη, εις τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος χίλιοι περίπου κληρικοί και ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς, ἀπεδοκίμασε τὸν πάπαν και τοὺς ὁμοφρονούντας πρὸς αὐτόν, ἔχτοτε δὲ διεκόπη πᾶσα σχέσις με-

ταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἔλαβεν ἀρχὴν τὸ σχίσμα μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

§ 18. Ὅριστικὸς ἀποχωρισμὸς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν Ἀνατολικήν.

Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Κων)πόλεως, μεταβολή τις ἐπελθοῦσα εἰς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, ἠπέιλησε τὴν ἀπώλειαν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Ἀνατολῆς κατέλαβεν ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδών, δολοφονήσας τὸν Μιχαήλ. Οὗτος διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν φίλων τοῦ Ἰγνατίου καὶ τοῦ πάπα, πρὸς στήριξιν του εἰς τὸν θρόνον, ἀνεβίβασε τὸ δεύτερον τὸν Ἰγνάτιον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἐξώρισε τὸν Φώτιον καὶ στέλλει πρὸς τὸν πάπαν Ἀδριανὸν Β', διάδοχον τοῦ Νικολάου, ἐπιστολήν, ἀναγγέλλων τὴν μεταβολήν. Ὁ Ἀδριανὸς τότε συνεκάλεσεν εἰς Ῥώμην σύνοδον, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον, κατ' ἀπαίτησίν του δὲ συνεκροτήθη σύνοδος εἰς Κων/πολιν (869) ἐξ 100 μόλις ἐπισκόπων, ἧτις κατεδίκασε τὸν Φώτιον ὡς ἀποστάτην καὶ ἀνεγνώρισε τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα. Λέγεται ὅτι εἰς τὴν σύνοδον ταύτην τοὺς μὴ προσελθόντας ἀντιπροσώπους τῶν πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἀντικατέστησαν Σαρακηνοὶ ἔμποροι μετημφιεσμένοι.

Ἡ κατάστασις αὕτη δὲν ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολὺ, διότι ὁ Βασίλειος ἐξασφαλισθεὶς εἰς τὸν θρόνον του, συνησθάνθη τὸ μέγεθος τοῦ ἐγκλήματός του καὶ πρὶν παρέλθῃ τριετία ἀνεκάλεσε τὸν Φώτιον ἐκ τῆς ἐξορίας του, κατέστησε τοῦτον σύμβουλόν του καὶ διδάσκαλον τῶν τέκνων του καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου (878), ἀνεβίβασε πάλιν τοῦτον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ὁ Φώτιος τότε συνεκάλεσεν ἐν ἔτει 869 σύνοδον, εἰς τὴν ὁποίαν παρευρέθησαν ἀπεσταλμένοι των πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ὡς καὶ δύο τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα Ἰωάννου Η'. Ἡ σύνοδος αὕτη ἀπεκήρυξε τὰ ὑπὸ τῆς παποφίλου συνόδου τοῦ 869 ἀποφασισθέντα, ἐδικαίωσε τὸν Φώτιον καὶ ἀπεκατέστησε τὴν ἀπειληθεῖσαν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φωτίου, τοῦ ὁποίου τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς ἐπύκρνανεν ὁ ἀγνώμων μαθητὴς του, υἱὸς τοῦ Βασιλείου, Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Λέων ὁ σοφός, καταβιάσας αὐτὸν τοῦ θρόνου του, ἵνα ἀναβιβάσῃ τὸν ἀδελφόν του Στέφανον, ἐξηκολούθησεν ἡ ψυχρότης πρὸς τὸν πάπαν, ἢ ἀπόσχισις ὅμως αὐτοῦ δὲν εἶχε γίνοι ἐπισήμως. Ἀλλὰ τὰ ἐπακολούθησαντα γεγονότα ἐπετάχυναν τὸν ὀριστικὸν χωρισμόν.

Ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1042 γενόμενος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος ἐνόμισεν ὅτι, ἂν ἐπιτύχῃ τὴν συμφιλίωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, θὰ ἐλάμβανεν ἐνίσχυσιν ἀπὸ τὸν πάπαν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποκτήσει ὑψίστην πολιτικὴν δύναμιν εἰς τὴν Δύσιν, κατὰ τῶν ἀπειλούντων αὐτὸν Νορμανδῶν. Ἐγραψεν ὅθεν πρὸς τὸν πάπαν κολακευτικὴν ἐπιστολὴν καὶ παρεκάλει αὐτὸν νὰ ἀποστείλῃ ἀντιπροσώπους του εἰς Κων/λιν πρὸς συνεννόησιν καὶ κατάπαυσιν τῶν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ὑφισταμένων ἐρίδων. Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο τότε ὁ Μιχαὴλ Κηρουλαριος, πάπας δὲ Λέων ὁ Θ'.

Ἄλλ' οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα ἐφέρθησαν μὲ τὴν περιφρόνησιν πρὸς τὸν πατριάρχην, ὥστε ἠναγκάσθη οὗτος νὰ διακόψῃ πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς συζήτησιν. Οἱ Λατίνοι ἀντιπρόσωποι, ἰδόντες ὅτι δὲν θὰ ἐπιτύχουν νὰ ἐπιβάλλουν τὰς θελήσεις των, τὴν 16ην Ἰουλίου 1054 εἰσῆλθον εἰς τὸν ναὸν τῆς Θείας Σοφίας, ἐνῶ ἐτελεῖτο εἰς αὐτὸν ἡ θεία λειτουργία καὶ καταθέσαντες ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης ἀφορισμόν κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐν γένει Ἐκκλησίας, ἀνεχώρησαν.

Τότε ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ τὴν 20σὴν Ἰουλίου συνεκάλεσε σύνοδον, ἡ ὁποία ἀπέκοψε τελείως τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, ὡς σεσηπὸς μέλος ταύτης. Οὕτω τὸ ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος ἀρξάμενον σχίσμα ἐπραγματοποιήθη ὀριστικῶς. Ἀπασαί αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς ἐπεδοκίμασαν τὴν ἐνέργειαν ταύτην τοῦ πατριάρχου Μιχαήλ, ἠνωμένοι δὲ μὲ κεφαλὴν αὐτῶν τὸν Χριστὸν, ἀπετέλεσαν τὴν Ὀρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσαν πλέον μὲ τὰς χριστιανικὰς μὲν, ἀλλὰ σχισματικὰς καὶ αἰρετικὰς Ἐκκλησίας τῆς δύσεως, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλεσαν τὴν πατικὴν Ἐκκλησίαν μὲ ἀπόλυτον ἄρχοντα αὐτῆς τὸν πάπαν.

§ 19. Ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

Μετὰ τὸ ἐπὶ Κηρουλαρίου σχίσμα καὶ μέχρι τοῦ 1453 ἐγνησιολογήθη ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ναν πολλαὶ ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ πᾶσαι ἄνευ ἀποτελέσματος. Διότι οἱ μὲν πάπαι, γενόμενοι πανίσχυρον εἰς τὴν δύσιν, ἐπέμενον νὰ ἐπιβάλουν τὰς ἀξιώσεις των, ἡ δὲ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, οὕσα πιστὴ φύλαξ τῆς Ὁρθοδοξίας, δὲν ἠνείχετο, οὔτε τὰς κυριαρχικὰς ἀξιώσεις τῶν παπῶν, οὔτε οἰανδήποτε μεταβολὴν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, ἧτις ἤτοπλέον σαφῶς καὶ ὀητῶς διατυπωμένη εἰς τὰς ἑπτὰ Οἰκουμενικὰς συνόδους καὶ εἰς τὰς ὑπὸ τούτων ἐγκριθείσας ἐπαρχιακὰς συνόδους.

Τὰς ἀποπείρας ταύτας ἐπροκάλουν, ἄλλοτε μὲν οἱ πάπαι, ὅταν ἐνόμιζον κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὑποτάξουν τὴν Ὁρθόδοξον ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἄλλοτε δὲ οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, ἐλπίζοντες ὅτι οἱ πάπαι θὰ ἐνήργουν, ὅπως ἀποστείλουν βοήθειαν οἱ ἠγεμόνες τῆς δύσεως πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐναντίον ἐπιδραμόντων κατ' αὐτοῦ βαρβάρων λαῶν, οἵτινες ἠπέιλουν αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν του. Συνεπῶς τὰ ἐλατήρια τῆς ἐνωτικῆς προσπαθείας καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη ἦσαν μόνον τὸ συμφέρον καὶ οὐχὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐνότητος τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ σπουδαιότερα ἀπόπειρα πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐγένεν ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Ζ' (1425—1448). Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔχανε ἤδη τὴν τελευταίαν του πνοήν, διότι οἱ Τοῦρκοι κατακτήσαντες τὸ πλεῖστον μέρος αὐτοῦ, ἠπέιλουν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἰωάννης βλέπων ὅτι μόνον μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ πάπα θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποσοβῆσῃ τὸν κίνδυνον, ἀπεφάσισε νὰ ἐξαγοράσῃ ταύτην μὲ τὴν ὑποταγὴν εἰς αὐτὸν τῆς Ὁρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπέστειλε τῷ 1430 πρεσβείαν πρὸς τὸν πάπαν Μαρτίνον τὸν Ε', ἵνα προτείνῃ τὴν ἔνωσιν.

Ὁ πάπας προθύμως ἐδέχθη τὴν πρότασιν, ὃ δὲ διαδεχθεὶς τὸν Μαρτίνον Εὐγένιος ὁ Δ', ἀπέστειλε πλοῖα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως παραλάβωσι τὸν αὐτοκράτορα καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ἐκκλησίας καὶ μεταφέρωσιν αὐτοὺς εἰς τὸ ἐν Φερράρᾳ τῆς Βενετίας ἀνάκτορον τοῦ πάπα, ὅπου θὰ συνεζητοῦντο οἱ ὅροι τῆς ἐνώσεως. Ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ τότε πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰωσήφ καὶ πολλῶν θεολόγων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἔφθασαν εἰς Φερράραν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1438.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ὁρθοδοξίας μετὰ τὴν πανηγυρικὴν ἐναρξίν τῶν συνεδριάσεων τῆς συνόδου, ἤρριξαν νὰ ἀναπτύσουν τὰς

ἔπιχειρήματα διὰ τῶν ὁποίων ἀπεδεικνύετο, ὅτι ἡ παπικὴ Ἐκκλησία ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὴν ὀρθὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Βλέποντες ὁμως ὅτι οὐδεμίαν προσοχὴν τοὺς ἔδιδον οἱ παπικοί, οἱ ὁποῖοι ἐζήτουν τὴν ἄνευ ὄρων ὑποταγὴν, ἀπεφάσισαν νὰ ἀπέλθουν. Δυστυχῶς δὲν εἶχον τὰ οἰκονομικὰ μέσα νὰ πράξουν τοῦτο, ὁ δὲ πάπας, ἵνα ἔτι πλέον δυσκολεύσῃ τὴν ἀναχώρησίν των, μετέθεσε τὴν σύνοδον εἰς τὴν Φλωρεντίαν τῷ 1439.

Εἰς τὴν Φλωρεντίαν ἤρχισαν πάλιν αἱ συζητήσεις, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος, οἱ δὲ ἀντιπρόσωποι τῶν ὀρθοδόξων ὑψίσταντο πολλὰς στερήσεις καὶ πιέσεις ὑπὸ τῶν Λατίνων, οἵτινες δὲν παρῆχον τὰ μέσα τῆς ἀναχωρήσεώς των, ἐὰν δὲν συνεφώνουν εἰς τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν πάπαν. Εἰς τὰς πιέσεις ταύτας προσετέθησαν καὶ αἱ πιέσεις καὶ αἱ ἀπειλαὶ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις ἔβλεπεν ὅτι, ἐὰν ἀπετύγχανεν ἡ σύνοδος, δὲν θὰ ἐλάμβανε τὴν περιμενομένην βοήθειαν τοῦ πάπα.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ὄρθοδοξίας ὑπέγραψαν τὴν ἔνωσιν, παραδεχθέντες τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα καὶ πάσας τὰς καινοτομίας αὐτοῦ, πλὴν ὀλίγων, μετὰ τὸ τῶν ὁποίων διεκρίθη ὁ Μάρκος ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου, οἱ ὁποῖοι δὲν ὑπέκυψαν εἰς τὴν βίαν, ἀλλ' ἔμειναν σταθεροὶ εἰς τὰς ὀρθοδόξους ἀρχάς των. Καὶ ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ ἀποθανὼν δὲν ὑπέγραψε τὴν ἔνωσιν.

Κατὰ τὸ 1440 ἐπανῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ὁμως ὁ λαὸς καὶ ὁ κληρὸς τοὺς μὲν ὑπογράψαντας τὴν ἔνωσιν ἀπεδοκίμασε, τοὺς δὲ μὴ ὑπογράψαντας ὑπέδεχθη μὲ μεγάλας τιμὰς. Πλεῖστοι σύνοδοι ἔγιναν τότε εἰς πολλὰς Μητροπόλεις τῆς Ἀνατολῆς, αἵτινες ἀπεδοκίμασαν τὴν βεβιασμένην ἔνωσιν, ὁ δὲ διαδεχθεὶς τὸν Ἰωάννην αὐτοκράτωρ ἀδελφὸς του Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, συνεκάλεσε τῷ 1450 σύνοδον πολυπληθῆ εἰς τὸν ναὸν τῆς Θείας Σοφίας, ἡ ὁποία ἠκύρωσε τὰ εἰς τὴν ψευδοσύνοδον τῆς Φλωρεντίας ἀποφασισθέντα.

Οὕτως ἐσώθη ὀριστικῶς ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ὄρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, πᾶς δὲ Ἕλλην ὀφείλει νὰ εὐγνωμονῇ τοὺς ὑπὲρ ταύτης ἀγωνισθέντας, διότι εἶναι πλέον ἢ βέβαιον, ὅτι ἐὰν ὑπετάσσετο ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ὑπὸ Ἑλλήνων κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποτελουμένη, εἰς τὸν πανίσχυρον τότε παπισμὸν, θὰ ἐξελατινίζετο. Ὁ ἐκλατινισμὸς οὗτος θὰ εἶχεν ἄμεσον ἀποτέλεσμα νὰ χαθῆ ἡ Ἑλληνικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων, ὅπως συνέβη μὲ

τοὺς ὀλίγους ἀσπασθέντας τὸν παπισμὸν Ἑλληνας τοὺς καλοῦ-
μένους γραικοκαθολικούς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν οἱ μόνοι, οἱ μὴ λα-
βόντες μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα.

§ 20. Καινοδοξίαι τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ κυριώτερα αἰτία τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἦτο-
ὡς εἶδομεν, ἡ ἀλαζονεία τῶν παπῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὴν ἀξίω-
σιν νὰ γίνουσι οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες τῆς ὅλης χριστιανικῆς Ἐκκλη-
σίας. Ὡς πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ἡ σπουδαιότερα
ἀντιτιθεμένη πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον διδασκαλία τῆς παπικῆς Ἐκκλη-
σίας, ἦτο ἡ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, οὐχὶ μό-
νον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (filioque), τὴν ὁποίαν
προσέθεσαν εἰς τὸ ἕβδομον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως.
Ἡ παπικὴ Ἐκκλησία τοιουτοτρόπως θέτει εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα
δύο ἀρχάς, ἕξ ἐκάστης τῶν ὁποίων ἐκπορεύεται τὸ Ἅγιον
Πνεῦμα, ἦτοι τὴν ἀρχὴν τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Υἱοῦ.
Κατὰ τὴν ὀρθὴν ὁμωσ καὶ ἀρχαιστάτην διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλη-
σίας, εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα ὑπάρχει μοναρχία, διότι μετὰ τῶν
τριῶν ὑποστάσεων τῶν αἰωνίως ὑπαρχουσῶν τῆς Ἁγίας Τριά-
δος, δεσπόζει ὁ Πατήρ, παρὰ τοῦ ὁποῦ γεννᾶται ὁ Υἱὸς καὶ
ἐκπορεύεται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.

Ἄλλ' ὁ χωρισμὸς τῶν Ἐκκλησιῶν εἶχεν ἀποτέλεσμα τὴν ἰδιαί-
τεραν ἀνάπτυξιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας εἰς τὴν δύσιν καὶ
τὴν εἰσαγωγὴν νέων διδασκαλιῶν καὶ ἐθίμων, τὰ ὁποῖα διέφερον
πολὺ ἀπὸ τὰς διδασκαλίας καὶ τὰ ἔθιμα τῆς καθόλου χριστιανι-
κῆς Ἐκκλησίας, ἅτινα καθωρίσθησαν πρὸ τοῦ χωρισμοῦ, ὑπὸ τῶν
Οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῶν ἐμπνευσμένων πατέρων τῆς
Ἐκκλησίας καὶ ἀνεγνωρίσθησαν ἀπὸ ὅλους τοὺς χριστιανούς. Αἱ
σημαντικώτεραι τῶν καινοδοξιῶν τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας αἱ εἰ-
σαχθεῖσαι εἰς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν τῆς μέχρι τέλους τῆς
περιόδου ταύτης (1453) ἦσαν αἱ ἑξῆς.

1. Ἡ διδασκαλία περὶ ἀξιομισθίων καὶ ἀφέσεων. Κατὰ ταύ-
την ἡ συγχώρησις εἰς τὸν ἕξομολογούμενον χριστιανὸν παρέχεται
κατόπιν τῆς ἐκτελέσεως διαφόρων ἀγαθῶν ἔργων. Τὰ ἔργα ταῦτα
εἶναι ποινὰ ἐπιβαλλόμενα εἰς τὸν ἁμαρτωλὸν πρὸς ἱκανοποίησιν
τῆς θείας δικαιοσύνης. Τὰς ποινὰς ταύτας δύναται ὁ πάπας καὶ
οἱ ἀντιπρόσωποί του νὰ ἀντικαταστήσουν μὲ τὰς λεγομένας ἀξιο-

μισθίας, ἤτοι με ἀγαθὰς πράξεις, προερχομένας ἀπὸ περισσεύματα τῶν ἀγαθῶν πράξεων τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν ἁγίων, παρέχοντες τὴν λεγομένην *ἄφεισιν*. Ἡ ὀρθὴ ὁμως καὶ ἀνεγνωρισμένη διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας εἶναι, ὅτι κατὰ τὴν ἐξομολόγησιν ἢ συγχώρησιν ἀπαιτεῖ τὴν εἰλικρινῆ μετάνοιαν τοῦ ἁμαρτωλοῦ, αἱ δὲ ἐνίοτε ἐπιβαλλόμεναι ἀγαθαὶ πράξεις (κανόνες ἢ ἐπιτίμια) σκοπὸν ἔχουν τὴν ψυχικὴν ὠφέλειαν καὶ ὄχι τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ Θεοῦ.

2. Ἡ διδασκαλία περὶ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς (purgatorium). Κατὰ ταύτην μετὰ θάνατον αἱ ψυχαὶ εἶναι τριῶν εἰδῶν: Αἱ τῶν κακῶν καὶ τῶν μὴ ἐξομολογηθέντων, μεταβαίνουσαι ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν κόλασιν, αἱ τῶν ἀγαθῶν, μεταβαίνουσαι εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ αἱ ψυχαὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐξομολογήθησαν καὶ δὲν ἐτελείωσαν τὰς ἐπιβληθείσας εἰς αὐτοὺς ποινάς. Οἱ τελευταῖοι μεταβαίνουν εἰς μέσον τινὰ τόπον, ὅπου τελειώνουν τὰς ποινάς των καὶ γίνεται ὁ καθαρμὸς τῶν ψυχῶν, αἱ ὁποῖαι μετὰ τοῦτο μεταβαίνουν εἰς τὸν παράδεισον· αἱ λειτουργίαι καὶ αἱ *ἀφέσεις* ἐπιταχύνουν τὸν καθαρμὸν. Ἄλλ' ἡ ὀρθὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ὅτι αἱ ψυχαὶ μετὰ θάνατον μένουν ὡς ὑπόδικοι καὶ προαπολαμβάνουν τῆς μελλούσης ἀμοιβῆς ἢ τιμωρίας, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, ὀριστικῶς πλέον θὰ κριθοῦν καὶ ὅτι οἱ ζῶντες δὲν δύνανται νὰ κανονίσουν τὴν θέσιν τῶν ἀποθανόντων, ἀλλὰ μόνον νὰ εὐχηθοῦν καὶ νὰ ἐπικαλεσθοῦν τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ αὐτῶν.

3. Ἡ τέλεισις τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος διὰ θαντισμοῦ, ἀντὶ τῆς τριττῆς καταδύσεως τοῦ βαπτιζομένου εἰς τὸ ὕδωρ.

4. Ἡ τέλεισις τοῦ μυστηρίου τοῦ χρίσματος, οὐχὶ ἀμέσως μετὰ τὸ βάπτισμα, ὡς ἡ Ἐκκλησία ὀρθῶς καθώρισεν, ἀλλὰ κατὰ τὸ 14ον ἔτος τῆς ἡλικίας των εἰς τὰ ἄρρενα καὶ τὸ 12ον εἰς τὰ θήλα, γινομένη δὲ μόνον διὰ τοῦ ἐπισκόπου.

5. Ἡ τέλεισις τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας μετὰ ἄζυμον ἄρτον καὶ ἡ μετάδοσις ταύτης εἰς τοὺς λαϊκοὺς, ὑπὸ τὸ ἐν εἶδος τοῦ ἄρτου μόνον. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία εἶναι ἀσύμφωνος πρὸς τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου καθ' ἣν δέον ὁ ἄρτος νὰ εἶναι ἔνζυμος, ὅλοι δὲ οἱ μεταλαμβάνοντες μεταλαμβάνουν καὶ ἄρτου καὶ οἴνου.

6. Ἡ ἀναγκαστικὴ ἀγαμία πάντων τῶν κληρικῶν, παρὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, κατὰ τὴν ὁποίαν μόνον οἱ ἐπίσκοποι ἔλαμ-

βάνοντο ἐκ τῶν ἀγάμων, οἱ δὲ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι ἠδύ-
ναντο πρὸ τῆς χειροτονίας των νὰ νυμφευθοῦν.

7. Ἡ ἀπαγόρευσις τῆς διαλύσεως τοῦ γάμου, ἐνῶ ἐπετρέ-
πετο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡ διάλυσις, ὅταν ὑπῆρχεν ἀποχρῶν λό-
γος, προβλεπόμενος ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικούς καὶ πολιτικούς
νόμους.

8. Ἡ τέλεισις τοῦ μυστηρίου τοῦ εὐχέλαιου μόνον ὑπὲρ τῶν
ἐτοιμοθανάτων, ὡς ἐφόδιον διὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν, ἐνῶ πάν-
τοτε ἡ Ἐκκλησία ἐτέλει τὸ μυστήριον τοῦτο ὑπὲρ τῶν ἀσθενῶν
καὶ τῶν χριστιανῶν τῶν προετοιμαζομένων διὰ τὴν θείαν εὐχα-
ριστίαν.

9. Ἡ τέλεισις τῆς θείας λατρείας μόνον εἰς λατινικὴν γλῶσ-
σαν, ἡ ὁποία εἰς τοὺς πολλοὺς χριστιανοὺς ἦτο τελείως ἀκατάλη-
πτος, παρὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνήθειαν, καθ' ἣν ἐπετρέπετο
ἡ μετάφρασις τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ ἡ τέλεισις τῆς λατρείας εἰς
τὴν ἰδιαιτέραν γλῶσσαν ἐκάστου χριστιανικοῦ λαοῦ.

10. Ἡ, παρὰ τὴν ἠγῆτην διδασκαλίαν τοῦ Σωτῆρος, ἐπίσημος
χρησιμοποίησις βίας κατὰ τῶν αἰρετικῶν. Τὰ ἱεροδικαστήρια τῆς
δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἐδίκαζον τοὺς κατηγορουμένους αἰρετικούς,
οἱ ὁποῖοι, ὅταν ἀπεδεικνύοντο ἔνοχοι, ἐφυλακίζοντο ἢ ἐκαίοντο
συνήθως ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἐὰν δὲν ἀνεκάλουν τὰς αἱρέσεις των.

Β'. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

§ 21. Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ Ἐκκλησία.

Μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὁλόκληρος ἡ
ἀνατολικὴ Ἐκκλησία περιλαμβάνεται εἰς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρα-
τορίαν, οὕτως ὥστε Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, Βυζαντινὴ Ἐκκλησία καὶ
Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἦσαν λέξεις ἔχουσαι τὴν αὐτὴν σημασίαν.
Ὅπως δὲ τὸ κέντρον τῆς Βυζαντικῆς αὐτοκρατορίας ἦτο ἡ Κων-
σταντινούπολις, οὕτω καὶ τὸ κέντρον τῆς Ὁρθοδοξίας ἦτο ἡ Κων-
σταντινούπολις. Καὶ ἐπειδὴ τὰ θεμέλια ἐπάνω εἰς τὰ ὁποῖα ᾠκοδο-
μήθη ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, ἦσαν αἱ ἐνωθεῖσαι δύο μεγάλαι
δυνάμεις, ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ δύναμις τῆς Ἐκκλη-
σίας, διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Κράτος εὗρισκοντο εἰς στενο-
τάτην σχέσιν.

Ὁ αὐτοκράτωρ, ὡς ἄλλος ἀπόστολος, ἔχει καθῆκον νὰ δια-

φυλάτῃ τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν διάδοσιν αὐτῆς. Ὡς τοιοῦτος ἔχει ὑψιστον σεβασμὸν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία θέτει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του πάντα τὰ ὄργανά της, συγκρατεῖ μὲ τὴν δύναμιν τῆς Ὁρθοδοξίας τοὺς ὑποτελεῖς λαοὺς καὶ στηρίζει καὶ ἐνθαρρύνει τὸ κράτος κατὰ τὰς δυστυχεῖς αὐτοῦ ἡμέρας.

Ὁ αὐτοκράτωρ, ὡς ἀνώτατος πολιτικὸς ἄρχων τῶν ὀρθοδόξων, πρέπει νὰ φροντίζῃ διὰ τὸν κατάλληλον ἐκκλησιαστικὸν ἄρχοντα, ὁποῖος ἦτο ὁ Οἰκουμενικὸς πατριάρχης, διότι ἀμφότεροι ἐπεδίωκον τὸν αὐτὸν σκοπὸν, τὴν ἀνύψωσιν δηλαδὴ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ Ἐκκλησία καὶ πολιτεία ἔπρεπε νὰ συνεργάζωνται, οὕτω δὲ ἐπετυγχάνετο ἡ ἐνότης τοῦ κράτους καὶ ἡ ἐπιβολὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν λαῶν. Διὰ τοῦτο οἱ αὐτοκράτορες διώριζον τοὺς πατριάρχας, οἱ ὅποιοι ὅμως ἐπροτείνοντο κατόπιν ψηφοφορίας γινομένης ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο δὲν ἐσήμαιεν ἐξάρτησιν τοῦ πατριάρχου ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, διότι τὰ δύο ἀξιώματα ἦσαν ἀνεξάρτητα ὁ αὐτοκράτωρ προϊστατο τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ὁ δὲ πατριάρχης τῶν ἐκκλησιαστικῶν.

Ὁ πατριάρχης ἐξ ἄλλου, πρὸς νόμιμον ἀποκατάστασιν τῶν αὐτοκρατόρων, στέφει τούτους εἰς τὸν ναὸν τῆς Θείας Σοφίας καὶ ἐνδύει μὲ τὰ καθωρισμένα αὐτοκρατορικὰ ἐνδύματα, ἐνῶ οἱ αὐτοκράτορες παραδίδουν γραμμένον ἰδιοχείρως τὸ σύμβολον τῆς πίστεως καὶ ὀρκίζονται, ὅτι θὰ εἶναι ὑπερασπισταὶ τῶν ἱερῶν παραδόσεων καὶ τῶν διατάξεων τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ γνήσιοι υἱοὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ὁ πατριάρχης εὐλογεῖ τὸν στρατὸν, ὁ ὁποῖος μεταβαίνει νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος μὲ σημαίαν φέρουσαν σταυρὸν, σύμβολον τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὑποδέχεται ὡσαύτως τοὺς νικητὰς καὶ εὐχαριστεῖ τὸν Θεόν, ὅστις ἐχορήγησε νίκας εἰς τὸν βασιλέα κατὰ τῶν βαρβάρων.

Οἱ πατριάρχαι τέλος, εὐρισκόμενοι πλησιέστερον πρὸς τὸν λαόν, ὑποδεικνύουν τὴν γνώμην του πρὸς τὸν ἀπόλυτον μονάρχην, συμμετέχουν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας, ὅταν περιέρχεται αὕτη εἰς ἀνικάνους ἢ ἀνηλίκους αὐτοκράτορας καὶ ἀπαιτοῦν παρ' αὐτῶν τὴν τιμίαν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων των ἀπέναντι τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐνίοτε ὅμως οἱ αὐτοκράτορες ἔκαμαν κατάχρησιν τοῦ ἀξιωματός των καὶ μὴ σεβόμενοι τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν, ἀνεβίβαζον διὰ τῆς βίας εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον διαφόρους συγγενεῖς των ἢ τοὺς ὑποσχομένους νὰ εἶναι πειθήνια ὄργανά των. Ἄλλοτε πάλιν ἐξηνάγκαζον εἰς παραίτησιν ἢ ἐξώριζον ἢ ἐκακοποιοῦν πατριάρχας, οἱ ὁποῖοι ἀνθίσταντο εἰς τὰς ἀπαιτήσεις των.

Οὕτως ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Σοφὸς (886—912) ἐξώρισε τὸν πολὺν Φώτιον, διὰ νὰ ἀνυψώσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν δεκαεξαετῆ ἀδελφόν του. Ὁ Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς (969—976) ἀνυψώνει βιαίως εἰς τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα τῆς Ἐκκλησίας ἄσημόν τινα Βασιλείον, τὸν ὁποῖον κατόπιν ἐξώρισε διὰ νὰ ἀναβιβάσῃ τὸν Θεόδωρον Στουδίτην. Ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς (1183—1185) ἠνάγκασεν εἰς παραίτησιν τὸν πατριάρχην Θεόδοσιον, διότι δὲν ἀνεγνώριζε τὸν παρὰ τὰς διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας γάμον τοῦ υἱοῦ του. Ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος (1185—1195) καθήρεσε τὸν πατριάρχην Βασιλείον τὸν Καματερόν, διότι ἐπέτρεψε νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸν κόσμον εὐγενεῖς γυναῖκες, τὰς ὁποίας ὁ προκατόχος του ἔκαμε διὰ τῆς βίας μοναχάς.

Ἡ τοιαύτη ὅμως διαγωγὴ τῶν αὐτοκρατόρων ἦτο ὑπέρβασις τῶν δικαιωμάτων των ἀπέναντι τῆς Ἐκκλησίας, ἣτις ἐκυβερνάτο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων.

§ 22. Ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία Βυζαντινὸς πολιτισμὸς.

Κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας τῆς προηγουμένης περιόδου ἡ παιδεία τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν ἐποχὴν κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Ἰουστινιανὸς (527—565) ἔκλεισε τὰς φιλοσοφικὰς σχολάς, διότι οἱ διδάσκοντες εἰς αὐτὰς δὲν ἦσαν χριστιανοί. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὅμως καὶ μάλιστα εἰς τὸ κέντρον αὐτῆς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἣτις ὡς εἶδομεν ἐγένετο τὸ κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καλλιεργοῦνται καὶ πάλιν μὲ ζῆλον τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν μεγάλως ἔβλαψαν τὴν πνευματικὴν πρόοδον αἱ εἰκονομαχικαὶ ἔριδες, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἐπαναστατήσας ὄχλος κατέστρεψε τὰ σχολεῖα καὶ τὰς βιβλιοθήκας καὶ κατεδίωξε τοὺς σοφοὺς.

Κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον ἐμφανίζεται ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ Βυζαντινὴ παιδεία, ἡ ὁποία πηγάζει μόνον ἀπὸ

τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ Ἁγία Γραφή ἐθεωρεῖτο ἡ πηγὴ πάσης γνώσεως καὶ πάσης ἀληθείας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἀναφανέντες σοφοὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας εἶχον ἐπιτύχει νὰ συνδυάσουν ἄρμονικῶς τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, καλλιεργεῖται καὶ τώρα ἡ φιλοσοφία μόνον ἐφ' ὅσον ἐξυπηρετεῖ τὴν Θεολογίαν, μεγάλη δὲ προσοχὴ κατα-

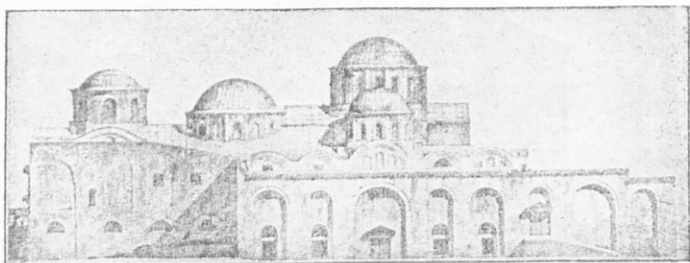
Εἰκ. 16. Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Γοργοπηγῆς (κοινῶς Ἁγ. Ἐλευθέριος) κτισθεὶς τὸν ΙΑ' αἰῶνα.
(ἐξέλιξις τοῦ Βυζαντινοῦ ἑυθυμοῦ)

βάλλεται νὰ μὴ προστεθῆ τίποτε πλέον εἰς τὰς ὑπαρχούσας διδασκαλίας καὶ θεωρίας. Διὰ τοῦτο οἱ θεολόγοι τῆς περιόδου ταύτης, οὐδὲν νέον παράγουσιν, ἀλλὰ μιμοῦνται καὶ ἀντιγράφουσι τοὺς πατέρας τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τῆς Ἐκκλησίας (Δ' καὶ Ε' αἰῶν). Ἐξετάζοντες τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀσχολούμενοι εἰς τὴν ἐρμηνεῖαν τῶν Ἁγίων Γραφῶν, ἀνατρέχουσιν εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαιοτέρων, τῶν ὁποίων τὸς γνώμας τυφλῶς παραδέχονται καὶ μόνον ἀναπτύσσουσιν αὐτάς καὶ διευθετοῦν ἐπιστημονικώτερον καὶ συστηματικώτερον.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως ἀνεφάνησαν πολλοὶ σπουδαῖοι θεολόγοι, οἱ ὁποῖοι διεκρίθησαν διὰ τὴν πολυμαθειάν των καὶ διὰ τὴν βαθεῖαν γνώσιν πολλῶν ὁμοῦ ἐπιστημῶν. Οὗτοι ἀντιπροσω-

πεύουν τὴν παγκόσμιον πρόοδον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, διότι τότε, μόνον εἰς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν ἐκαλλιεργεῖτο καὶ ἀνεπτύσσετο τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Σπουδαιότεροι τῶν ἀνδρῶν τούτων ἦσαν:

Ὁ πατριάρχης Φώτιος (820—897) Οὗτος διὰ τῆς ἐξαιρετικῆς φιλοπονίας του ἐγένετο πανεπιστήμων· ἦτο θεολόγος, φιλόλογος, ἱστορικός, φιλόσοφος, πολιτικός, νομικός, ἰατρός, μαθηματικός, ῥήτωρ. Τὸ σπουδαιότερον ἐκ τῶν ἔργων του εἶναι «ἡ μυριόβιβλος», ἦτοι γραμματολογία, εἰς τὴν ὁποίαν καταγράφονται μὲ σχετικὰς κριτικὰς παρατηρήσεις πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνωσθέντα συγγράμματα τῆς κλασσικῆς καὶ χριστιανικῆς ἀρχαιότητος, ἀνερχόμενα εἰς τριακόσια περίπου.

Εἰκ. 17. Ὁ Παντοκράτωρ εἰς Κων]σταντινούπολιν (νῦν Ζεϊρέκ Τζαμι) κτισθεὶς τὸν ΙΒ' αἰῶνα.

(ἐξέλιξις τοῦ Βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον)

Ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς (1018—1071), διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας εἰς Κωνσταντινούπολιν, τοῦ ὁποίου τὰ συγγράμματα ἀναφέρονται εἰς πάσας σχεδὸν τὰς ἐπιστήμας.

Ὁ Θεοφύλακτος (1074) καὶ ὁ μοναχὸς Ζυγαδηνός, ἐρμηνεύται τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Ὁ Νικήτας Ἀκομινᾶτος († 1206), ὅστις ἀνῆλθεν εἰς ὕψιστα πολιτικὰ ἀξιώματα. Τὸ σπουδαιότερον τούτου σύγγραμμα εἶναι «ὁ θησαυρὸς τῆς Ὁρθοδοξίας», τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ 27 βιβλία καὶ περιέχει πᾶσαν τὴν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ ἀναίρεσιν πασῶν τῶν αἱρέσεων.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὅστις ἀκμάσας τὸ τέλος τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, κατεπολέμησε τὴν ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἐκτὸς δὲ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ θεολογικῶν συγγραφῶν,

ἀφῆκεν εἰς ἡμᾶς σπουδαιοτάτην ἐρμηνείαν τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Ὀμήρου.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς (1360), ὁ ὡς ἅγιος τιμώμενος, ὁ διάδοχος τούτου Νικόλαος Καβάσιλας καὶ ὁ τῆς αὐτῆς πόλεως ἀρχιεπίσκοπος Συμεὼν (1429), πολλὰ θεολογικὰ ἔργα συγγράψαντες, εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων κατεπολέμησαν τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν.

Ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου Μάρκος, ὁ ὁποῖος μετὰ θάρρους κατεπολέμησεν εἰς τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν πάπαν, κατέπληξε πάντας μὲ τὴν μόρφωσίν του καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀγῶνά του.

Ὁ Γεώργιος Γεννάδιος ἢ Σχολάριος, τὸν ὁποῖον ὁ πορθητῆς Μωάμεθ ὁ Β΄. κατέστησε πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ Γενάρχη τῶν Ἑλλήνων. Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἔργων του ἦτο καὶ ἡ ἐκθεσις τῆς ὀρθῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν, τὴν ὁποίαν συνέταξε κατὰ διαταγὴν τοῦ Μωάμεθ, θέλοντος νὰ γνωρίσῃ ἐπισήμως τίς ἦτο ἡ πίστις τῶν χριστιανῶν.

§ 23. Διοικήσεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ λατρεία τῶν χριστιανῶν.

Εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας ἐπικρατεῖ ἡ αὐτὴ ἀρχή, ἣτις ἐπεκράτησε καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Πολιτεία, ἀνεξαρτήτως ἐργαζόμεναι, δεόν νὰ ἐνισχύωσιν ἀλλήλας. Ἀλλὰ καὶ τώρα ἐξακολουθοῦν πολλοὶ αὐτοκράτορες νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας αὐτῆς. Ἡ ἀνάμιξις αὕτη τῶν αὐτοκρατόρων, καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦτο μὲν συνήθης, ἀλλ' οὐχὶ νόμιμος, μέχρις οὗ ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκᾶς (963—699), ὥρισεν διὰ νόμου νὰ μὴ ἐκλέγηται κανεὶς ἐπίσκοπος ἢ πατριάρχης ἄνευ τῆς συγκαταθέσεώς του καὶ τέλος ὁ Ἰωάννης Κατακουζηνὸς (1341—1354) ἐνομοθέτησεν νὰ ὑποδεικνύῃ ἡ σύνοδος τῶν πατριαρχείων τρεῖς ὑποψηφίους τῆς πατριαρχίας, ἐκ τῶν ὁποίων νὰ ἐκλέγη τὸν ἕνα ὁ αὐτοκράτωρ.

Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ πατριάρχης διηύθυνε τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα συγκαλῶν, ὅταν ἐθεώρει τοῦτο ἀναγκαῖον, σύνοδον ἐκ τῶν τυχαίως εὑρισκομένων εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀρχιερέων τῶν ἐπαρ-

χιῶν, καλουμένην ἔνδημοῦσαν, τὰς δὲ συνήθεις ὑποθέσεις ἔλιε συνεργαζόμενος μὲ κατωτέρους κληρικούς ἔχοντας διάφορα ἀξιῶ-
 ῆ ὀφρίκια. Ὁ πατριάρχης ἐξέλεγε τοὺς μητροπολίτας τῶν ἐπαρ-
 χιῶν ἐκ τριῶν προτεινομένων ἀπὸ τὴν ἔνδημοῦσαν σύνοδον, οὗ-
 τοι δὲ τοὺς ἐπισκόπους. Ἡ διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας ἐγένετο ἐπὶ
 τῇ βάσει τῆς καθορισθείσης ἤδη ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας, ἣ
 ὁποία προήρχετο ἀπὸ ἀποφάσεις συνόδων καὶ διατάγματα αὐτο-
 κρατόρων. Οἱ δὲ νόμοι τῆς Ἐκκλησίας «Κανόνες» καλούμενοι,

Εἰκ. 18. Ἡ Θεοτόκος «Πορταίτισσα» ἐκ τῆς εἰς Ἄθω Μονῆς Ἰβήρων.
 (Τύπος σοβαρῆς καὶ εὐσεβοῦς ἐκφράσεως).

ἀπετέλεσαν τὸ λεγόμενον Κανονικὸν δίκαιον καὶ συνετάχθησαν
 συλλογαὶ τῶν κανόνων τούτων, τῶν ὁποίων σπουδαιότερα εἶναι
 ἡ τοῦ πατριάρχου Φωτίου, καλουμένη Νομοκάνων.

Τὰ ἄλλα πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, ἤτοι τὰ πατριαρχεῖα
 Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, περιελθόντα ἀπὸ
 τοῦ Ζ' αἰῶνος εἰς τοὺς Ἀραβας, ἐξησθένησαν πολύ. Καίτοι δὲ
 ἦσαν αὐτοκέφαλα, ἠκολούθουν τὴν διοίκησιν τοῦ πατριαρχείου
 τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπέδιδον πρωτεῖον τιμῆς
 καὶ τὸ ὁποῖον μέχρις ὑποταγῆς ἐσέβοντο, διότι εἶχον ἀνάγκην καὶ

τῆς προστασίας του. Ἀνεξάρτητον διοίκησιν εἶχον καὶ αἱ ἀναγνω-
ρισθεῖσαι αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησῖαι τῆς Κύπρου καὶ τῆς εἰς Καύ-
κασον κειμένης Ἰβηρίας ἢ Γεωργίας.

Εἰκ. 19. Ἡ περίφημος ψηφιδωτὴ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ,
καὶ τοῦ δεομένου αὐτοκρατορῆς, εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγ. Σοφίας.

Ἡ λατρεία τῶν χριστιανῶν τῆς περιόδου ταύτης πολὺ μικρὰν
πρόοδον παρουσίασε. Αἱ βυζαντικαὶ ἐκκλησῖαι, ἐνῶ πρὶν εἶχον
βάσιν τετράγωνον, ἀρχίζουσι ἤδη νὰ κτιζῶνται καὶ ἐπὶ ὀρθογων-

νίου βάσεως καὶ ἀντὶ ἐνὸς θόλου κατασκευάζονται καὶ ἄλλοι μικρότεροι (Εἰκ. 16 καὶ 17). Ἡ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ εἶναι ἀποκλειστικὸν ἔργον τῶν μοναχῶν, συνίσταται δὲ εἰς ἀντιγραφὴν τῶν ἀρχαίων εἰκόνων κατὰ τὴν ὁποίαν καταβάλλεται μεγάλη προσοχὴ ὄχι τόσον εἰς τὴν φυσικὴν στάσιν καὶ τὸ φυσικὸν σχῆμα τοῦ σώματος, ὅσον εἰς τὴν εὐσεβῆ καὶ σοβαρὰν ἔκφρασιν τῶν εἰκονιζομένων (Εἰκ. 18 καὶ 19). Προόδον ἀρκετὴν παρουσιάζει ἡ διὰ ψηφίδων ἢ μωσαϊκῆ ζωγραφικῆ, ἣτις ἐκόσμηε τοὺς πλείστους τῶν ναῶν (Εἰκ. 19).

Ἡ μουσικὴ κατέστη πλουσιωτέρα, πλείστοι δὲ ὑμνογράφοι συνέταξαν ὕμνους πρὸς τὸν Ἰησοῦν, τὴν Θεοτόκον καὶ τοὺς ἁγίους, οἱ ὅποιοι κατεγράφησαν συστηματικῶς καὶ ἀπετέλεσαν τὰ λεγόμενα λειτουργικὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς ταῦτα καθορίζεται ὠρισμένη πλέον τάξις ὡς πρὸς τὴν τέλεσιν ὄλων τῶν ἀφορώντων τὴν λατρείαν, ἡ ὁποία οὕτω κατέστη ὁμοίομορφος εἰς ὅλας τὰς ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ κήρυγμα τέλος ἀντὶ νὰ ἀναπτυχθῆ καὶ οὕτω ὁ μέχρις ὑπερβολῆς φοιτῶν εἰς τοὺς ναοὺς λαὸς νὰ διδάσκειται τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανοῦ καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐκτελῆ ταῦτα, κατέστη σπανιώτερον.

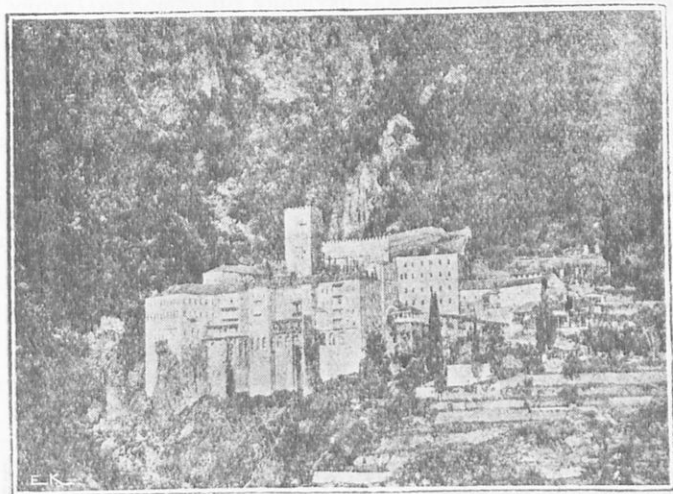
§ 24. Τὰ ἦθη τῶν χριστιανῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Μοναχικὸς βίος.

Τὰ ἦθη τῶν χριστιανῶν δὲν διετηρήθησαν, ὅποια ἦσαν κατὰ τοὺς προηγούμενους χρόνους. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν τοῦ κηρύγματος εἰς τοὺς ναοὺς καὶ εἰς τὴν ἐν γένει ἀμάθειαν τῶν χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι ἔγιναν φανατικοὶ καὶ δεισιδαίμονες. Τὴν κατάπτωσιν τῶν χριστιανικῶν ἠθῶν ἐπέφεραν καὶ τὰ παρεχόμενα κακὰ παραδείγματα ὑπὸ τῶν πλείστων αὐτοκρατόρων, οἱ ὅποιοι, ἐνῶ ἔκτιζον ναοὺς, ἠκροῶντο τὰς μακρὰς ἀκολουθίας καὶ ἔγραφον ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους καὶ θεολογικὰ βιβλία, ἔξων βίον ἀκόλαστον καὶ σκανδαλώδη καὶ ἐξετέλουν πολλάκις πράξεις ἀπανθρωποτάτας. Ναὶ μὲν συναντῶμεν καὶ μεταξὺ τῶν κληρικῶν καὶ μεταξὺ τῶν λαϊκῶν πολλὰ παραδείγματα ἀρετῆς καὶ εὐσεβείας, πλείστα δὲ φιλανθρωπικὰ καταστήματα κοσμοῦν τὰς χριστιανικὰς πόλεις, ἀλλ' ἡ ἐν γένει εὐσέβεια συνίστατο εἰς τὴν ἀκριβῆ

τήρησιν ἑξωτερικῶν τύπων καὶ εἰς μακρὰς τελετὰς καὶ προσευχάς, χωρὶς νὰ ἐπακολουθοῦν τὰ ἀγαθὰ ἔργα, ἄνευ τῶν ὁποίων οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχουν οἱ τύποι.

Ὁ μοναχικὸς βίος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μετέφερε τὸ κέντρον του ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον εἰς τὸ ὄρος Ἄθω, εἰς τὸ ὁποῖον πλεῖστα μοναστήρια ἐκτίσθησαν (ὀνομαζόμενον διὰ τοῦτο Ἅγιον ὄρος), ὅπως καὶ εἰς τὰς διαφόρους ἄλλας χώρας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. (Εἰκ. 20). Τὰ μοναστήρια ταῦτα διηροῦντο εἰς

Εἰκ. 20. Ἡ Μονὴ Ἁγίου Παύλου
(Μία ἀπὸ τὰς πολλὰς ὀραίας Μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους).

κοινόβια, εἰς τὰ ὁποῖα πάντες οἱ μοναχοὶ ἔζων καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ εἰς ἰδιόρρυθμα, εἰς τὰ ὁποῖα ἕκαστος μοναχὸς ἐρρῦθμιζε τὸν ἰδιαιτέρον βίον του, ὅπως ἤθελε.

Οἱ μοναχοὶ εἶχον μέγαν σεβασμὸν ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ κατεῦχον ἑξαιρετικὴν θέσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, συγκατελέγοντο δὲ εἰς τὴν τάξιν τῶν μοναχῶν πολλοὶ λόγιοι ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ἐκαλλιέργουν τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ὑπεστήριζον τὴν ὀρθόδοξίαν κατὰ τῶν αἵρετικῶν καὶ ἀνθίσταντο εἰς τὰς αὐθαιρέτους ἐπεμβάσεις τῶναυτοκρατόρων. Διὰ τοῦτο τὰ μοναστήρια καὶ ἰδίως τοῦ Ἄθω, ἀπέκτησαν πλουσιωτάτας βιβλιοθήκας καὶ πολύτιμα χειρόγραφα, ἅτινα διετηρήθησαν ἐπιμελῶς φυλαττόμενα καθ' ὅλον τὸ

διάστημα τῆς δυστυχίας τῆς ὀρθοδοξίας καὶ διεσφύθησαν μέχρι σήμερον.

Εἰς τὰ μοναστήρια κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶχε συσσωρευθῆ μέγας πλοῦτος ἀπὸ δωρεὰς αὐτοκρατόρων, πριγκήπων καὶ ἄλλων πλουσίων εὐσεβῶν χριστιανῶν. Ὁ πολὺς ὅμως πλοῦτος εἰσήγαγεν εἰς αὐτὰ τὸν τρυφηλὸν βίον, τὴν ὀκνηρίαν καὶ τὴν διαφθοράν, ὃ δὲ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν ἠϋξήθη καταπληκτικῶς, διότι ἐξακολουθοῦν καὶ τώρα νὰ καταφεύγουν πολλοὶ εἰς τὰς μονάς, οὐχὶ ἀπὸ ζῆλον πρὸς τὸ θεῖον, ἀλλὰ ἀπὸ ὀκνηρίαν καὶ ὅπως ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἀπὸ τὴν ὁποίαν οἱ μοναχοὶ ἐξηροῦντο.

Τὸν κίνδυνον τοῦτον τῆς τελείας ἀπομακρύνσεως τῶν μοναστηρίων ἀπὸ τὸν ἱερὸν προορισμὸν των, καὶ τῆς μεταβολῆς τούτων εἰς κέντρα ὀκνηρίας καὶ διαφθορᾶς, προέλαβον εὐτυχῶς πολλοὶ αὐτοκρατορικοὶ νόμοι, φορολογήσαντες τὰ κτήματα τῶν μονῶν, ὑποχρεοῦντες τοὺς μοναχοὺς νὰ ἐργάζωνται καὶ ἐν γένει ἀποβλέποντες εἰς τὸ νὰ γίνωνται μοναχοὶ μόνον οἱ εἰλικρινῶς ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀφιερωθοῦν εἰς τελειότερον χριστιανικὸν βίον, καὶ οὐχὶ οἱ φαινομενικὴν ἀγιότητα δεικνύοντες ψεῦσαι καὶ ὑποκριταί.

§ 25. Ἐξάπλωσις τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ὀρθόδοξος ἀνατολικὴ Ἐκκλησία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐξηπλώθη εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰ βόρεια μέρη τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἀπὸ τὴν προηγουμένην περίοδον ἤρχισε νὰ διαδίδεται τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τοὺς Σέρβους, Κροάτας, Σλαβόνους, Δαλματοὺς καὶ Μπουκοβινίους. Ὁ ὀριστικὸς ὅμως ἐκχριστιανισμὸς τῶν λαῶν τούτων πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὸν Θ' αἰῶνα, ὅτε οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης Ἑλληνας μοναχοὶ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος μετέφρασαν εἰς τὴν γλῶσσάν των τὴν θεῖαν λειτουργίαν καὶ τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Ἐκ τῶν λαῶν τούτων οἱ Κροᾶται, Σλαβῶνοι καὶ Δαλματοὶ, περιελθόντες κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ὑπετάγησαν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν πάπαν. Πάντες οἱ ἀναφερθέντες σλαβικοὶ λαοὶ περιλαμβάνονται ἤδη εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νοτιοσλαβίας πλὴν τῶν Μπουκοβινίων, οἱ ὅποιοι περιλαμβάνονται εἰς τὸ βασίλειον τῆς Ῥουμανίας. Ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐδέχθησαν ἐπίσης τὸν χριστιανισμὸν οἱ κάτοικοι τῆς Βλαχίας

καὶ Μολδαβίας (τῆς σημερινῆς Ῥουμανίας), ὑπαχθέντες εἰς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἔγινεν ὡσαύτως ἡ ἐπιστροφή εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν τῶν βουλγάρων, ὑπὸ Ἑλλήνων αἰχμαλώτων κατ' ἀρχὰς καὶ κατόπιν ὑπὸ τῶν Θεσσαλονικέων μοναχῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Ὁ χριστιανισμὸς ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος Βογόριδος (861), ὅστις ἔγινε χριστιανὸς καὶ ἔλαβε τὸ χριστιανικὸν βάπτισμα. Ὁ Βόγορις κατόπιν διὰ πολιτικούς λόγους ὑπέταξε τὴν βουλγαρικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸν πάπαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, ὡς εἶδομεν, συνετέλεσε μεταξὺ τῶν ἄλλων εἰς τὸ σχίσμα μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ὑποταγὴ ὅμως αὕτη εἰς τὸν πάπαν δὲν διήρκεσεν οὔτε δεκαετίαν, διότι οἱ βούλγαροι μεταμεληθέντες ἐπανῆλθον εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ ἦσαν ἠνωμένοι ἐκκλησιαστικῶς μὲ τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθ' ὅλην τὴν περίοδον ταύτην. Μόνον δύο φορές (888 καὶ 1186), ἐπὶ ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα ἐκάστην φοράν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἡ βουλγαρικὴ Ἐκκλησία ἐκήρυξεν ἑαυτὴν ἀνεξάρτητον.

Ὁ χριστιανισμὸς τέλος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διαδίδεται ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Ῥωσίαν. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι ὑψίστης σπουδαιότητος διὰ τὴν Ὀρθόδοξον ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία εὔρεν ἀκλόνητον στήριγμα εἰς τὰς πολλὰς δοκιμασίας, τὰς ὁποίας ὑπέστη κατὰ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησιν.

Κατ' ἀρχαιοτάτην παράδοσιν ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Ῥωσίαν ἢ εἰς τὴν Σκυθίαν, ὅπως τότε ἐλέγετο, ὁ ἀπόστολος Ἄνδρέας, ἀλλ' οὐδὲν ἵχνος τοῦ χριστιανισμοῦ διετηρήθη, ἡ δὲ ἐπικρατοῦσα εἰς ταύτην θρησκεία ἦτο ἡ εἰδωλολατρεία. Ὁ χριστιανισμὸς ἤρchiσε νὰ ἐπικρατῇ εἰς Ῥωσίαν, ὅταν ἦτο αὐτοκράτειρα ἡ χήρα τοῦ αὐτοκράτορος Ἰγῶρ Ὀλγα, ἡ ὁποία ἔλαβε τὸ χριστιανικὸν βάπτισμα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ ἔτος 955, μετονομασθεῖσα Ἐλένη. Ὁ καταστήσας ὅμως τὸν χριστιανισμὸν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ ὀρωσσικοῦ κράτους, ἦτο ὁ ἔγγονος τῆς Ἐλένης Βλαδίμηρος.

Ὁ Βλαδίμηρος κατ' ἀρχὰς ἦτο εἰδωλολάτρης καὶ διώκτης τῶν χριστιανῶν, κατόπιν ὅμως πεισθεὶς ὅτι μόνον ὁ χριστιανισμὸς ἦτο ἀξία λόγου θρησκεία, ἐβαπτίσθη κατὰ τὸ 988, μετονομασθεὶς Βασίλειος καὶ ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, Ἄνναν. Τὸ παρὰ

δειγμά του ἐμιμήθησαν τάχιστα οἱ μεγιστᾶνες καὶ εὐγενεῖς, εἶτα δὲ τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ του, ὅστις ἐβαπτίσθη ἐντὸς τοῦ Δνειστέρου ποταμοῦ. Ὁ Βλαδίμηρος εἰργάσθη μὲ παραδειγματικὸν ζῆλον διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τῆς συζύγου του Ἀννης, ἡ δὲ ὄωσικὴ Ἐκκλησία κατέταξε τοῦτον μεταξὺ τῶν ἁγίων καὶ τὸν ὠνόμασε μέγαν καὶ Ἰσαπόστολον. Μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον εἰργάσθη καὶ ὁ υἱὸς του Ἰαροσλαῦος, ὁ ὁποῖος ἔκτισε πλείστας ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια.

Ἡ ὄωσικὴ Ἐκκλησία ὀργανώθη κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, οἱ δὲ Μητροπολῖται τοῦ Κιέβου, ἦτις ἦτο τότε πρωτεύουσα τῆς Ῥωσσίας, ἐχειροτονοῦντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἦσαν σχεδὸν πάντοτε Ἕλληνες.

Γ'. ΔΥΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

§ 26. Ἀκμὴ τοῦ παπισμοῦ.

Εἶδομεν ὅτι κατὰ τὸ τέλος τῆς προηγουμένης περιόδου (§ 14), οἱ πάπαι ἀπέκτησαν κοσμικὴν δύναμιν, γενόμενοι ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας, ὅταν ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Πιπῖνος ἀπῆλλαξε τὴν Ῥώμην καὶ τὰς πέριξ χώρας ἀπὸ τοὺς Λογγοβάρδους καὶ ἐδώρησε ταύτας εἰς τὸν πάπαν. Ἡ Ἰταλία ἀνῆκε πρὶν εἰς τὸν Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα, ὅστις δὲν ἠδυνήθη νὰ προστατεύσῃ τὴν ἐλευθερίαν της ἀπὸ τοὺς Λογγοβάρδους.

Ἡ δύναμις τῶν παπῶν ἔτι περισσότερον ἠὔξησεν, ὅτε αὐτοκράτωρ τῶν Φράγκων, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπήχθη ὅλη ἡ Δύσις, ἔγινεν ὁ Κάρολος ὁ μέγας (768-814). Ὁ Κάρολος ὄχι μόνον ἀνεγνώρισε τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πάπα ἐπὶ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ὅταν ὁ τότε πάπας Λέων ὁ Γ' ἐζήτησε τὴν βοήθειάν του κατὰ τῶν ἐπαναστατησάντων κατ' αὐτοῦ Ῥωμαίων, ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς τὴν Ῥώμην καὶ κατέστειλε τὴν ἐανάστασιν. Ὁ πάπας τότε ἔστειπεν αὐτὸν Ῥωμαῖον αὐτοκράτορα, ἀπονείμας τὸν τίτλον τοῦτον, τὸν ὁποῖον ἔφερον μόνον οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες. Μὲ τὴν στέφιν αὐτὴν μάλιστα κατέπαυσε πᾶσα ἀξίωσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπὶ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπὶ τῆς Δύσεως ἐν γένει, ἀποχωρισθέντος τελείως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τὸ ἀνατολικόν.

Εἰς μεγίστην ἀκμὴν ἔφθασεν ὁ παπισμὸς, ὅταν ἀνῆλθεν

εἰς τὸν θρόνον ὁ Γρηγόριος ὁ Ζ' (1073-1085). Οὗτος καταπέθων τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης ὅτι ὡς ἐπίτροπος τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, εἶναι ἀνώτερος πάντων, ὑπεστήριξεν ὅτι ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Θεὸν ἀπόλυτον ἐξουσίαν ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Πολιτείαν. Καθὼς ἡ σελήνη, ἐκέρυττε, λαμβάνει τὸ φῶς ἀπὸ τὸν ἥλιον, οὕτω καὶ ἡ κοσμικὴ τῶν ἡγεμόνων ἐξουσία ἀπορρέει ἀπὸ τὴν παπικὴν.

Εἰς τὰς παραλόγους ταύτας ἀξιώσεις τοῦ Γρηγορίου ἠθέλησε νὰ ἀντισταθῇ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Ἑρρίκος ὁ Δ' (1056 — 1106), ὅστις συνεκάλεσε σύνοδον ἐκ γερμανῶν ἐπισκόπων, κηρύξασαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς γερμανικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ πάπας πληροφορηθεὶς τοῦτο, ἐξετόξευσε κατ' αὐτοῦ τὴν «ἀπαγόρευσιν» διὰ τῆς ὁποίας ἀπηγορεύετο ἡ τέλεισις πάσης ἱεροτελεστίας, καὶ τὸν «ἀφορισμὸν» κατὰ τὸν ὅποιον ἐθεωρεῖτο ἁμάρτημα καὶ τὸ νὰ χαιρετίσῃ κανεὶς τὸν ἀφοριζόμενον. Τὰ ὄπλα ταῦτα τῶν παπῶν κατὰ τὴν βάρβαρον ἐκείνην ἐποχὴν ἦσαν φοβερῶτατα, προξενοῦντα φρίκην καὶ τρόμον. Κατόπιν τούτου ὁ Ἑρρίκος ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ πάντων, ἀπειλούμενος δὲ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας, ὅτι θὰ παύσουν νὰ θεωροῦν αὐτὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ἠναγκάσθη νὰ ἐλθῇ εἰς τὴν Κανόσσαν (τῆς Ἰταλίας), ὅπου ἔτυχε νὰ διαμένῃ ὁ πάπας, ζητῶν συγχώρησιν. Ὁ πάπας τότε συνεχώρησεν αὐτόν, ἀφοῦ προηγουμένως παρέμεινεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας εἰς τὸ ὑπαιθρον ἐν πλήρει χειμῶνι, ἀνυπόδητος καὶ ἐνδεδυμένος τὸν τρίχινον χιτῶνα, τὸν ὅποιον συνειθίζετο νὰ φοροῦν οἱ μετανοοῦντες.

Ὁ παπισμὸς τέλος ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἀνώτατον ὄριον τῆς δυνάμεώς του ἐπὶ πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' (1198—1216). Οὗτος ἠνάγκασε τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Ἰωάννην τὸν Ἀκτῆμονα, ἐκδιώξαντα ἔξ Ἀγγλίας τὸν παπικὸν ἀντιπρόσωπον, νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ ταπεινωτικῶς συγχώρησιν, κηρύξας κατὰ τῆς Ἀγγλίας τὴν ἀπαγόρευσιν· ἠνάγκασε τοὺς βασιλεῖς τῆς Πορτογαλλίας καὶ τῆς Ἀραγωνίας νὰ πληρώσουν εἰς αὐτὸν φόρον, καὶ ἐν γένει τοὺς περισσοτέρους ἡγεμόνας τῆς δύσεως νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν ὑπεροχὴν του. Ὁ Ἰννοκέντιος τέλος ἐπεξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 1204 μέχρι τοῦ 1251, καθ' ὅλην δηλαδὴ τὴν περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν κατείχετο ἀπὸ τοὺς Φράγκους, ὑποκινήσας τὴν τετάρτην σταυροφορίαν, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποτέλεσμα οὐχὶ τὴν ἀπελευθέρω-

σιν τῶν ἀγίων τόπων, ἀλλὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας!

Καθ' ὅμοιον τρόπον ἐπολιτεύθησαν καὶ οἱ κατόπιν πάπαι, τῶν ὁποίων ὑπερέχει ὁ Βονιφάτιος ὁ Η' (1303), ὅστις ἤθελε νὰ ἐπιβλέπῃ καὶ νὰ κηδεμονεύῃ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τὰς πολιτικὰς αὐτῶν ὑποθέσεις ὡς μέγας δικαστῆς καὶ κύριος. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ Βονιφατίου ἀρχεται ἡ πτώσις τῆς παπικῆς δυνάμεως.

§ 27. Ἡ πτώσις τοῦ παπισμοῦ καὶ τὰ χρησιμοποίηθέντα μέσα πρὸς διατήρησιν τῆς δυνάμεώς του.

Ἐφ' ὅσον οἱ Εὐρωπαῖοι ἀνεπτύσσοντο πνευματικῶς, ἐπὶ τοσοῦτον ἡ παντοδυναμία τῶν παπῶν ἤρχισε νὰ μὴ καθίσταται ἀνεκτὴ καὶ πολλοὶ ἐπεδίωκον τὸν περιορισμὸν τῆς παντοδυναμίας ταύτης. Οἱ πάπαι ἤδη μεταχειρίζονται ὅλα τὰ μέσα πρὸς διατήρησιν τῆς δυνάμεώς των καὶ αὐτὴν τὴν «Ἱερὰν ἐξέτασιν» χαρακτηρίζοντες ὡς αἰρετικούς τοὺς μὴ ἀναγνωρίζοντας τὸ ὑπερτατον ἐπὶ τῆς γῆς ἀξίωμα των.

Ἡ Ἱερὰ ἐξέτασις ἰδρύθη ἐπὶ πάπα Γρηγορίου τοῦ Θ' (1227-1241) ἦτο δὲ δικαστήριον ἀποτελούμενον ἀπὸ μοναχούς, τὸ ὁποῖον κατεδίκαζε τοὺς συλλαμβανομένους αἰρετικούς. Τοιαῦτα δικαστήρια ὑπῆρχον εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπέβησαν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος παντὸς χριστιανοῦ, διότι ἡ ἐλαχίστη ὑπόνοια ἦτο ἀρκετὴ διὰ νὰ συλληφθῇ τις ὡς ἔνοχος, οἱ δὲ συλλαμβανόμενοι πολλάκις καὶ ἀθῶοι ὄντες κατεδικάζοντο, διότι ἐβασανίζοντο ἀπανθρώπως καὶ ἠναγκάζοντο νὰ ἀπαντοῦν εἰς σοφιστικὰς ἐρωτήσεις, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεδιώκετο ὁμολογία αἰρετικὴ!. Τὰ ἱεροδικαστήρια ταῦτα διετερήθησαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν μέχρι τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος, ὅστις τὰ κατήργησε (1808), τὰ δὲ θύματά των ὑπολογίζονται εἰς ἑκατοντάδας χιλιάδων.

Ἄλλα ὅμως ταῦτα δὲν ἴσχυσαν νὰ διατηρήσουν τὴν παπικὴν δύναμιν καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν ὁ πάπας Βονιφάτιος ὁ Η' ἐξήτησε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπιβληθεῖσαν εἰς τὸν κληρὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου τοῦ Ὁραίου φορολογίαν, οὗτος ἀπηγόρευσε ἀυστηρῶς πᾶσαν ἀποστολὴν χρημάτων ἀπὸ τὴν Γαλλίαν εἰς τὴν Ῥώμην. Ὁ πάπας τότε ἐξέδωκεν ἐπίσημόν τινα βούλλαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐχαρακτήριζεν ὡς αἵρεσιν τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς ἐκκλησιαστικῆς. Ἄλλ' ὁ Φί-

λιπος διέταξε τὸν στρατηγὸν τοῦ Νογάρετον νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ ἐπιτεθῆῃ κατὰ τοῦ πάπα, ὁπότε ὁ γαλλικὸς στρατὸς διεσκόρπισε τοὺς ὑπερασπιστὰς τοῦ Βονιφατίου, ὅστις ἀπέθανεν ἐκ τῆς μεγάλης του ταραχῆς. Ἀπὸ τότε οἱ πάπαι γίνονται ὑποχέριοι τῆς Γαλλικῆς αὐτῆς. Ὁ Φίλιππος ἐνήργησε τὴν ἐκλογὴν ὡς πάπα τοῦ Κλήμεντος τοῦ Β' καὶ μετέθεσε τὴν ἔδραν τοῦ παπισμοῦ ἀπὸ τὴν Ῥώμην εἰς τὴν Ἀβινιῶνα, ὅπου παρέμενον οἱ πάπαι ἀπὸ τοῦ 1039 μέχρι τοῦ 1377, καλοῦσι δὲ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, δευτέραν Βαβυλωνιακὴν αἰχμαλωσίαν.

Εἰς τὴν πῶσιν τῶν παπῶν συνετέλεσε καὶ ἡ διαφθορὰ αὐτῶν. Εἰς τὸν παπικὸν θρόνον ἀνέρχονται ἤδη πολλοὶ ἀνίκανοι, οἱ ὁποῖοι ἐχρηματίζοντο ἀσυστόλως καὶ ἔζων βίον ἀκόλαστον. Οἱ λαοὶ τῆς δύσεως ἐκπολιτισθέντες ἤδη καὶ βλέποντες τὴν διαφθορὰν τῶν παπῶν, ἔπαυσαν νὰ τοὺς φοβοῦνται καὶ νὰ τοὺς ὑπακούουν τυφλῶς, οἱ δὲ ἡγεμόνες ἀπέκτησαν πλεον συνείδησιν τοῦ ἀξιώματός των, ἔχοντες δὲ καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐπιβολῆς του, οὐδεμίαν ἐξάρτησιν ἀνέχονται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν.

Παρ' ὅλα ταῦτα ἐπέμενον οἱ πάπαι νὰ δεσπόζουν ὅλου τοῦ κόσμου καὶ ἤγειρον σφοδρὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν νεωτέρων ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἰδεῶν τῶν ἀνωτέρων ἀνδρῶν. Οὕτως ὁ παπισμὸς, ὅστις ἐπαιδαγώγησε τοὺς βαρβάρους λαοὺς τῆς δύσεως καὶ τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμὸν, ἤρχισεν ἤδη νὰ γίνεταί ὁ χειρότερος ἐχθρὸς τῆς ἐπὶ πλεον προόδου των. Ἡ τοιαύτη κατάστασις τοῦ παπισμοῦ κατέστησεν ἀπαραίτητον τὴν σύγκλησιν συνόδων πρὸς ἐπιδίωξιν τῆς θεραπείας τῶν κακῶς κειμένων. Οὕτω συνεκροτήθη σύνοδος τῷ 1409 εἰς Πίζαν, τῷ 1414—1418 εἰς Κωνσταντίαν καὶ τέλος ἡ περίφημος σύνοδος τῆς Βασιλείας (1431), ἣτις μετεφέρθη τῷ 1438 εἰς Φερράραν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Φλωρεντίαν, ὅπου ἔγινεν ἡ ψευδὴς μετὰ τῶν ὀρθοδόξων ἔνωσις. Αἱ σύνοδοι αὗται ἐπεδίωξαν τὴν ἀφαίρεσιν ἀπὸ τὸν πάπαν πάσης πολιτικῆς ἐξουσίας, τῆς ὑπερτάτης ἐξουσίας ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ ἔχουν αἱ σύνοδοι καὶ τὴν ἐν γένει διόρθωσιν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Οἱ πάπαι ὅμως ἐπέτυχον νὰ ματαιώσουν τὴν πραγματοποιήσιν τῶν ἀποφάσεων τῶν συνόδων τούτων, ἀλλ' ἔκτοτε ἀπέβαλον τὸ γόητρόν των καὶ ἐλαχίστην ἐπιρροὴν ἐξήσκουν ἐπὶ τῶν λαῶν.

Κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης ἀνεφάνησαν εἰς τὴν Εὐρώπην ἄνδρες διαπρεπεῖς, οἱ ὁποῖοι συνέλαβον τὴν τολμηρὰν

ιδεάν νά μεταρρυθμίσουν τήν διοίκησιν καί τήν λατρείαν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Βίκλεφ εἰς τήν Ἀγγλίαν, ὁ Οὔσος καί ὁ Ἰερώνυμος εἰς Βοημίαν καί ἄλλοι. Ἄλλ' οἱ πάσαι κατώρθωσαν νά ματαιώσουν τὸς ἐνεργείας τῶν μεταρρυθμιστῶν τούτων, τοὺς ὁποίους ἐκήρυττον ἀρετικούς, οἱ πλείστοι δὲ ἐκ τούτων ὑπέστησαν τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς θάνατον ὑπὸ τῆς «Ἱερᾶς ἐξετάσεως».

§ 28. Ἐκκλησιαστικὴ παιδεία τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας. Σχολαστικισμὸς καὶ Μυστικισμὸς.

Ἡ παιδεία τῆς δύσεως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μέχοι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτος. Τὴν πρῶσιν ταύτην ἐπέφερε πρὸ πάντων ἡ ἐπιδρομὴ τῶν βαρβάρων βορείων λαῶν, οἱ ὁποῖοι διέλυσαν τὸ δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ κατέλαβον τὰς χώρας του. Οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν κληρικῶν μόλις καὶ μετὰ βίας ἀνεγίνωσκον τὰ εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν λειτουργικὰ βιβλία. Ἀπὸ τοῦ ΙΑ' ὅμως αἰῶνος, ὅταν εἶχον ὀριστικῶς ἐγκατασταθῆ οἱ διάφοροι λαοὶ καὶ ἀπετέλεσαν τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης, ἤρχισαν δὲ αἱ σχέσεις των πρὸς τὸ Βυζαντιακὸν κράτος, ἀναπτύσσεται κάπως ἡ θεολογικὴ παιδεία.

Ἡ θεολογία τῆς δύσεως ἔλαβεν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα, ὠνομίσθη δὲ σχολαστικὴ ἐκ τῶν μοναστηριακῶν σχολείων. Ἡ σχολαστικὴ θεολογία, ἣτις συνίστατο εἰς τὴν συστηματοποίησιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐστέρειτο πάσης πρωτοτυπίας, ἐπεκράτησε τὸ πρῶτον, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἄλλ' ἡ σχολαστικὴ θεολογία τῆς δύσεως ἐμφανίζεται μὲ τὴν χειρίστην αὐτῆς μορφήν. Οἱ σχολαστικοὶ θεολόγοι τῆς δύσεως ἀνεχώρουν ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι τὰ δόγματα, ἡ διοικήσεις, ἡ λατρεία, τὰ ἔθιμα, ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις καὶ τὰ πάντα εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν εἶχον καλῶς. Διὰ τοῦτο παρημέλησαν τὴν ἱστορικὴν ἐξέτασιν τῶν χριστιανικῶν διδασκαλιῶν καὶ ἐλάχιστα μετεχειρίζοντο τὴν κλασσικὴν φιλοσοφίαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ θρησκευτικὸν περιεχόμενον ἦτο ἤδη δεδομένον ἀπὸ τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν, οἱ παπικοὶ περιορίζοντο εἰς τὸ νὰ συμβιβάζουν τοῦτο πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον μόνον, μετεχειρίζοντο δὲ συνήθως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον τοῦ Ἀριστοτέλους. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως, ἀνεφάνησαν πολλοὶ θεολόγοι, οἱ

ὅποιοι, ἂν καὶ ἦσαν σχολαστικοί. διεκρίθησαν διὰ τὴν πολυμαθειάν των καὶ τὴν σοφίαν των. Τούτων σπουδαιότεροι ἦσαν οἱ ἑξῆς :

Ὁ Ἀλσέλμος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καντουαρίας. Οὗτος θεωρεῖται εἰς ἕκ των διαπρεπεστέρων θεολόγων ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, δημιουργήσας πρωτοτύπους θεωρίας καὶ ἀποδείξεις, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία ἦτο μεγίστη καὶ αἱ ὁποῖαι ἐπέδρασαν πολὺ ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων. Ἀπέθανε τῷ 1109, ἔγκαταλείψας σπουδαιότατα συγγράμματα.

Ὁ Γάλλος Ἀβαιλάρδος καταγόμενος ἀπὸ μίαν κώμην, κειμένην πλησίον τῆς Νάντης (1079). Ὁ Ἀβαιλάρδος ὑπερέχει ὅλων τῶν συγχρόνων του κατὰ τὴν διαλεκτικὴν ἱκανότητα, καίτοι δὲ ἦτο σχολαστικὸς θεολόγος, ἐξεδήλωσε τάσεις πρὸς τὴν ἐλευθέραν ἔρευναν καὶ διὰ τοῦτο ὑπέστη πολλὰς καταδιώσεις ἀπὸ τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν.

Ὁ Πέτρος Λομβάρδος (1164). Τὸ σπουδαιότερον τῶν ἔργων του εἶναι «γνωμῶν βιβλία τέσσαρα», ὅπερ ἦτο συλλογὴ τῶν γνωμῶν τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐχρησίμωσεν ὡς βάσις πάντων τῶν μετὰ ταῦτα σχολαστικῶν συστημάτων.

Ὁ Θωμᾶς Ἀκινᾶτος (1274) Ἰταλὸς μοναχὸς Δομινικανός, διδάξας εἰς Παρισίους, Κολώνιαν καὶ Ῥώμην.

Ὁ Δούνς Σκῶτος (1308), ἀκολουθήσας τελείως σχολαστικὴν ὁδὸν καὶ διδάσκων, ὅτι δύναται εἰς τὴν θεολογίαν διδασκαλία τις νὰ εἶναι ἀληθής, εἰς δὲ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν λογικὴν ψευδής.

Ἐκτὸς τῆς σχολαστικῆς θεολογίας ἐνεφανίσθη εἰς τὴν δύσιν ἡ λεγομένη μυστικὴ θεολογία. Κατὰ ταύτην ἡ κατανόησις τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας ἀπαιτεῖ μυστικὴν ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς ταύτην ὀφείλει νὰ τείνη ὁ εὐσεβής. Οἱ μυστικοὶ δὲν ἀπέδιδον σημασίαν εἰς τὴν λογικὴν ἐξέτασιν καὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων καὶ περιφρόνουν τὸν ἐσωτερικὸν θρησκευτικὸν βίον. Ἀφίνοντο μόνον εἰς τὴν φαντασίαν των, ἐδημιουργοῦν φανταστικὰς ἰδέας περὶ Θεοῦ, ἐξήτουν δὲ τὴν ἀποκλειστικὴν καλλιέργειαν μόνον τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ τὴν ἄμεσον ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν ὅταν θὰ ἐπετύγχανον, θὰ ἠννόουν πάντα τὰ μυστήρια τοῦ κόσμου.

Σπουδαιότατος μυστικὸς θεολόγος ἦτο ὁ Βενάρδος, ἠγούμενος τῆς Μονῆς Κλερβῶ (πλησίον τῆς τότε πρωτεύουσος τῆς Βουργ

γουνδίας Ντιζόν). Γεννηθείς τῷ 1091 ἔγινε μοναχὸς εἰς ἡλικίαν 22 ἐτῶν. Ἡ μεγάλη του εὐσέβεια, ὁ ἀσκητικὸς του βίος καὶ ἡ ἐξαιρετικὴ εὐγλωττία του, προσείλκυσαν τὴν ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐτίμων αὐτὸν ὡς ἅγιον. Ἔτεροι μυστικοὶ θεολόγοι ἦσαν ὁ ἐκ Στρασβούργου Ἐκκαρτ (1329), ὁ μαθητὴς του Γάουλερ (1361), διδάσκων ὅτι ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν Θεὸν εὐρίσκεται διὰ τῆς ἐγκαταλείψεως πάσης ἀπασχολήσεως τοῦ νοῦ εἰς ἄλλα ἀντικείμενα πλὴν τοῦ Θεοῦ, ὁ Θωμᾶς Ἀκέμπης καὶ ἄλλοι.

Ἀμφότεραι αὗται αἱ τάσεις τῶν θεολόγων τῆς δύσεως ἦσαν ἐσφαλμέναι, διότι ὁ τέλειος θεολόγος δεόν νὰ συνδυάζῃ τὴν συντηρητικὴν ἐρευνητικότητα τῶν σχολαστικῶν, τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν τῶν μυστικῶν καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον τὸν προερχόμενον ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας.

§ 29. Διοικήσις τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, λατρεία καὶ ἥθη τῶν χριστιανῶν.

Σύμφωνα μὲ τὰς περὶ πρωτείου ἰδέας τῶν παπῶν, οὗτοι εἶχον τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Εἰς τοὺς πάπας ὑπετάσσοντο οἱ μητροπολῖται καὶ ὑπὸ τούτους οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ λοιποὶ κατώτεροι κληρικοί. Οἱ ἐπίσκοποι κατ' ἀρχὰς ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων, οἱ ὁποῖοι πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ δικαιώματός των τούτου, ἐνεχειρίζον δακτύλιον καὶ τὴν ἐπισκοπικὴν ῥάβδον εἰς τοὺς ἐπισκόπους, κατόπιν ὅμως ἀφηρέθη τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας καὶ περιῆλθεν εἰς τὸν πάπαν. Ἄπαντες οἱ κληρικοὶ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας οὐδεμίαν ἰδίαν θέλησιν ἐδικαιοῦντο νὰ ἔχουν, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἐκτελοῦν τυφλῶς τὰς παπικὰς διαταγὰς.

Ἡ λατρεία τῶν χριστιανῶν εἰς τὴν δύσιν ὑπέστη διαφόρους μεταβολὰς, σύμφωνα μὲ τὰς νέας συνηθείας, τὰς ὁποίας εἰσήγαγεν ἡ αὐθαιρεσία τῶν παπῶν. Ἡ γλῶσσα τῆς λατρείας τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας ἦτο ἡ λατινικὴ, ἡ ὁποία ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς περισσοτέρους τῶν λαῶν τῆς Δύσεως· ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πλείστους τῶν κληρικῶν, τοὺς ὁποίους διέκρινε πλήρης ἀμάθεια, ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἦτο ἀκατάληπτος, ἐτέλουν δὲ οὗτοι τὴν θεϊαν λειτουργίαν χωρὶς νὰ ἐννοοῦν τὰ ἀναγινωσκόμενα.

Αἱ ἑορταὶ ἐπολλαπλασιάσθησαν ὡς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἁγίων.

διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ὁποίων ἦτο ἀρκετὴ ἡ θέλησις τοῦ πά-
πα. Ὑπερβολικὴ τιμὴ ἀπεδίδετο εἰς τὰ ἅγια λείψανα, πρᾶγμα τὸ
ὁποῖον ἐδημιούργησε πολλὰς καταχρήσεις. Οὕτω παρείχοντο πρὸς
προσκύνησιν τὰ δάκρυα τῆς Θεοτόκου, τὸ λέντιον δι' οὗ ἐσπόγ-

Εἰκ. 21. Ὁ Μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς Λαζάνης.
Γοθικὸς ῥυθμὸς.

γισεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, τὸ γάλα τῆς Θεο-
τόκου, τὸ γένειον τοῦ Πέτρου, ὁ χιτῶν τοῦ Κυρίου κ. τ. λ.

Οἱ ναοὶ κίζονται μεγαλοπρεπεῖς, εἰς δὲ τοὺς μέχρι τοῦδε
ῥυθμούς των, τῆς βασιλικῆς καὶ τοῦ βυζαντινοῦ, προσετέθη

· νέος θυθμός ὁ γοιθικός, τοῦ ὁποίου ἰδιαίτερον γνῶρισμα εἶναι τὸ δῆυκόρουφον (Εἰκ. 21). Οἱ ναοὶ κοσμοῦνται ἐκτὸς τῶν εἰκόνων καὶ δι' ἀγαλμάτων. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τέλος διερρυθμίσθη ὑπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, εἰσῆχθη δὲ εἰς τὴν λατρείαν καὶ ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ.

Τὰ ἡθῆ τῶν χριστιανῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἦσαν ἀξιόθρηνητα. Ἐνῶ προηγουμένως τὰ μοναστήρια ἦσαν κέντρα μορφώσεως, εὐσεβείας καὶ ἐργασίας, ἤδη κατέστησαν κέντρα ὀκνηρίας καὶ διαφθορᾶς, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν ηὔξῆθη καταπληκτικῶς, τὸ δὲ κυριώτερον ἔργον τῶν ἦτο ἡ ὑποστήριξις τοῦ παπισμοῦ, ἡ ἐκτέλεσις τῶν διαταγῶν του καὶ ἰδίως τοῦ σκληροῦ ἔργου τῆς καταδιώξεως τῶν αἰρετικῶν. Καὶ τῶν λαϊκῶν τὰ ἦθη, ὡς ἦτο φυσικόν, ἦσαν ἀνάλογα πρὸς τὰ τῶν κληρικῶν, ἐξηχειώθησαν δὲ ἀκόμα περισσότερον, ἔνεκα τῆς παρεχομένης εἰς αὐτοὺς ἀντί χρημάτων ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν. Οὕτως ἅπασα ἡ εὐσέβεια τοῦ λαοῦ συνίστατο εἰς τήρησιν ἔξωτερικῶν τύπων, ἀφοῦ οὐδεμίαν γνῶσιν εἶχον τῶν τελουμένων εἰς τοὺς ναοὺς, εἰς τὴν ἀκατάληπτον ὑπ' αὐτῶν λατινικὴν γλῶσσαν. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἠννόουν τὰ τελούμενα, δὲν ἐθεώρουν σπουδαίαν τὴν παράβασιν τῶν θείων ἐντολῶν, ἐφ' ὅσον ἠδύναντο νὰ ἐξαγοράσουν τὴν συγχώρησίν των.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἰδρυθῆσαν εἰς τὴν δύσιν πλεῖστα μοναχικὰ τάγματα, τῶν ὁποίων σπουδαιότατα ἦσαν τῶν Δομινικανῶν καὶ τῶν Φραγκισκανῶν, αἵτινα ὑπῆρξαν δύο μεγάλαι δυνάμεις στηρίξασαι τὸ ἀξίωμα τοῦ πάπα. Τοῦ τάγματος τῶν Δομινικανῶν ἰδρυτὴς ἦτο ὁ Ἰσπανὸς Δομίνικος (1170), σκοπὸς δὲ ἦτο ἡ διδασκαλία τῶν αἰρετικῶν πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ διὰ τοῦτο οἱ μοναχοὶ τοῦ τάγματος τούτου ἔπρεπε ἐπὶ πολλὰ ἔτη νὰ σπουδάζουν τὴν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν. Τοῦ δὲ τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν ἀρχηγὸς ἦτο ὁ ἐξ Ἀσσιζίου καταγόμενος Φραγκίσκος (1182). Ἔργον τῶν μοναχῶν τοῦ τάγματος τούτου ἦτο νὰ περιέρχωνται τὰς διαφόρους πόλεις καὶ κώμας καὶ νὰ διδάσκουν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν μετάνοιαν. Χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῶν μοναχῶν ἀμφοτέρων τῶν ταγμάτων ἦτο ἡ πτωχεία, τὸ ὁποῖον ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως ἔλησμονήθη, τὰ δὲ μοναστήριά των, ὅπως καὶ ὅλα τὰ μοναστήρια τῆς δύσεως, ἔγιναν πλουσιώτατα ἀπὸ τὰς δωρεὰς τῶν χριστιανῶν, ἐπιτηδείως προκαλουμένας ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς.

Είχ. 22. Κωνσταντίνος ΙΑ' ο Παλαιολόγος.
'Ο τελευταίος Βυζαντινός αυτοκράτωρ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝ/ΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ (1453 — 1932)

Α'. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

§ 30. 'Η 'Ορθόδοξος 'Ανατολική 'Εκκλησία υπό τούς
τούρκους μέχρι τοῦ ΙΗ'. αἰῶνος.

Μετά τὸ σχίσμα ἡ ἀνατολική 'Εκκλησία ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὰ πατριαρχεῖα Κωνσταντινουπόλεως, 'Αλεξανδρείας, 'Αντιοχείας, 'Ιεροσολύμων καὶ τὰς αὐτοκεφάλους ὀρθοδόξους 'Εκκλησίας. Τὸ κέντρον ὅμως τῆς ὀρθοδοξίας ἦτο τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον. Πᾶσα ἐπομένως πρόοδος τούτου παρηκολουθεῖτο ἀπὸ τὰ λοιπὰ πατριαρχεῖα, ὅπως ἡ ἕξασθένησίς του καὶ ἡ παρακμή του συμπαρέσσοε καὶ ταῦτα. 'Η 'Ορθόδοξος ἀνατολική 'Εκκλησία Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, εὐρίσκεται ὑπὸ τοὺς τούρκους ἡ ὑποδούλωσις τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν συνεπληρώθη διὰ τῆς κατὰ τὸ 1453 ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μέχρι τοῦδε ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία μὲ τοὺς σοφοὺς αὐτῆς συγγραφεῖς καὶ τὴν ἐν γένει δρᾶσίν της, ὑπερεῖχε πασῶν τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ὅμως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀρχίζει ἡ παρακμὴ καὶ ἡ ἐξασθένεισός της.

Ὁ κατακτητὴς Μωάμεθ ὁ Β', εὐφυῆς καὶ συνετὸς ὢν, ἐσκέφθη ὅτι ὁ μόνος τρόπος τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς κυριαρχίας του, ἦτο ἡ ἀναγνώρισις τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας εἰς τοὺς χριστιανούς. Ἀντελήφθη ὅτι ἡ διὰ τῆς βίας ἐπιβολὴ τοῦ μωαμεθανισμοῦ εἰς τοὺς χριστιανούς, θὰ ἐδημιούργει συνεχῶς ἐπαναστάσεις καὶ οἰκονομικὰς ζημίας εἰς τὸ κράτος του, διότι οἱ χριστιανοὶ ἢ θὰ ἐπιπτον πολεμοῦντες διὰ τὴν πίστιν των ἢ θὰ ἐξεπατρίζοντο. Ἐφοβεῖτο προσέτι ὁ Μωάμεθ μήπως ἡ δίωξις τῶν χριστιανῶν ὀδηγήσῃ τούτους εἰς ὑποταγὴν πρὸς τὸν πάπαν, ὅποτε οὗτος πολὺ πιθανὸν νὰ ἀνελάμβανε τὴν ἀπελευθέρωσίν των.

Διὰ τοῦτο, ἀφοῦ παρῆλθον αἱ πρῶται ἡμέραι τῆς ἀλώσεως κατὰ τὰς ὁποίας οἱ κατακτῆται ἐληλάτησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκορέσθησαν χριστιανικοῦ αἵματος, ὁ Μωάμεθ ἤρχισε νὰ περιποιῆται τοὺς χριστιανούς. Διέταξεν ὄθεν ἐκλογὴν νέου πατριάρχου καὶ τότε συνελθόντες οἱ ἐκ τῆς σφαγῆς διασφθέντες κληρικοὶ μετὰ τῶν ἐπισημοτέρων λαϊκῶν, ἐξέλεξαν τοιοῦτον τὸν Γεώργιον Σχολάριον, ὀνομασθέντα μετὰ τὴν χειροτονίαν του Γεννάδιον. Ὁ Μωάμεθ εὐχαριστηθεὶς διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Γενναδίου, γνωστοῦ πολεμίου τοῦ παπισμοῦ, ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν, ὅταν δὲ τὸν ἐπεσκέφθη ὁ πατριάρχης, ὑπέδεχθη αὐτὸν μὲ πολλὰς φιλοφρονήσεις καὶ τοῦ ἀπένευμε πολλὰς τιμὰς. Μετὰ τοῦτο ὁ Μωάμεθ ἀπέστειλεν εἰς τὸν πατριάρχη βεράτιον (διάταγμα), διὰ τοῦ ὁποίου καθίστα αὐτὸν ἐθνάρχην πάντων τῶν ὑπ' αὐτὸν χριστιανῶν, ἦτοι Ἑλλήνων, Βουλγάρων, Σέρβων καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν Ἀρμενίων. Ὁ πατριάρχης ἐπίσης ἀνέλαβε τὴν διοικήσιν τῶν ναῶν καὶ τῶν μοναστηρίων καὶ ἐν γένει ἀπέκτησε μεγαλειτέραν δύναμιν, παρὰ ὅτε ἤκμαζεν ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία.

Δυστυχῶς ἡ τοιαύτη κατάστασις δὲν διετηρήθη εἰς τὴν πραγματικότητα, οὐδὲ ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα. Τὰ παραχωρηθέντα προνόμια σπανίως ἢ οὐδέποτε ἐλογαριάζοντο. Πολλάκις ἐγίνοντο φοβεραὶ πιέσεις κατὰ τῶν χριστιανῶν, διὰ νὰ

ἀσπασθῶσι τὸν μωαμεθανισμόν καὶ πολλάκις τοῦτο ἐπετυγχάνετο, ἀπειλουμένων διὰ θανάτου τῶν ἀρνούμενων νὰ ὑποκύβουν. Οἱ ναοὶ ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον ἢ κατεκρημνίσθησαν ἢ μετεβλήθησαν εἰς τζαμιά, εἰς δὲ τοὺς ὀλίγους μείναντας, ἀπηγορεύθησαν οἱ κώδωνες, ἡ πολυτέλεια καὶ πᾶσα πομπώδης λατρεία.

Οἱ κατὰ καιροὺς σουλτᾶνοι ἑταπείνωσαν καὶ ἐξητέλισαν καὶ αὐτὸ τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα, εἰσαγαγόντες τὸ ἔθιμον νὰ λαμβάνουν δῶρα ἀπὸ τὸν ἐκλεγόμενον πατριάρχη, ἀνεβίβαζον δὲ καὶ κατεβίβαζον τοὺς πατριάρχας, διὰ νὰ λαμβάνουν τὰ δῶρα τῶν νεοδιοριζομένων. Ἀπὸ τοῦ 1625 μέχρι τοῦ 1700 ἀνῆλθον εἰς τὸν θρόνον τῆς Κων)πόλεως 50 πατριάρχαι! Ἐννοεῖται ὅτι αἱ δωροδοκίαι αὗται κατέστρεψαν οἰκονομικῶς τὸ πατριαρχεῖον πολλοὶ δὲ πατριάρχαι, ἵνα ἐπαρκέσουν εἰς τὰς δαπάνας τῶν, ἐλάμβανον χρήματα διὰ νὰ χειροτονοῦν ἀρχιερεῖς, οἱ ὅποιοι πάλιν ἐδωροδοκοῦντο ἀπὸ τοὺς ὑπ' αὐτῶν χειροτονουμένους κατωτέρους κληρικούς.

§ 31. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ὑπὸ τοῦ
Τούρκου ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. *

Ἡ ἀθλία κατάστασις τῶν ὑπὸ τοὺς Τούρκους χριστιανῶν ἤρχισε νὰ καλλιτερεύη κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Τοῦτο οφείλεται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸ ὅτι οἱ τοῦρκοι στρατιωτικῶς ἐξέπεσαν καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν ἐπέμβασιν τῶν πολιτισμένων ἤδη Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν καὶ κυρίως τῆς ὁμοδόξου Ῥωσσίας. Ἐκτὸς τούτου οἱ τοῦρκοι ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ἔρχονται εἰς διπλωματικὰς συννεοήσεις πρὸς τοὺς εἰς Κων)πολιν εὐρισκομένους πρεσβευτὰς τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶχον ἀνδρας ἱκανοὺς πρὸς τοῦτο, ἐστρατολόγουν πολλοὺς μορφωμένους Ἕλληνας, τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποιοῦν ὡς γραμματεῖς, ὡς διερμηνεῖς καὶ εἰς ἄλλας ἐμπιστευτικὰς ὑπηρεσίας. Οἱ τοιοῦτοι Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι, ἐπειδὴ κατόκουν συνήθως εἰς τὴν συνοικίαν «Φανάριον», ἐκαλοῦντο «Φαναριῶται», διὰ τῆς ἐπιρροῆς τὴν ὁποίαν ἐξήσκουν ἐπὶ τῶν σουλτάνων, ὠφέλουν πολὺ τοὺς καταδυναστευομένους χριστιανούς.

Κατὰ τὸ 1774 ἡ Αἰκατερίνη ἡ Β', ἡ αὐτοκράτειρα τῆς Ῥωσσίας, εἰς τὴν συναφθεῖσαν εἰρήνην τοῦ Κουτσούκ Καϊναρτζίκ τῆς Βουλγαρίας, ἠνάγκασε τὸν σουλτᾶνον νὰ ὑποσχεθῇ ὅτι δὲν

θά καταπιέζει τοὺς χριστιανούς, ὁ δὲ Σουλτᾶνος Σελὶμ ὁ Γ' (1789—1807) θέλων νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν Τουρκίαν Εὐρωπαϊκὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, ὡς δεῖγμα τῆς ἐπιθυμίας του ταύτης, παρέσχεν εἰς τοὺς χριστιανούς ἀνεξιθρησκείαν. Οἱ χριστιανοὶ τότε ἀνεθάρρουν, μεγαλοπρεπεῖς ναοὶ ἐκτίσθησαν, ἰδρύθησαν σχολεῖα καὶ ἐν γένει, πρὸ πάντων μάλιστα οἱ Ἕλληνες, ὑπεβοήθησαν τὴν ἐθνικὴν ἀναγέννησίν των. Ἐπὶ σουλτάνου Μαχμούτ Β' (1808—1839), ἐπανεστάτησαν οἱ Σέρβοι (1812), οἱ Ἕλληνες (1821) καὶ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς τῆς Αἰγύπτου. Ἡ ὤμοτις τοῦ σουλτάνου τούτου, ὅχι μόνον δὲν συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ καταπνιγοῦν αἱ ἐπαναστάσεις αὗται, ἀλλὰ κατέστησε τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς ἐχθροὺς του καὶ οὕτω ἡ Ῥωσσία ἐπέτυχε μαζὶ μὲ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν ἡμιανεξαρτησίαν τῶν Σέρβων καὶ τῶν Μαυροβουνίων. Τέλος μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τὸ «Χάτι Χουμαγιούν» τῷ 1856, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξησφαλίσθη ἡ παραχώρησις ἴσων πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς πάντας τοὺς ὑπηκόους τῆς Τουρκίας.

Κατόπιν τούτων οἱ ὑπὸ τοὺς τούρκους χριστιανοὶ ἀνέπνευσαν κᾶπως, τὰ δεινὰ των ὅμως, ὅχι μόνον δὲν ἔπαυσαν, ἀλλὰ ἐπολλαπλασιάσθησαν, διότι ὁ φανατισμὸς τῶν ἐξερεθισθέντων ἀπὸ τὰς ἐπαναστάσεις μουσουλμάνων, διήγειρεν εἰς πολλὰ μέρη τὰς συνήθεις λεηλασίας καὶ σφαγὰς τῶν χριστιανῶν, ἕως οὗ τὸ ἔτος 1877 ἐξερράγη ὁ Ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος, ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου τοῦ 1878. Τότε ἠλευθερώθησαν τελείως αἱ Σέρβοι, Βλάχοι, Βούλγαροι καὶ μέρος τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἡλείου, καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις μεζζονοσ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀσφαλείας ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας τῶν εἰς τὸ Τουρκικὸν κράτος ὑπολειφέντων χριστιανῶν. Μὲ ὅλας τὰς συνθήκας ταύτας καὶ τὰ δοθέντα προνόμια εἰς τοὺς ὑποδούλους χριστιανούς, ἡ κατάστασις τούτων ἐλάχιστα ἐβελτιώθη, ὅταν δὲ ἐκηρύχθη κατὰ τὸ 1908 τὸ Σύνταγμα εἰς τὴν Τουρκίαν, καταργηθείσης τῆς ἀπολυταρχίας, πάντες μετὰ χαρᾶς ἀπέβλεψαν εἰς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων, ἐλπίζοντες ὅτι ἦλθεν ἡ ἐποχὴ τῆς ἀναγεννήσεως. Δυστυχῶς καὶ αἱ ἐλπίδες αὗται ἀπέβησαν μάταιαι.

Οἱ νικηφόροι τέλος πόλεμοι τοῦ 1912—1913 κατὰ τῶν Τούρκων, τῶν συμμαχησάντων Βαλκανικῶν κρατῶν Ἑλλάδος, Σερβίας

Βουλγαρίας καὶ Μαυροβουνίου, ἀπέδωκαν τὴν ἐλευθερίαν εἰς ὄλους τοὺς εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν ὀρθοδόξους. Μετὰ δὲ τὴν ἀτυχήσασαν ἐκστρατείαν τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν χριστιανῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ ὀρθόδοξοι Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μετηνάστευσαν πάντες εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ παρέμεινεν εἰς Κων)πολιν ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης μόνον μὲ τοὺς ἐναπομείναντας ὀρθοδόξους χριστιανούς, τοὺς ἔχοντας τουρκικὴν ὑπηκοότητα. Οὕτως ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία σήμερον ἀπολαύει πλήρους ἐλευθερίας, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἀπεσπάσθη κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἀπετέλεσε πολλὰς αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας.

§ 32. Διοίκησις τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ πατριάρχης ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Ἐθναρχου καὶ ἀπενεμήθη εἰς αὐτὸν ἡ ὑψίστη ἐξουσία, οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν δικαστικῶν ὑποθέσεων τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῶ τὰ ἄλλα Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, πολὺ πρὶν ἐξασθενήσαντα, ἔφθασαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους σχεδὸν εἰς ἀφάνειαν. Καὶ τὰ μὲν ἐκκλησιαστικά δικαιώματα τοῦ πατριάρχου συνίσταντο εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν ναῶν καὶ μοναστηρίων, εἰς τὸν διακανονισμόν παντὸς ζητήματος ἀφορῶντος τὴν διοίκησιν καὶ τὴν λατρείαν καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχιερέων. Τὰ δὲ πολιτικὰ συνίσταντο εἰς τὸ νὰ δικάζη τὰς μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἀστικὰς ὑποθέσεις.

Τὰ δικαιώματα ταῦτα ἐξήσκει μὲ τὴν περὶ αὐτὸν σύνοδον, ἀποτελουμένην ἀπὸ ἀξιωματικῶν τοῦ Πατριαρχείου, ἀπὸ κληρικῶν δηλαδὴ καὶ λαϊκῶν ἔχοντας διάφορα ἀξιώματα, ἀναλόγως τῆς ὑπηρεσίας, τὴν ὁποίαν ἐξετέλουν. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ὁ μέγας λογοθέτης, χρησιμεύων ὡς διερχομῆνους μεταξὺ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Πύλης. Ἐνίοτε συνεκροτοῦντο περὶ τὸν πατριάρχην καὶ ἐνδημοῦσαι σύνοδοι, ἀπὸ τοὺς ἐνδημοῦντας εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἀρχιερεῖς, λύουσαι διαφόρους ὑποθέσεις αὐτῶν.

Ἐπὶ πατριάρχου Σαμουὴλ τοῦ Α' (1763) ἡ ὑφισταμένη σύνοδος ἀντικατεστάθη ἀπὸ νέαν ὀκταμελῆ σύνοδον, ἐκ τῶν πλησίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως μητροπολιτῶν ἀποτελουμένην, ἡ ὁποία

ἀνέλαβεν ὅλα τὰ δικαιώματα τῆς καταργηθείσης καὶ ἐξέλεγε τοῦ λοιποῦ τὸν Πατριάρχην. Ἡ σύνοδος αὕτη, πλὴν τῶν γερόντων, ὅπως ὠνομάζοντο οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν μητροπολίται, περιελάμ-

Εἰκ. 23. Ὁ ἱστορικός ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Αἰγίνῃ, κτισθεὶς κατὰ τὸ 1806. Ἐντὸς αὐτοῦ συνεδρίαζαν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Κράτους, ὅταν ἡ Αἴγινα ἦτο πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος.

βανε καὶ τινες προκρίτους λαϊκοὺς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν λογοθέτην.

Ἡ διοίκησις τοῦ Πατριαρχείου ἐτροποποιήθη ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς συνελεύσεως τῶν ἐν Τουρκίᾳ ὀρθοδόξων, ἡ ὁποία συνήλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1857, κατόπιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Χάτι Χουμαγιούν. Κατὰ τοὺς κανονισμοὺς τοὺς ὁποίους ἐξέδωκεν ἡ συνέλευσις αὕτη, συσκέπτεται καὶ ἀποφασίζει περὶ τῶν καθαρῶς

ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων καὶ περὶ τῆς ἐν γένει ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως δωδεκαμελῆς σύνοδος, ἀπὸ ὅλους τοὺς ὑπαγομένους εἰς τὸ Πατριαρχεῖον μητροπολίτας κατὰ τάξιν λαμβανομένους· μερικὰ ἐκ τῶν μελῶν τῆς συνόδου ταύτης ἐκαλοῦντο ὑπὸ τοῦ πατριάρχου κατ' ἐκλογὴν. Πλὴν τῆς συνόδου ἰδρυθῆ τὸ λεγόμενον μικτὸν συμβούλιον, ἀποτελούμενον ἀπὸ τινος συνοδικῶν καὶ τινος προκρίτους λαϊκούς, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνετέθη ἡ φροντίς τῶν ὑποθέσεων τῶν ἀφορωσῶν τὸν γάμον καὶ τὰς κληρονομίας

Εἰκ. 24. Ἔργον τοῦ περιφήμου ζωγράφου Ἐ. Τζάνε.

τῶν χριστιανῶν καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς μοναστηριακῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας. Τὰ δύο ταῦτα Σώματα ἀνευοῦντο κατὰ διετίαν.

Κατὰ τοὺς νέους τούτους κανονισμούς, οἱ ὁποῖοι ἰσχύουν μέχρι σήμερον, ἡ ἐκλογὴ τοῦ πατριάρχου γίνεται ὑπὸ τῆς ἐκλογικῆς συνελεύσεως, εἰς ἣν λαμβάνουν μέρος καὶ τὰ δύο Σώματα. Ὁ

κατάλογος τῶν ὑποψηφίων περιλαμβάνει τοὺς ὑπὸ τῶν μητροπολιτῶν τοῦ Πατριαρχείου προτεινομένους, διότι ἕκαστος τούτων δύναται νὰ προτείνῃ ἓνα ὑποψήφιον, ὡς ἐπίσης καὶ τρεῖς τοὺς ὁποίους προτείνουν τὰ λαϊκὰ μέλη, κατόπιν προηγουμένης ἐγκρίσεως παρὰ τῶν δύο τρίτων τοῦλάχιστον τῶν κληρικῶν μελῶν. Ὁ κατάλογος οὗτος τῶν ὑποψηφίων ἀποστέλλεται εἰς τὴν Πύλην δικαιομένην νὰ διαγράψῃ τρεῖς ὑποψηφίους. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Πύλης ἐγκρισιν ἐπιστρέφεται ὁ κατάλογος εἰς τὴν ἐκλογικὴν συνέλευσιν, ἣ ὁποία ἐκλέγει τρεῖς ὑποψηφίους, ἐκ τῶν ὁποίων ἐκλέγουν τὸν πατριάρχην τὰ κληρικὰ μέλη τῆς συνελεύσεως. Οἱ μητροπολίται τέλος ἐκλέγονται ἀπὸ τὴν σύνοδον, οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐπαρχιῶν ἀπὸ τοὺς μητροπολίτας καὶ οἱ κατώτεροι κληρικοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει καὶ τῆς] γνώμης τῶν ἑνοριτῶν.

§ 33. Λατρεία καὶ ἡθὴ τῶν χριστιανῶν

Ἡ λατρεία τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐταπεινώθη. Αἱ ὠραιότεραι ἐκκλησιαί ἐκηρμνίσθησαν ἢ ἐγίναν τζαμιά, ἀπηγορεύθη δὲ ἡ ἀνέγερσις νέων· τὸ κήρυγμα ἠκούετο σπανιώτατα, διότι τὴν δουλείαν ἐπηκολούθησεν ἡ ἀμάθεια· ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ μουσικὴ παρημελήθησαν, ἡ δὲ λαμπρότης τῶν τελετῶν ἐξέλιπεν. Ἡ οὐσία ὅμως τῆς λατρείας οὐδεμίαν ὑπέστη μεταβολήν· τὰ μυστήρια καὶ αἱ ἱεραὶ τελεταὶ ἐτελοῦντο, ὅπως καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον.

Ἡ κατάστασις αὕτη τῆς λατρείας ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος Ἀπὸ τότε ἤρχισε νὰ ἀναζωογονῆται ἡ λατρεία καὶ εἰς τὴν Τουρκίαν, ἀλλ' ἰδίως εἰς τὰς χώρας αἱ ὁποῖαι ἀπέκτων τὴν ἐλευθερίαν των. Ἡδη ἡ λατρεία ἐγένετο μεγαλοπρεπῆς, πλεῖστοι δὲ ναοὶ κίζονται μὲ ὄλους τοὺς κανόνας τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, θαυμασίως κοσμούμενοι, προτιμωμένοι τοῦ Βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ (εἰκ. 23). Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ζωγραφικὴ καλλιεργεῖται ἐπιμελέστατα, εἰς δὲ τὸ σοβαρὸν ὕψος τῶν Βυζαντινῶν εἰκόνων προστίθεται τὸ φυσικὸν καὶ τὸ ὠραῖον (εἰκ. 24). Καλλιεργεῖται ὡσαύτως καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ καὶ καταβάλλονται μεγάλοι προσπάθειαι ὅπως καθαρῶσιν ἡ Βυζαντινὴ μουσικὴ, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τυραννίας διεφθάρη, καὶ ὅπως βελτιωθῇ συνδυαζομένη μὲ τὸ νεώτερον μουσικὸν πνεῦμα.

Τὰ ἤθη τῶν χριστιανῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν κατέστησαν αὐστηρότερα. Τὰ δεινὰ τῆς δουλείας ἐπλησίασαν τοὺς χριστιανούς πρὸς τὴν θρησκείαν, ὅπου εὕρισκον παρηγορίαν. Ἡ εὐσέβεια ὅμως αὕτη, λόγῳ τῆς ἀμαθείας, περιορίζετο εἰς αὐστηρὰν τήρησιν τῶν νηστειῶν, εἰς τὴν τέλεσιν μακρῶν ἀκολουθιῶν καὶ εἰς τὴν ἐν γένει τήρησιν τῶν ἐξωτερικῶν τύπων μὲ ἄκραν αὐστηρότητα. Ἡ τοιαύτη εὐσέβεια ἢ συνδυαζομένη μὲ τὴν ἀμάθειαν, ἐδημιούργησεν, ἀφθόνους δεισιδαιμονίας καὶ προλήψεις, ξένας πρὸς τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα.

Τὰ δεινὰ τῆς δουλείας διετήρησαν ἄκμαῖον τὸν μοναχικὸν βίον, ὅστις ἐξηκολούθησε νὰ ὑφίσταται, ὅπως καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, διότι παρεχώρησαν οἱ τοῦρκοι ὀλίγα πρόνομια εἰς τὰς Μονάς. Μολονότι δὲ ὑπέστησαν πολλὰς λεηλασίας, κατόρθωσαν νὰ συντηρῶνται ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῶν ἀπομεινάντων εἰς αὐτὰς κτημάτων, ἀπὸ τὰ ἐλέη τῶν χριστιανῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τῶν μοναχῶν. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ μοναχοὶ ἤδη εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπαίδευτοι καὶ διὰ τοῦτο διεσκόρπισαν τὰ πλεῖστα τῶν εἰς τὰ μοναστήρια συσσωρευθέντων χειρογράφων καὶ ἔργων τέχνης. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως τὰ μοναστήρια παρέσχον σπουδαιότητας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς χριστιανούς. Ἐκεῖ κατέφευγον πολλάκις οἱ διωκόμενοι ἐκεῖ εὕρισκον περίθαλψιν οἱ πτωχοὶ ἐκεῖ οἱ χριστιανοὶ ἐμάνθανον ὀλίγα γράμματα ἀπὸ τοὺς ὀλίγους μορφωμένους μοναχοὺς· ἐκεῖ τέλος προπαρεσκευάσθη ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγών.

Ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος τὰ ἤθη τῶν χριστιανῶν βελτιοῦνται καὶ ἰδίως εἰς τοὺς ἐλευθερουμένους χριστιανούς. Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ὅταν ἤρχισε νὰ ἀναπνέη ἐλεύθερον ἀέρα, ἐπεδόθη μὲ ζῆλον εἰς τὴν μόρφωσιν κληρικῶν, οἱ ὅποιοι διδάσκουν τοὺς χριστιανούς τὰ καθήκοντά των καὶ καταπολεμοῦν τὰς δεισιδαιμονίας καὶ τὰς προλήψεις. Τὸ αἶσθημα τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης ἐκόσμησε καὶ κοσμεῖ τὰς πόλεις τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας μὲ ἀφθονα φιλανθρωπικὰ καταστήματα, εἰς τὰ ὅποια οἱ δυστυχεῖς εὕρισκουν περίθαλψιν.

Τελευταίως ὅμως ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ μοναχικοῦ βίου, ὀφειλομένη ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸ ὅτι ἔπαυσεν ἡ πίεσις ἢ ἀναγκάζουσα τοὺς χριστιανούς νὰ ἀποφεύγουν τὴν κοινωνίαν, ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ ὅτι ἤρχισε νὰ παρουσιάζεται ἠθικὴ παραλυσία, διότι διάφοροι κακοδοξίαι πεπωρωμένων ἀνθρώπων διαδίδονται εἰς τοὺς ἀνοήτους

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

καὶ προτρέπουν αὐτοὺς νὰ προτιμοῦν τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις τῶν ψυχικῶν. Ἡ κατάστασις αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐπικρατήσῃ τελειωτικά, διότι ὁδηγεῖ εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν.

§ 34. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ παιδεὺς τῶν Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς περιόδου ταύτης ἡ παιδεὺς εἶχε παραμεληθῆ, διότι οἱ ἀποικοινοῦντες τὴν Ἐκκλησίαν λαοὶ ἦσαν δοῦλοι. Μόνον εἰς Ῥωσσίαν ἦτο δυνατόν νὰ προοδεύσῃ ἡ παιδεὺς, ἐλάχιστα ὅμως προώδευσε, διότι ἡ ῥωσικὴ Ἐκκλησία ἦτο εἰσέτι ἀνοργάνωτος. Ἡ κατάστασις αὕτη ἤρχισε νὰ βελτιώνεται κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ὅτε ἰδρῦθησαν διάφορα σχολεῖα εἰς Κωνσταντινούπολιν, Ἀρταν, Σμύρνην, Κυδωνίας, Βουκουρέστιον καὶ ἄλλα. Εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα ἐδίδασκον συνήθως κληρικοὶ σπουδάσαντες εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Λύσσεως.

Ἄλλ' ὅσον καὶ ἂν ἐπεκράτησεν ἡ ἀμάθεια μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, δὲν ἔλειψαν οἱ μορφωμένοι χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι μὲ τὸ κήρυγμά των καὶ μὲ τὰ συγγράμματά των, διετήρησαν καὶ τὸν ἐθνισμόν των δούλων χριστιανῶν καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν αὐτῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ ὀρθοδοξία διέτρεξε μέγαν κίνδυνον, ἀπὸ τοῦ παπικοῦ καὶ ἐν μέρει ἀπὸ τοῦ διαμαρτυρομένου, οἱ ὁποῖοι προσεπάθουν νὰ τὴν ἐξαφανίσουν, ἐπωφελοῦμενοι τῆς πολιτικῆς τῆς ὑποδουλώσεως.

Οἱ κυριώτεροι τῶν ἐκκλησιαστικῶν διδασκάλων τῆς ὀρθοδοξίας, τῶν τριῶν πρώτων αἰῶνων τῆς περιόδου ταύτης ἦσαν :

Ὁ Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μάξιμος, γράψας σπουδαιότατον βιβλίον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀνατρέπει τὰς ὑπὸ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας παρερμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ὁ ἔξ Ἁγίου ὄρους μοναχὸς Μάξιμος, ὁ γενόμενος διδάσκαλος τῶν ῥώσων καὶ ὁ ἐργασθεὶς πολὺ πρὸς τακτοποίησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τῆς Ῥωσσίας, Ἱερεμίας ὁ Β', πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ἐκ Κρήτης πατριάρχης τῆς Ἀλεξανδρείας Κύριλλος ὁ Λούκαρης καὶ ὁ διαδεχθεὶς τοῦτον Μητροφάνης Κριτόπουλος. Ὁ Μολδανὸς μητροπολίτης Κιέβου Πέτρος Μογίλας, ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Νεκτάριος, ὁ Νικόλαος Κε-

ραμεὺς ἐξ Ἰωαννίνων, ὅστις ἠσχολήθη εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν θεολογίαν καὶ ἄλλοι.

Ἀπὸ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία προοδεύει μὲ μεγάλα βήματα, καὶ εἰς τὰς ὑποδοὺλους ὀρθοδόξους χώρας, ἰδίως ὅμως εἰς τὰς ἐλευθερωθείσας. Πλεῖστοι σχολαὶ ἰδρῦθησαν, εἰς τὰς ὁποίας διακεκριμένοι θεολόγοι ἐδίδαξαν καὶ ἀνέπτυξαν τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν, ἅπειρα δὲ συγγράμματα ἐγράφησαν, εἰς τὰ ὁποῖα πᾶσα θεολογικὴ διδασκαλία ἐξετάζεται καὶ ἀναπτύσσεται. Αἱ σπουδαιότεραι τῶν θεολογικῶν σχολῶν ἦσαν τῆς Χάλκης, τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦ Βελιγραδίου, τοῦ Βουκουρεστίου καὶ αἱ θεολογικαὶ Ἀκαδημαῖαι τῆς Ῥωσσίας, αἱ ὁποῖαι μὲ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος ἐν Ῥωσσίᾳ σήμερον ἐξέλιπον.

Οἱ κορυφαῖοι ἐκ τῶν θεολόγων τοῦ ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνος ἦσαν οἱ ἐξῆς :

Ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Χρῦσανθος (1707 — 1731), διακριθεὶς διὰ τὴν βαθύνοιαν καὶ τὴν πολυμάθειάν του. Οἱ Κερκυραῖοι Εὐγένιος ὁ Βούλγαρης (1806) καὶ Νικηφόρος Θεοτόκης (1800), διατελέσαντες ἄμ πρότεροι ἀρχιεπίσκοποι Σλαβωνίου καὶ Χερσῶνος τῆς Ῥωσσίας. Ὁ Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, γεννηθεὶς εἰς Νάξον τῷ 1748, τοῦ ὁποίου σπουδαιότατον ἔργον εἶναι τὸ Πηδάλιον, ἧτοι ἡ ἐρμηνεία τῶν ἱερῶν κανόνων. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος, γεννηθεὶς εἰς Τσαρίτσαιναν τῷ 1780, θεωρούμενος ὡς τὸ καύχημα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἦτο γενναῖος καὶ σοφὸς τῆς ὀρθοδοξίας ὑπερασπιστὴς καὶ ἀνεξάντλητον ταμεῖον ποικίλων γνώσεων. Ὁ σοφὸς ἐθνικὸς ἀνὴρ Κοραῆς (1832), γράψας διάφορα θεολογικὰ βιβλία πρὸς μὀρφωσιν τοῦ λαοῦ. Ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης (1860), ὁ ὀργανώσας τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν, ὅστις μέγα πλῆθος συγγραμμάτων ἐγραψε, εἰς τὰ ὁποῖα διακρίνεται διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν ἐλευθέραν ἔρευναν.

Πλεῖστοι τέλος διεκρίθησαν ἐκ τῶν διατελεσάντων καὶ διατελούντων ἤδη καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

§ 35. Τὰ λοιπὰ Ὁρθόδοξα Πατριαρχεῖα καὶ αἱ αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι Κύπρου καὶ Γεωργίας.

Τὰ πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους προώδευσαν πολὺ. Ἀπὸ τῶν ἀρ-

χῶν ὅμως τοῦ Ε' αἰῶνος, ὅταν ὀλόκληρος ἡ Αἴγυπτος, ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη ὑπειτάγησαν εἰς τοὺς Ἄραβας, ἤρχισαν νὰ παρακαμάζουιν. Οἱ Ἄραβες ἐμίσουν τοὺς χριστιανούς, ἤγειραν δὲ κατ' αὐτῶν πολλάκις καταστρεπτικούς διωγμούς. Οἱ διωγμοὶ οὗτοι εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα, ὅτι μέγα μέρος αὐτῶν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐδέχθησαν τὸν μωαμεθανισμόν, ἄλλοι δὲ ἀπετέλεσαν αἰρετικὰς Ἐκκλησίας, διότι εἰς τὰ μέρη ταῦτα εὑρισκαν ἄσυλον οἱ ἀποδοκιμαζόμενοι ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας αἰρετικοί.

Μέγαν διωγμὸν ὑπέστησαν τὰ πατριαρχεῖα ταῦτα ὑπὸ τῶν σταυροφόρων κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, οἱ ὁποῖοι μάλιστα ἐγκατέστησαν Λατίνους πατριάρχας Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Ἡ αὕτη κατάστασις ἐξηκολούθησεν, ὅταν τὸν ΙΓ' αἰῶνα τοὺς Ἄραβας κατακτητὰς διεδέχθησαν οἱ Τουρκομᾶνοι Μαμελοῦκοι, μετὴν διαφορὰν ὅτι ἐμίσουν οὗτοι περισσότερο τοὺς λατίνους καὶ διὰ τοῦτο ἐξεδίωξαν τοὺς λατίνους πατριάρχας τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ἐπανεφέρουν ὀρθοδόξους. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κων)πόλεως, οἱ χριστιανοὶ τῶν πατριαρχείων τούτων ἠσθάνθησαν ἀνακούφισίν τινα, ἐκ τῆς προστασίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου Κων)πόλεως. Ἡ προστασία αὕτη ἐγίνε μεγαλειτέρα ὅταν κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα ἡ Αἴγυπτος, ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη ὑπειτάγησαν εἰς τοὺς τούρκους.

Τὸ πατριαρχεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἐνισχυόμενον καὶ οἰκονομικῶς καὶ ἠθικῶς ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον, ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας καὶ ἀπὸ τὴν Ῥωσσίαν, ἀνυψοῦται. Ἡ βελτίωσις τοῦ πατριαρχείου τούτου ἐγίνε μᾶλλον ἐπαισθητή, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐγένετο ἡ Αἴγυπτος αὐτόνομος καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὅτε εἰσῆχθη ἡ τάξις καὶ ἡ ἀσφάλεια τῶν κατοίκων, διὰ τοῦ κατὰ εὐρωπαϊκὸν τύπον ὀργανωθέντος στρατοῦ. Ἐκτοτε πολλοὶ Ἕλληνες ἐμπορευόμενοι ἐγκατεστάθησαν εἰς πόλεις τῆς Αἰγύπτου, ἱδρυσαν Ἑλληνικὰς κοινότητας καὶ ἠῤῥησαν σημαντικῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀρθοδόξων. Σήμερον τὸ πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας ἔχει πλὴν τοῦ πατριάρχου ἕξ ἀρχιερεῖς, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν ὀρθοδόξων φθάνει τὰς 50,000.

Τὸ πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας ἐλάχιστα προσοδεύει, διότι κατέστρεψαν αὐτὸ αἱ ἔριδες μεταξὺ τῶν ἐπιδιωκόντων νὰ γίνουιν πατριάρχαι, αἱ ὁποῖαι ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ 1555 καὶ ἐξηκολούθησαν μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος Ἀποτέλεσμα τῶν ἐμφυλίων

τούτων ταραχῶν ὑπῆρξε νὰ ἀποσκιρτήσουν πολλοὶ τῆς ὀρθοδοξίας, μὲ τὰς ἐνεργείας ἱεραποστόλων παπικῶν καὶ προτεσταντῶν. Ἦδη ἐκ τῶν πολλῶν ἄλλοτε μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν αὐτοῦ σφύζονται 6 μητροπόλεις καὶ 16 ἐπισκοπαί, τὴν δὲ πλειοψηφίαν τῶν ὀρθοδόξων ἀποτελοῦν οὐχὶ Ἕλληνες ἀλλὰ ἰθαγενεῖς.

Τὸ δὲ πατριαρχεῖον τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τὴν περίοδον ταύτην παρουσιάζει σημαντικὴν πρόοδον. Τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν, τοῦ ὀφειλομένου εἰς τὸν σεβασμὸν τὸν ὁποῖον ἔχει πᾶς χριστιανὸς πρὸς τὸ πατριαρχεῖον τοῦτο, διότι περιλαμβάνει τὰ ἱερά προσκυνήματα τῆς Παλαιστίνης, ὅπου ἐγεννήθη, ἔζησε, ἐδίδαξε, ἐσταυρώθη καὶ ἀνεστήθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Τὴν κυριότητα τῶν προσκυνημάτων μέχρι τῶν σταυροφοριῶν εἶχον οἱ ὀρθόδοξοι, ἔκτοτε ὁμως ἐλέτυχον νὰ ἀποκτήσουν δικαιώματα οἱ χριστιανοὶ ὄλων τῶν δογμάτων. Τὸ πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων περιλαμβάνει ἤδη 13 μόνον ἐπισκόπους καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, διατελεῖ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας.

Μαζὶ μὲ τὰ πατριαρχεῖα ὑπάρχουν εἰς τὴν Ἀνατολὴν αἱ ἀνεξάρτητοι Ἐκκλησίαι τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ἰβηρίας ἢ Γεωργίας. Καὶ αὗται κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων, κατόπιν δὲ ἡ μὲν Κύπρος περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς τὸ 1878, ἡ δὲ Ἰβηρία εἰς τοὺς Ῥώσους τὸ 1811. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας ἠκολούθησε τὴν τύχην τῆς ὁμοσκιῆς Ἐκκλησίας, μετὰ τὴν κοινωνικὴν ἐν Ῥωσσίᾳ ἐπανάστασιν, ἡ δὲ τῆς Κύπρου περιμένει τὴν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ προσωρινῶς κατέχουσα τὴν νῆσον Ἀγγλία θὰ ἀποδείξῃ ὅτι πραγματικῶς εἶναι φιλελευθέρη, ἀποδίδουσα ταύτην εἰς τὴν μητέρα Ἑλλάδα.

Ἡ διοίκησις τῶν τριῶν πατριαρχείων καὶ τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν γίνεται κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἡ δὲ λατρεία καὶ τὰ ἥθη ἠκολούθησαν τὴν αὐτὴν περὶ τοῦ ἐξέλξιν τῶν ὑπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον ὀρθοδόξων χριστιανῶν.

§ 36. Αἱ λοιπαὶ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι.

Βουλγαρικὸν Σχίσμα

Αἱ διάφοροι Ἐκκλησίαι, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἰδρυθῆ διὰ τοῦ

Οικουμενικοῦ πατριαρχείου, κατ' ἀρχὰς ὑπήγοντο εἰς τοῦτο, κατό-
πιν ὅμως ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην ἔγιναν ἀνεξάρτητοι. Τοῦτο συνέβη
κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, διότι τὸ πατριαρχεῖον ὑπετάγη
πολιτικῶς εἰς τοὺς τούρκους, καὶ κατέστη ἀπαραίτητος ὁ διοι-
κητικὸς χωρισμὸς τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐφ' ὅσον αὐταὶ
ἀνῆκον εἰς ἐλεύθερα κράτη.

Ἡ πρώτη ἀποσπασθεῖσα διοικητικῶς ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον
ἦτο ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥωσσίας. Κατὰ τὸ 1580 ὁ μητροπολίτης
τῆς Μόσχας, τῆς πρωτευούσης τῆς Ῥωσσίας, ἐγένετο πατριάρχης
τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ῥωσσίας, καὶ ἐκυβέρινα ἐλευθέρως, ἐπε-
κυροῦτο δὲ μόνον ἡ ἐκλογή του ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρ-
χεῖον. Τότε οἱ πατριάρχαι τῆς Ῥωσσίας ἔγιναν πανίσχυροι,
πραῖμα τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθῆ ὁ θεμελιωτὴς τοῦ
μεγαλείου τῆς Ῥωσσίας τσάρος Πέτρος ὁ μέγας. Οὗτος κατήρ-
γησε τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Ῥώσου πατριάρχου καὶ συνέστησε
τῷ 1722, ὡς ἀνωτάτην διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας, διαρκῆ σύνοδον,
ἐδρεύουσαν εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσαν τῆς Ῥωσσίας Πετρούπο-
λιν. Εἰς ταύτην παρίσταντο οἱ Τσάροι διὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν
Ἐπιτρόπων, ἀσκοῦντες πάντοτε μεγίστην ἐπιρροὴν εἰς τὴν διοί-
κησιν τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸν τρόπον τοῦτον τῆς διοικήσεως, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησε
καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, ὅταν ἔγινεν ἀνεξάρτητος, ἀνεγνώρισε
προθύμως τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον. Ἐκτοτε ἡ Ἐκκλησία
τῆς Ῥωσσίας, ἔδρασε θεολογικὰς σχόλας καὶ εἰργάσθη διὰ τὴν
διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Σιβηρίαν, Ἀμερικὴν, Σινι-
κὴν, Κορέαν καὶ Ἰαπωνίαν, μὲ τὰς ἰδρυθείσας ἱεραποστολάς.
Ἐπροστάτειυσεν ἐπίσης τὰ μέγιστα τοὺς ὑπὸ τὴν τουρκικὴν τυ-
ραννίαν ὀρθοδόξους χριστιανούς καὶ ἐν γένει κάθε προσπάθειαν
κατέβαλε, διὰ τὴν ἀνύψωσιν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ὀρθοδοξίας.
Δυστυχῶς κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἡ πρόοδος αὕτη
ἀνεκόπη, διὰ τῆς ἐπελθούσης εἰς Ῥωσίαν κοινωνικῆς ἐπαναστά-
σεως, ἡ ὁποία δὲν γνωρίζομεν ἀκόμη ὁποῖου εἴδους μόνιμον κα-
τάστασιν θὰ δημιουργήσῃ.

Ἀπεσπίασθησαν ὡσαύτως ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κων-
σταντινουπόλεως κατὰ τὸ 1740 αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι τῆς
Αὔστριας, τῶν ὁποίων ἔγινεν ἀρχηγὸς ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κάρλο-
βιτς, ὁ καλούμενος πατριάρχης τῶν ἐν Αὔστριᾳ Ὀρθοδόξων.

Ἀνεξάρτητος ἐπίσης ἔγινεν τῷ 1868 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Τρανσυλβανίας καὶ τῷ 1873 ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουκοβίνας. Καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Σερβίας τῷ 1830 ἀπέκτησεν ἀνεξαρτησίαν τινά, διοικουμένη ἀπὸ τὸν μητροπολίτην Σερβίας, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐκλογὴ ἐπεκυροῦτο ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν πατριάρχην, κατὰ δὲ τὸ 1880 ἔγινε τελείως ἀνεξάρτητος. Κατὰ τὸ 1833 ἐγένετο ἀνεξάρτητος καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία περὶ τῆς ὁποίας λεπτομερῶς θὰ μάθωμεν κατωτέρω.

Τέλος αἱ παρὰ τὸν Δούναβιν ἡγεμονίαι Βλαχία καὶ Μολδαυία ἀπὸ τοῦ 1856, ὅταν ἀπέκτησαν πλήρη σχεδὸν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν, ἐγένοντο καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἀνεξάρτητοι, ὁργανώσασαι τὴν Ἐκκλησίαν των, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Ῥωσικῆς καὶ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ μόνη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἐδημιούργησε πράγματα εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ἦτο ἡ βουλγαρικὴ, ἡ ὁποία διὰ τοῦτο ἐκηρύχθη σχισματικὴ. Ἡ βουλγαρικὴ Ἐκκλησία, ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι Ἐκκλησίαι αἱ ὑπαγόμεναι εἰς τὸν πατριάρχην, ἐζήτησε τὴν ἀνεξαρτησίαν της. Ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ὁ ΣΤ' κατὰ τὸ 1868, προθύμως ἀπεδέχθη ἀνεξαρτησίαν τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία νὰ περιλάβῃ τὴν κυρίως Βουλγαρίαν καὶ τὰς ἐπαρχίας τὰς ἐχούσας ἀμιγῆ βουλγαρικὸν πληθυσμόν. Ἄλλ' οἱ βούλγαροι ἤξιωσαν, ὅλοι οἱ εἰς τὰς Τουρκικὰς χώρας ζῶντες ὁμοεθνεῖς των, οἱ ὁποῖοι ὑπήγοντο εἰς τὸν πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, νὰ ἀποτελέσουν ἀνεξάρτητον Ἐκκλησίαν μὲ κέντρον τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου νὰ ἔδρευῃ καὶ ἰδικὸς των πατριάρχης. Ἡ τοιαύτη ἀξίωσις των ἦτο παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας, οἱ ὁποῖοι ἀπαγορεύουν νὰ εἶναι δύο ἐπίσκοποι εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔγινε δεκτὴ. Ἐν τούτοις οἱ βούλγαροι κατόρθωσαν νὰ λάβουν τῷ 1870 ἄδειαν ἀπὸ τὴν Τουρκίαν καὶ νὰ ἰδρῦσουν τὴν βουλγαρικὴν λεγομένην ἑξαρχίαν, περιλαμβάνουσαν τοὺς ἐλευθέρους καὶ δούλους βουλγάρους, μὲ ἑξαρχον μένοντα εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀναγνωρισθέντα ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Διὰ τοῦτο ὁ Οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἀνθίμος ὁ ΣΤ', συγκαλέσας σύνοδον τοπικὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐκήρυξε τὴν βουλγαρικὴν Ἐκκλησίαν σχισματικὴν καὶ διέκοψε πᾶσαν πρὸς αὐτὴν σχέσιν.

Οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι καὶ ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος μετέβαλαν τὴν σύνθεσιν τῶν ἀνεξαρτήτων Ἐκκλησιῶν, τῶν ἀποτελου-

σῶν τὴν Ἀνατολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἐμείωσαν δὲ εἰς τὸ ἐλάχιστον τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, διότι ἐλάχιστοι ὀρθόδοξοι ἔμειναν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Οὕτως ἐδημιουργήθησαν δογματικῶς μὲν ἠνωμένα, διοικητικῶς δὲ αὐτοκέφαλα καὶ ἀνεξάρτητα τὰ Πατριαρχεῖα Σερβίας καὶ Ῥουμανίας, ἡ Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας καὶ ἄλλαι τινὲς μικρότεροι Ἐκκλησίαι.

Β'. ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

§ 37. Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις.

Ἡ παπικὴ Ἐκκλησία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀντὶ τῆς ἀποκτίσεως τῶν σεβασμῶν καὶ τῆς ἀγάπης τῶν χριστιανῶν, ἀπέκτησε τὸ μῖσος καὶ τὴν περιφρόνησιν τοῦ περισσοτέρου μέρους αὐτῶν. Τοῦτο προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀπολυταρχικὴν διαγωγὴν τῶν παπῶν, οἱ ὅποιοι ἀπῆλθον ἀπόλυτον ὑποταγὴν καὶ ἀπὸ τὰ κράτη, καὶ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ αὐστηρῶς ἐτιμῶρουν πάντα ὅστις ἐτόλμα νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰς θελήσεις των. Αἱ πιέσεις αὐτῶν τῶν παπῶν συνετέλεσαν, ὥστε πολλοὶ χριστιανοὶ νὰ ἐπιθυμοῦν τὴν διόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων. Ἐπειδὴ ὁμως ἔματίζονεν ὁ πάπας πᾶσαν τοιαύτην προσπάθειαν, ἀπεκήρυξαν αὐτὸν καὶ ἴδρυσαν τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Προτεσταντῶν ἢ Διαμαρτυρομένων, ὁρίζοντες μεταρρυθμίσαντες τὴν χριστιανικὴν ἐν γένει διδασκαλίαν.

Ἀρχηγοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης ἦσαν ὁ Λούθηρος εἰς Γερμανίαν καὶ ὁ Ζβίγγλιος καὶ Καλβίνος εἰς τὴν Ἑλβετίαν.

Ὁ Λούθηρος ἐγεννήθη εἰς Αἰσλέβεν τῆς Σαξωνίας κατὰ τὸ ἔτος 1483. Καταταχθεὶς εἰς τὸ μοναχικὸν τάγμα τῶν αὐγουστινιανῶν, ἐγένεν ἱερεὺς τῷ 1507, τὸ δὲ ἐπόμενον ἔτος διωρίσθη καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας. Μελετήσας τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἐπίσθη ὅτι ἡ δυτικὴ Ἐκκλησία ἀπεμακρύνθη πολὺ ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπεβάλλετο ἡ μεταρρύθμισις ταύτης. Τὴν ἰδέαν του ταύτην κατέστησαν ἐντονωτέραν αἱ αὐθαιρεσίαι καὶ ἡ διεφθαρμένη ζωὴ τῶν παπῶν, πράγματα τὰ ὅποια ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἐγνώρισε.

Ἡ ἐξέγερσις τοῦ Λουθήρου ἦτο πλέον ἀκράτητος, ὅταν μετέβη εἰς Βιτεμβέργην ὁ δομινικανὸς μοναχὸς Τέτζελος καὶ ἐπώ-

λει διὰ λογαριασμὸν τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ Γ' συγχωροχάρτια. Διὰ τοῦτο τὴν παραμονὴν τῆς Κυριακῆς τῶν Ἁγίων Πάντων τοῦ 1517, ἐτοιχοκόλλησεν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τὰς περιφήμες 95 θέσεις του, διὰ τῶν ὁποίων ἤλεγγε τὰς καταχρήσεις τῶν παπῶν. Ἀπὸ τότε, καὶ ὁμιλῶν καὶ γράφων ὑπεστήριξε τὴν μεταρρύθμισιν τῆς Ἐκκλησίας, διὰ δὲ τοῦ συγγράμματός του «προτροπὴ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας», παρεκίνει τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας, νὰ ἀποτινάξουν τὸν παπικὸν ζυγὸν καὶ νὰ καταργήσουν πᾶσαν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ πᾶν ἔθιμον, ἐὰν δὲν ἀνεγράφοντο ταῦτα ῥητῶς εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν.

Ὁ πάπας κατ' ἀρχὰς δὲν ἔδωκε σημασίαν εἰς τὸ κίνημα τοῦτο. Ὅταν ὁμως ἐπληροφορήθη, ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ Λουθήρου εὗρον πολλοὺς ἐπιφανεῖς καὶ σοφοὺς ὑπερασπιστάς, ἐξηπλοῦντο δὲ εἰς τὰς γερμανικὰς χώρας μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα, διέταξε τὸν Λούθηρον νὰ μεταβῇ ἐντὸς 60 ἡμερῶν εἰς Ῥώμην διὰ νὰ ἀπολογηθῇ. Ὁ Λούθηρος, ὅπως ἦτο φυσικόν, δὲν μετέβη καὶ τούτου ἕνεκα ὁ πάπας τὸν ἀφώρισεν. Ὁ Λούθηρος ὁμως, χωρὶς νὰ ταραχθῇ καθόλου, λαβὼν τὸ ἔγγραφόν τοῦ ἀφορισμοῦ, ἔκαυσε τοῦτο, ἐνώπιον ἀπείρου πλήθους λαοῦ χειροκροτοῦντος.

Ἐνῶ ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις ἐξηπλοῦτο εἰς τὴν Γερμανίαν, ἕτερος πολέμιος τοῦ παπισμοῦ ὄρᾳ εἰς Ἑλβετίαν, ὁ Ζβίγγλιος. Οὗτος σπουδάσας τὴν θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν, ἦτο ἐφημέριος τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Ζυρίχης. Ὁ Ζβίγγλιος λαβὼν καὶ οὗτος ἀφορμὴν ἐκ τῆς πωλῆσεως συγχωροχαρτίων ὑπὸ τοῦ Φραγκισκανοῦ μοναχοῦ Σαμφών, ἤρχισε τῷ 1516, καὶ δημοσίᾳ κηρύττων καὶ διὰ τῶν σοφῶν συγγραμμάτων του, νὰ ζητῇ τὴν μεταρρύθμισιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ ὁμως ἐξηγέρθησαν πόλεις τινὲς τῆς Ἑλβετίας κατὰ τοῦ φιλελευθέρου κηρύγματος τοῦ Ζβιγγλίου, ἠγέρθη ἐμφύλιος πόλεμος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐφονεύθη καὶ αὐτὸς ἐν ἔτει 1531.

Τὸ ἔργον τοῦ Σβιγγλίου ἐτελείωσεν εἰς τὴν Ἑλβετίαν ὁ Ἰωάννης Καλβίνος. Οὗτος κατήγετο ἐκ Νοῦὼν τῆς Γαλλίας, σπουδάσας δὲ νομικὰ ἐπεδόθη καὶ εἰς θεολογικὰς μελέτας. Ὅταν αἱ ἀρχαὶ τῆς μεταρρυθμίσεως διεδίδοντο εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ Ἑλβετίαν, εὗρίσκετο εἰς Παρισίους, ὅπου ἐκηρύχθη καὶ οὗτος ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἤρχισε νὰ διδάσκη κατὰ τοῦ παπισμοῦ. Τούτου ἕνεκα ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ καὶ ἦλθεν εἰς Βασιλείαν, ὅπου ἐσυνέχισε τὸ ἔργον τοῦ Σβιγγλίου. Ἐλθὼν κατόπιν εἰς Γε-

νεύην ἐξέδωκε τὴν κατήχησίν του καὶ ἐν γένει εἰργάσθη διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς μεταρρυθμίσεως εἰς τὴν Ἑλβετίαν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἑλβετίας ὠνομάσθησαν Καλβινικαί.

§ 38. Διδασκαλία τῶν ἀρχηγῶν τῆς μεταρρυθμίσεως

Ἐπαναστατήσας ὁ Λούθηρος κατὰ τῶν καταχρήσεων τοῦ παπισμοῦ, ἐδημιούργησεν ἰδίαν διδασκαλίαν, ἣ ὁποία ὅμως δὲν κατήργησε τὰς καινοτομίας τῶν παπῶν μόνον, ἀλλ' ἀνέτρεψε καὶ τὰς περισσοτέρας ὀρθὰς διδασκαλίας καὶ ἔθιμα τῆς ἀρχαίας ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὅποια διετήρησεν ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία.

Κατὰ τὸν Λούθηρον, μόνη ἡ Ἁγία Γραφή εἶναι ἡ πηγή τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ διαδίδεται αὕτη εἰς γλῶσσαν ἐννοουμένην ὑπὸ ἐκάστου λαοῦ. Τὰς ἱερὰς παραδόσεις, ἐπειδὴ κακῶς ἐχρησιμοποιοῦν ταύτας οἱ πάπαι πρὸς δικαιολογίαν τῶν καταχρήσεών των, τὰς κατήργησεν ἐντελῶς. Ὁ χριστιανὸς δὲν σφύζεται κατὰ τὸν Λούθηρον μὲ τὰς νηστείας, τὰς προσευχάς, τὰς ἱερὰς ἀποδημίας καὶ μὲ τὰ συγχωροχάρτια, ἀλλὰ μὲ μόνην τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν.

Ἐκ τῶν ἑπτὰ μυστηρίων, τὰ ὅποια ἐτελοῦντο ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ μετέδιδον τὴν θεῖαν χάριν, τὰ πέντε κατὰ τὸν Λούθηρον, εἶναι ἀπλαῖ τελεταὶ καὶ μόνον τὸ βάπτισμα καὶ ἡ εὐχαριστία, μεταδίδουν τὴν θεῖαν χάριν. Εἰς τὴν εὐχαριστίαν ὅμως δὲν γίνεται μετουσίωσις, ἀλλὰ μετάδοσις τῆς θείας χάριτος μετὰ τοῦ μεταλαμβανομένου ἄρτου καὶ οἴνου.

Οἱ κληρικοὶ οὐδεμίαν ἔχουν ἐξουσίαν ἀπὸ Θεοῦ, ἀλλ' εἶναι ἀπλοὶ ἐντολοδόχοι τοῦ λαοῦ, διοριζόμενοι ὑπὸ τούτου, ἢ τῆς κυβερνήσεως καὶ δύναται νὰ διορισθῇ κληρικὸς πᾶς χριστιανός, ἔχων τὴν ἱκανότητα νὰ διδάσκη καὶ ἄμεμπτον βίον. Διοικεῖται δὲ ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ σύνοδον κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, διοριζομένων ἀπὸ τὰς χριστιανικὰς κοινότητες ἢ ἀπὸ τὰς κυβερνήσεις, ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τῶν κυβερνήσεων. Τῶν κληρικῶν μόνον δύο βαθμοὺς δέχεται ὁ Λούθηρος, τὸν τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τὸν τοῦ διακόνου.

Ἐορτὰς διετήρησεν ὁ Λούθηρος τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, (Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, Πάσχα, Πεντηκοστή κ.τ.λ.). Κατὰ ταύτας συνέρχονται οἱ χριστιανοὶ εἰς τοὺς ναοὺς καὶ τελοῦν τὰ τῆς λατρείας των, σπανίως τελουμέ-

νου και τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας. Οἱ ναοὶ ἢ δὲν ἔχουν καθόλου εἰκόνας ἢ ἔχουν ἐλαχίστας πρὸς στολισμόν, καταργηθείσης τῆς προσκυνήσεως καὶ τῶν ἀγίων καὶ τῶν εἰκόνων ἢ δὲ λατρεία τοῦ θεοῦ συνίσταται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, εἰς τὸ κήρυγμα καὶ εἰς διαφόρους ὕμνους ψαλλομένους μὲ συνοδείαν μουσικῶν ὀργάνων, λαμβανόντων συνήθως μέρος πάντων τῶν ἐκκλησιαζομένων.

Τὴν διδασκαλίαν ταύτην τοῦ Λουθήρου ἠκολούθησαν εἰς τὰς γενικὰς γραμμάς της καὶ οἱ λοιποὶ μεταρρυθμισταί, εἰς λεπτομερείας τινὰς μόνον διαφωνοῦντες, ἢ δὲ Ἀγγλικὴ Ἐκκλησία, ὡς θὰ ἴδωμεν, διετήρησε τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῶν κληρικῶν. Ἀργότερα καθωρίσθη εἰς τὰς προτεσταντικὰς Ἐκκλησίας ἡ τάξις καθ' ἣν χρίονται, μετὰ προηγουμένην διδασκαλίαν ὑπὸ τοῦ ἱερέως, τὰ ἄρρενα τέκνα κατὰ τὸ 14ον, τὰ δὲ θήλεια κατὰ τὸ 12ον ἔτος τῆς ἡλικίας των, ὅποτε μεταλαμβάνουν καὶ γίνονται μέλη τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ βάσις ἐπὶ τῆς ὁποίας οἱ μεταρρυθμισταὶ ἐστήριξαν τὴν νέαν διδασκαλίαν των, εἶναι μόνον ἡ Ἀγία Γραφή, ἢ δὲ ἱερὰ παρὰδοσις, ἢ ὁποία κυρίως περιλαμβάνεται εἰς τὰς ἐπτὰ Οἰκουμενικὰς συνόδους, περιεφρονήθη τελείως. Ἡ ἀπόρριψις τῆς ἱερᾶς παραδόσεως, ἢ ὁποία περιλαμβάνει τὴν ὀρθὴν διατύπωσιν τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὀρθὴν καὶ ἐνιαίαν ἐρμηνείαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τὴν τάξιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, κατόπιν κοινῆς συνεννοήσεως πάντων τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἦτο τὸ μέγιστον σφάλμα τῶν μεταρρυθμιστῶν. Κατὰ τοὺς μεταρρυθμιστὰς ἕκαστος χριστιανὸς δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ ἑλευθέρως καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψίν του τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Ἀποτέλεσμα τούτου ὑπῆρξε νὰ δημιουργηθῇ ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς μεταρρυθμίσεως οὐχὶ μία Ἐκκλησία ἔχουσα τὴν αὐτὴν πίστιν, καὶ τὰ αὐτὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, ἀλλὰ πολυάριθμοι Ἐκκλησῖαι, ἕκαστη τῶν ὁποίων ἀκολουθεῖ τὸν ἀρχηγόν της, μὲ ἰδικόν του τρόπον ἐρμηνεύοντα τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Αἱ Ἐκκλησῖαι αὗται εἶναι κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων, ἀναγνωρίζουσαι μόνον συγγένειάν τινα μεταξύ των, ἐπειδὴ ἔχουν κοινὴν πηγὴν τῆς διδασκαλίας των, τὴν Ἀγίαν Γραφήν.

§ 39. Ἀγῶνες τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως.
Ἰδρυσις τῆς προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπειδὴ μεταξὺ τῶν ἀκολουθούντων τὴν μεταρρύθμισιν καὶ τῶν πιστῶν πρὸς τὸν πάπα χριστιανῶν, ἀνεπτύχθη σφοδρὸν μῖσος, ὃ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Κάρολος Ε΄ θέλων νὰ προλάβῃ ἀπειλουμένας ταραχάς, συνεκρότησε εἰς Βόρμς συνέδριον τῶν ἡγεμόνων, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκάλεσε καὶ τὸν Λούθηρον τῷ 1521. Ὁ Λούθηρος τότε ὑπεστήριξε μετὰ θάρρους τὰς ἰδέας του, εἰς δὲ τοὺς προτρέποντας αὐτὸν νὰ τὰς ἀνακαλέσῃ ἀπήντησεν ὅτι προθύμως θὰ πράξῃ τοῦτο, ἐὰν ἀπεδεικνύοντο ἐσφαλμέναι ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τοῦ Ὁρθοῦ λόγου. Τὸ συνέδριον τοῦτο ἀπεφάσισε τότε τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Λουθήρου καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ἐκδοθέντων συγγραμμάτων του, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη οὐδόλως ἠμπόδισε τὴν ἐξάπλωσιν τῆς μεταρρυθμίσεως.

Ἦδη οἱ ἡγεμόνες διηρέθησαν εἰς δύο μερίδας, καὶ τῆς μὲν μερίδος τῶν φίλων τῆς μεταρρυθμίσεως ἦτο ἀρχηγὸς ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας Ἰωάννης ὁ Σταθερός, τῆς δὲ ἀντιθέτου ὁ Κάρολος. Πολλὰ προσπάθειαι κατεβλήθησαν πρὸς συμβιβασμόν, ἕως οὔ κατὰ τὸ 1529 συνῆλθεν εἰς Σπέיעρ συνέδριον τῶν ἡγεμόνων, τὸ ὁποῖον ἀπεκήρυξε πάλιν τὸν Λούθηρον καὶ τὴν διδασκαλίαν του. Οἱ φίλοι τότε τοῦ Λουθήρου, οἵτινες ἀπεκάλουν ἑαυτοὺς εὐαγγελικούς, διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης, ὀνομασθέντες ἀπὸ τότε διαμαρτυρόμενοι ἢ προτεστάνται.

Ἐπειδὴ ἡ ἔρις αὕτη ἐλάμβανε σοβαροτάτας διαστάσεις, συνεκλήθη τῷ 1530 ἕτερον συνέδριον τῶν ἡγεμόνων εἰς Αὐγούσταν, εἰς τὸ ὁποῖον παρίστατο καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος, οὐδεμία ὅμως καὶ εἰς τοῦτο ἐπῆλθε συμφωνία. Τότε ὁ Ἰωάννης Σταθερὸς τῷ 1531 συνομολογεῖ ἐξαετῆ συμμαχίαν εἰς Σμαλκάνδην μετὰ ὅλους τοὺς ὁμόφρονάς του, μετὰ τὸν σκοπὸν τῆς ἐνόπλου ἀντιστάσεως κατὰ πάσης βίας τῶν ἐχθρῶν τῆς μεταρρυθμίσεως. Εἰς τὴν συμμαχίαν ταύτην προσετέθησαν ἐκ πολιτικῶν λόγων ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φραγκίσκος ὁ Α΄ καὶ τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκος ὁ Η΄ καὶ τότε ὁ Κάρολος φοβηθεὶς, ἀπεδέχθη τῷ 1532 τὴν ἐλευθερίαν ἐκάστου ἡγεμόνου ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῆς θρησκείας τῆς ἡγεμονίας του.

Μὲ ὅλας αὐτὰς τὰς προσπαθείας ἡ ἔνοπλος ῥῆξις δὲν ἠμπο-

δίσθη. Ἡ συμμαχία τῆς Σμαλκάνδης, εἰς ἣν προσετέθησαν νέοι σύμμαχοι παρετάθη ἐπὶ 10 ἔτη, ἐνῶ τῷ 1537 εἰς Νυρεμβέργῃν σχηματίζεται ἀντισυμμαχία ὑπὸ παπικῶν ἐπισκόπων καὶ ἡγεμόνων, πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πίστεως τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Κατόπιν τῶν ἀμοιβαίων κατηγοριῶν καὶ προκλήσεων, ἐξεργάγη μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ὁ Σμαλκανδικὸς καλούμενος πόλεμος, διαρκέσας ἐπὶ 35 περίπου ἔτη, καθ' ὃν ἀφθονον αἶμα ἐχύθη ἐπ' ὀνόματι Ἐκείνου ὁ ὅποῖος ἔχυσε τὸ ἰδικόν του αἶμα χάριν τῶν ἀνθρώπων. Ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου τούτου, ἦτο τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1555 συνέδριον τῶν ἡγεμόνων εἰς Αὐγούσταν, εἰς τὸ ὅποιον συνωμολογήθη εἰρήνη καὶ ἐδόθη ἴση ἐλευθερία εἰς τὰς δύο μερίδας, ἀπαγορευθέντος μόνον τοῦ προσηλυτισμοῦ.

Ἡ εἰρήνη τῆς Αὐγούστης δὲν ἐπέφερε τὴν ἡσυχίαν πλήρη εἰς τὴν Γερμανίαν, τὸ δὲ ἐξακολούθησαν μεταξὺ τῶν δύο μερίδων πάθος ἐδημιούργησεν ἄλλον σκληρότατον ἐμφύλιον πόλεμον τῷ 1618. ὅστις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη καὶ εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα τριακονταετῆς πόλεμος. Ὁ ἐμφύλιος οὗτος πόλεμος κατέληξεν εἰς τὴν εἰρήνην τῆς Βεσφαλίας (1648), καθ' ἣν οἱ προτεστάνται ἀπῆλυσαν πλήρους ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος πρὸς τοὺς ἐτεροδόξους, κατώρθωσαν δὲ σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἐπικρατήσουν.

§ 40. Ἐξάπλωσις τῆς προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ ἔνεκα ταύτης ἐμφύλιοι πόλεμοι εἰς Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν.

Ἡ μεταρρύθμισις ἀπὸ τὴν Γερμανίαν καὶ Ἑλβετίαν διεδόθη ταχέως εἰς ἅπασαν τὴν Βόρειον Εὐρώπην, εἰς τὴν Σουηδίαν, τὴν Νορβηγίαν, τὴν Δανίαν, τὴν Πολωνίαν, τὴν Βόρειον Γαλλίαν, τὴν Ἀγγλίαν, βραδύτερον δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Ἡ διάδοσις ὅμως αὕτη, εὐροῦσα μεγίστην ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τοῦ Πάπα καὶ τῶν ὑπερασπιστῶν του, ἔγινε πρόξενος πολυετῶν καὶ καταστρεπτικῶν πολέμων, ἰδίως δὲ πλὴν τῆς Γερμανίας, εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν.

Εἰς Γαλλίαν ὁ προτεσταντισμὸς εἰσῆχθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Φραγκίσκου τοῦ Α', ὅστις, ὡς εἶδομεν, συνεμάχησε μετὰ τῶν

Ἐπειδὴ ὁμως τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν εἶχον οἱ ἡγεμόνες, οἱ ὁποῖοι ἦτο δυνατόν νὰ ἀνήκουν καὶ εἰς ἄλλο δόγμα, ἀπὸ τὸ δόγμα τῶν ὑπηκόων των, ἐμορφώθη καὶ ἕτερον σύστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ μὲν ἡγεμὼν ἔχει τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, τὴν δὲ λατρείαν, τὴν διδασκαλίαν κ. τ. λ. διευθύνει ὅλη ἡ κοινότης. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλάκις οἱ ἡγεμόνες ἤσκουν καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν καὶ ἐζήτησαν νὰ ἐπιβάλουν εἰς τοὺς ὑπηκόους των ἰδίας διδασκαλίας, ἐπεκράτησεν εἰς πολλὰς γεωμανικὰς χώρας ἡ Ἐκκλησία νὰ διοικῆται ἐλευθέρως ὑπὸ συνόδου ἢ δὲ πολιτεία νὰ ἀσκῆ ἑποπτείαν μόνον.

Ἡ λατρεία τῶν προτεσταντῶν περιορίσθη εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, εἰς τὸ κήρυγμα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ οὐσιωδέστερον αὐτῆς μέρος καὶ τὴν ὑμολογίαν, συνοδευομένην ὑπὸ μουσικῶν ὀργάνων. Οἱ ναοὶ κτίζονται συνήθως κατὰ τὸν Γοτθικὸν ῥυθμὸν (Εἰκ. 21, σελ. 75), τὸν ὁποῖον παρέλαβον ἐκ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, μὴ κοσμούμενοι ὁμως μὲ εἰκόνας παρὰ μόνον μὲ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ μερικὰ ῥητὰ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων ἀναγραφόμενα. Σπανίως εἶναι ἀνεκταὶ εἰκόνας ὡς ἀπλᾶ κοσμήματα καὶ συνήθως ζωγραφίζονται ἐπὶ τῶν ὑέλων τῶν θυρῶν καὶ παραθύρων. Συνεπῶς ἡ λατρεία ἐν τῷ προτεσταντισμῷ οὐδεμίαν ἐξέλιξιν δύναται νὰ ὑποστῆ.

Τὰ ἤθη τῶν προτεσταντῶν δὲν δύναται νὰ θεωρηθοῦν ἀριστα, διότι ἤρχισε νὰ ἐπικρατῆ εἰς αὐτοὺς τελεία ἀδιαφορία πρὸς τὴν θρησκείαν, προσκόλλησις εἰς τὸν ὕλισμὸν καὶ ἠθικὴ παραλοσία. Τὸ συχνὸν ὁμως ἐκκλησιαστικὸν κήρυγμα καὶ ἡ διάδοσις τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀνέπτυξε τὸ αἶσθημα τῆς φιλανθρωπίας. Τὰς προτεσταντικὰς χώρας κοσμοῦν πλεῖστα ὅσα φιλανθρωπικὰ κατιστήματα, εἰς τὰ ὁποῖα περιθάλλονται οἱ δυστυχεῖς, ὡς ἐπίσης διάφορα ἰδρύματα μὲ σχολὸν τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν χριστιανῶν. Πολλὰ τέλος ἱεραποστολικαὶ ἑταιρεῖαι ἰδρύθησαν, αἱ ὁποῖαι ἐργάζονται, ἵνα διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου μορφώσουν τοὺς ἀπολιτίστους εἰσέτι λαοὺς.

Ἡ παιδεία τῶν προτεσταντῶν ἀνυψώθη εἰς σημεῖον ἀξιοζήλευτον. Πλεῖσται ὅσαι θεολογικαὶ σχολαὶ ἰδρύθησαν, ἰδίως εἰς τὴν Γερμανίαν, αἱ ὁποῖαι μεταδίδουν τὴν θεολογικὴν φιλοσοφίαν εἰς ἅπαντας ἐν γένει τοὺς χριστιανούς ὅλων τῶν δογμάτων. Διάσημοι θεολόγοι ἀνεφάνησαν μεταξὺ τῶν προτεσταντῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκαλλιέργησαν πάντας τοὺς κλάδους τῆς θεολογίας, ἐξέ-

κλήξαν δὲ καὶ ἐκπλήττουσαν πάντα χριστιανὸν μὲ τὰς πλήρεις πάσης σοφίας συγγραφὰς αὐτῶν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν διαφόρων προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν, ἀμιλλωμένων τὴν νὰ παρουσιάσῃ μείζονα πρόοδον καὶ ἡ ἐλευθερία, μὲ τὴν ὁποίαν ἐρμηνεύουν τὰς Ἀγίας Γραφάς, ἡ ὁποία ὅμως πολλάκις ἔγινεν αἰτία δημιουργίας διαφόρων ἐξωφρενικῶν διδασκαλιῶν. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεολογικῆς παιδείας τῶν προτεσταντικῶν συνετέλεσε καὶ ἡ ὑποχρέωσις τῶν κληρικῶν νὰ κηρύττουν, πράγμα τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ὁ κληρικὸς νὰ εἶναι λίαν πεπαιδευμένος, διότι, ὡς εἴπομεν, τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς θείας λατρείας τῶν προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι τὸ κήρυγμα.

Γ'. ΠΑΠΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

§ 42. Προσπάθειαι τῶν παπῶν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς δυνάμεώς των. Κατάργησις τοῦ παπικοῦ κράτους.

Ἡ δύναμις τῶν παπῶν ἤρχισε νὰ καταπίπτῃ ἀπὸ τὸ τέλος τῆς προηγουμένης περιόδου. Τὰ σπουδαιότερα αἰτία τῆς πτώσεως ἦσαν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἐπέμβασις τοῦ πάπα εἰς τὴν πολιτικὴν, εἰς καθήκοντα δηλαδὴ ξένα πρὸς τὸν θρησκευτικὸν προορισμὸν των καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ πολυτέλεια, ἡ χλιδὴ καὶ ἡ οὐχὶ ἀμεμπτος ἠθικότης αὐτῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς των. Σπουδαιότητα ἐπίσης αἰτία τῆς παρακμῆς τοῦ παπισμοῦ, ἦτο ἡ ἐξάπλωσις νέων ἰδεῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὀφείλεται καὶ ἡ θρησκευτικὴ μεταρρυθμίσις, ἡ δημιουργήσασα τὸν προτεσταντισμὸν. Κατὰ τὰς νέας ταύτας ἰδέας, ὁ ἄνθρωπος λαμβάνεται πρῶτον ὡς ἄτομον καὶ κατόπιν ὡς χριστιανός, ἐνῶ πρὶν τὸ ἄτομον ὑπεχρεοῦτο νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὸν παπισμὸν· ὁ ἄνθρωπινος νοῦς εὐρίσκειτο ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο οἱ πάπαι καταβάλλον ἤδη μεγάλας προσπάθειάς πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς δυνάμεώς των.

Μεγίστην συνδρομὴν παρέσχεν εἰς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν. Ἰδρυτὴς τοῦ τάγματος τούτου ἦτο Ἰσπανὸς τις ἀξιωματικὸς καλούμενος Λοϊόλας, ὅστις συνέ-

λαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἰδρούσεως του, ὅταν πληγωθεὶς εἰς τινὰ μάχην ἐνοσηλεύετο εἰς τὸ νοσοκομεῖον. Σκοπὸς τοῦ τάγματος τοῦτου ἦτο ἡ ἐπιστροφή τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν ἀπίστων, ἐχρησιμοποιοῦντο δὲ πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν πάντα τὰ μέσα, ὡς ἡ ἰδρυσὶς σχολείων, τὸ ἐμπόριον, αἱ τραπεζιτικαὶ ἐπιχειρήσεις κ. τ. λ. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος παρέμενε πλησίον τοῦ πάπα. Τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν ἐκύρωσε, ὅταν τὸ πρῶτον συνέστη, ὁ πάπας Παῦλος ὁ Γ' κατὰ τὸ 1540.

Πρὸς διόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων συνεκάλεσεν ὁ πάπας σύνοδον εἰς τὸ Τρίδεντον τῷ 1545, ἠλπίζετο δέ, ὅτι ἡ βελτίωσις τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας θὰ ἀνέκοπτε τὴν πρόοδον τῆς ἐξαπλουμένης ἤδη θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὴν σύνοδον ταύτην εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐξεδηλώθη ἡ ἐπιθυμία τοῦ περιορισμοῦ τῆς παπικῆς ἐξουσίας, μὲ τὰς ἐνεργεῖας τοῦ πάπα, οὐδὲν μεταρρυθμιστικὸν μέτρον ἐλήφθη, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐψηφίσθη ἡ πλήρης καὶ τελεία ὑποταγὴ εἰς αὐτόν.

Ἄλλ' αἱ ἀπαιτήσεις τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας δὲν λαμβάνονται πλέον ὑπ' ὄψιν. Εἰς τὴν Γερμανίαν πλεονάζουν οἱ μεταρρυθμισταί, μολονότι οἱ περισσότεροὶ τῶν ἡγεμόνων, εἶναι παπικοί. Εἰς τὴν Βόρειον Εὐρώπην, μετὰ πολλοὺς σφοδροὺς ἀγῶνας, ἡ εἰρήνη τῆς Βεσφαλίας (1648), ἐξασφαλίζει εἰς τοὺς προτεστάντας ἴσα πρὸς τοὺς παπικοὺς δικαιώματα. Εἰς Βέλγιον καὶ Ὀλλανδίαν (Κάτω χώρα) διεδόθη ὁ προτεσταντισμὸς καὶ ἐπεκράτησεν ἰδίως εἰς τὴν Ὀλλανδίαν. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀπὸ τοῦ 1558 ὁ προτεσταντισμὸς γίνεται ἐπίσημος θρησκεία τοῦ κράτους. Εἰς τὴν Γαλλίαν τέλος εἰσήχθη μὲν ὁ προτεσταντισμὸς, ἀλλὰ κατόπιν τῶν ἐγερθέντων κατ' αὐτοῦ σκληρῶν διωγμῶν, δὲν ἐπεκράτησε.

Ὅστω μέχρι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἡ δύναμις τοῦ παπισμοῦ ἐμειώθη σημαντικῶς, ἐξηκολούθησε δὲ βαίνουσα πρὸς τὴν καταστροφὴν τῆς καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, πολεμηθεῖσα καὶ εἰς τὰς χώρας αἰτίνας ἄλλοτε τὴν ἐνίσχυν. Εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' (1643—1715) συνεκάλεσε σύνοδον εἰς Παρισίους τῷ 1682 καὶ ἀνεκήρυξε τὰς γαλλικανικὰς λεγομένας ἐλευθερίας, αἱ σπουδαιότεραι τῶν ὁποίων ἦσαν ἡ ἐπέμβασις τοῦ βασιλέως εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ ὅτι ἡ ἐξουσία τοῦ πάπα εἶναι μόνον πνευματικὴ καὶ ὑπόκειται εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς συνόδους. Τὰ στηρίγματα τέλος τῆς παπικῆς δυνάμεως, οἱ Ἰησοῦται, κατεδιώχθησαν εἰς Γαλ-

λίαν, Πορτογαλίαν, Ἰσπανίαν καὶ εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως εἰς τοιοῦτον σημείον, ὥστε ὁ Πάπας Κλήμης ὁ ΙΔ΄ τῷ 1775 διέλυσε τὸ τάγμα, ἐπιτρέψας εἰς τὰ μέλη του νὰ ἐγγραφοῦν εἰς ἄλλα τάγματα.

Μετὰ τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἀρχίσασαν τῷ 1789, ἡ δύναμις τοῦ παπισμοῦ τελείως κατέπεσε.

Εἰς τὴν Γαλίαν κατ' ἀρχὰς κατηγορήθη ὁ χριστιανισμὸς καὶ εἰσῆχθη ἡ λατρεία τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ψηφισθείσης ἀνεξιθρησκείας, ἐπανῆλθεν ὁ χριστιανισμὸς, ὁ δὲ Ναπολέων (1801) ἐπανεφέρει τὰς γαλλικανικὰς ἐλευθερίας. Κατόπιν ὁμως, ἐπειδὴ τὰ μοναχικὰ τάγματα τοῦ πάπα, ὑπερασπίζοντα τὴν ἐξουσίαν του, τὴν ὁποίαν ἐζήτουν νὰ ἐπαναφέρουν, ἐθεωρήθησαν ἀντιδημοκρατικά, ἡ Γαλλικὴ κυβέρνησις ἀπὸ τοῦ 1880, διέκοψε πᾶσαν σχέσιν μὲ τὴν Ἐκκλησίαν, κατήργησε τὴν ὑποχρεωτικὴν διδασκαλίαν τῶν θρησκευτικῶν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ οὐδεμίαν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους ἀναγνωρίζει.

Τῷ 1814 τὸ ἐν Βιέννῃ συνέδριον κατήργησε τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἡγεμονίας τῆς Γερμανίας ἰδρυθείσας ἀπὸ τοῦ Ι΄ αἰῶνος, εἰς τὰς ὁποίας ἡγεμόνες ἦσαν οἱ ἐπίσκοποι.

Τέλος κατὰ τὸ 1870 τὸ παπικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ὅταν ἐδωρήθη εἰς τὸν πάπαν τὸν ἕκτον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Πιπίνου, περιελάμβανε τὴν μέσσην Ἰταλίαν καὶ σὺν τῷ χρόνῳ, ἀποσπασθέντων τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ κρατιδίων, εἶχε περιορισθῆ εἰς τὴν Ῥώμην, κατηργήθη. Ὁ ἐνώσας ὑφ' ἑαυτὸν τὰς Ἰταλικὰς χώρας βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας Βίκτωρ Ἐμμανουήλ κατέλαβε τὴν Ῥώμην, τὴν ὁποίαν ἔκαμε πρωτεύουσαν τοῦ Ἰταλικοῦ κράτους. Ὁ πάπας τότε ἐζήτησε νὰ χρῆσῃ τὸν βασιλεῖα ὡς ἐντολοδόχον του, ἀλλ' ἡ πρότασις του ἀπερρίφθη καὶ ἔκτοτε ἐκήρυξε τὸν ἑαυτὸν του δέσμιον εἰς τὸ Βατικανόν, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον περιώρισε πᾶσαν τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν του καὶ περιμένει τὴν ἡμέραν καθ' ἣν θὰ ἐπιτύχη τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν χριστιανῶν. Τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν τῆς ὁποίας οἱ πάπαι προΐσταντο ὀνομάζουσι οἱ παπικοὶ καθολικὴν, ὡς μέλλουσαν κατὰ τούτους νὰ περιλάβῃ πάντας τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας.

§ 43. Λατρεία, ἡθῆ καὶ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία τῶν χριστιανῶν τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ λατρεία εἰς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους γίνεται πομπώδης καὶ μεγαλοπρεπεστάτη. Οἱ πάπαι προσπαθοῦν καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου νὰ συγκρατήσουν τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους τῶν. Ἡ ἀναγέννησις τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, κατέστησεν εὐκόλον τὴν μεγίστην πρόοδον τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν. Πανταχοῦ κίττονται μεγαλοπρεπέστατοι ναοί, ὅπως ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Πέτρου εἰς Ῥώμην, ὁ Ἅγιος Στέφανος εἰς τὴν Βιέννην, ἡ Notre Dame εἰς Παρισίους κ.τ.λ., ἐμφανίζεται δὲ καὶ νέος ἔνθουμος κατὰ τὸν ὁποῖον ἠνώθησαν ἀρμονικῶς οἱ δύο ἄλλοι ἔνθουμοί, ἡ βασιλικὴ καὶ ὁ βυζαντινός.

Ἡ ζωγραφικὴ ἐκαλλιουργήθη μεγάλως, θαυμάσιοι δὲ ζωγράφοι, ὅπως ὁ Τίτσιανός, ὁ Ραφαήλ, ὁ Μιχαήλ Ἄγγελος καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἐξετέλεσαν ἔργα, τὰ ὁποῖα μέχρι σήμερον προκαλοῦν τὴν κατάπληξιν. Καὶ ἡ μουσικὴ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας ἀνεπτύχθη σπουδαίως, πλησιάζουσα ὅμως τὴν κοσμικὴν μουσικὴν. Ἡ ἀντίθεσις τέλος πρὸς τοὺς προτεστάντας, καταργήσαντας τὰς ἐορτὰς καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἁγίων, ἠὔξησε καταπληκτικῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐορτῶν καὶ τῶν ἁγίων. Ὅταν ὅμως λάβῃ τις ὑπ' ὄψει, ὅτι ὁ μὲν κληρὸς δὲν παρέχει παράδειγμα πρὸς μίμησιν, καὶ ὅτι ἕξακολουθεῖ ἡ λατρεία νὰ τελεῖται εἰς τὴν ἀκατάληπτον εἰς τοὺς χριστιανοὺς λατινικὴν γλῶσσαν, δύναται νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἡ λατρεία τελεῖται μόνον μηχανικῶς, χωρὶς νὰ ἐπιδρῷ εἰς τὸν ἠθικὸν βίον τῶν χριστιανῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ἀμαθεῖς ἕξακολουθοῦν νὰ κατέχωνται ἀπὸ πολλὰς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας τῶν προηγουμένων χρόνων.

Κατὰ τὸ 1870 ὁ πάπας Πῖος ὁ Θ' συνεκάλεσεν εἰς τὸ Βατικανὸν σύνοδον τῶν ὑπ' αὐτὸν κληρικῶν, ἡ ὁποία ἐψήφισε τὸ ἀλάθητον τοῦ πάπα, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις πολλῶν κληρικῶν, ἐκ τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὴν σύνοδον ταύτην. Διὰ τοῦτο πολλοὶ θεολόγοι μὴ παραδεχθέντες τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἴδρυσαν τὴν Ἐκκλησίαν τῶν παλαιοκαθολικῶν. Οἱ παλαιοκαθολικοὶ εὕρισκόμενοι ἤδη κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς Αὐστρίαν καὶ Ἑλβετίαν, ἔχουν ἰδιαιτέρας Ἐκκλησίας

καὶ δύο ἐπισκόπους. Παλαιοκαθολικαὶ Ἐκκλησίαι μικραὶ ὑφίστανται καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, Ἰταλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Μεξικόν. Αἱ παλαιοκαθολικαὶ αὗται Ἐκκλησίαι μὴ ἀναγνωρίζουσαι τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα, πλησιάζουσι μὲν κάπως τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, δυστυχῶς ὅμως διετήρησαν πλὴν τοῦ πρωτείου, πάσας τὰς καινοδοξίας τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας.

Τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, λόγῳ τῆς προσκολλήσεως εἰς τοὺς ἑξωτερικοὺς τύπους, δὲν ἐβελτιώθησαν. Αἱ ὕλιστικαὶ καὶ ἄθεοι ἰδέαι εὐρίσκουσι κατάλληλον ἔδαφος εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς δύσεως, τοὺς ὁποίους κρατεῖ ἡ Ἐκκλησία θρησκευτικῶς ἀμαθεῖς. Ἡ προσπάθεια ὅμως τῶν παπῶν πρὸς διατήρησιν καὶ ἐξάπλωσιν τῆς ἐξουσίας των, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἴδρυσιν πολλῶν μοναχικῶν ταγμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπεδόθησαν οὐ μόνον εἰς τὴν στήριξιν τοῦ παπικοῦ ἀξιώματος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τοὺς ἀπολιτίστους λαοὺς. Πολλοὶ ἱεραπόστολοι εἰργάσθησαν μὲ ἀνταπάρνησιν πρὸς διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου εἰς πολλοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας, Ἀφρικῆς καὶ Αὐστραλίας, οὐκ ὀλίγοι δὲ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς των ταύτης ὑπέστησαν φοβερὰς στερήσεις καὶ κακουχίας καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον.

Ἡ παιδεία τέλος εἰς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ μὲν τοὺς πρώτους αἰῶνας οὐδὲν σπουδαῖον παρουσίασε, κατὰ τοὺς τελευταίους ὅμως αἰῶνας ἀνεπτύχθη σπουδαίως. Πολλοὶ ἐπιφανεῖς θεολόγοι διεκρίθησαν εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς θεολογίας, ἰδίως δὲ ἡ θεολογία ἔλαβε μεγίστην ἀνάπτυξιν μεταξὺ τῶν γεωμανῶν, οἱ ὁποῖοι ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὰ δόγματα τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, μετὰ τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν.

Δ'. Η ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

§ 44. Ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.

Μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως αἱ Ἐκκλησίαι τῆς δημιουργουμένης ἐλευθέρου Ἑλλάδος, ὅπως ἦτο φυσικόν, διέκοψαν τὰς πρὸς τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως σχέσεις των καὶ διηθύνοντο προσωρινῶς ἀπὸ τοὺς κατὰ τόπους ἀρχιερεῖς. Δὲν ἦτο οὔτε ὀρθόν, οὔτε λογικόν νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ

Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἐξαρτωμένη ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν πατριάρχην, ὁ ὁποῖος διετέλει ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐξουσίαν τῆς ἐχθρικώτατα πρὸς τοὺς Ἕλληνας διακειμένης τουρκικῆς κυβερνήσεως.

Τῷ 1827 συνέστη ἐπιτροπή, ἡ ὁποία συνέταξε σχέδιον διοικήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τοῦτο συνιστᾶτο σύνοδος ἀρχιερέων ἐκ τριῶν ἢ πέντε μελῶν, ὀνομαζομένη ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπή. Ἔργον ταύτης ἦτο ἡ διοίκησις τοῦ κλήρου, ἡ φροντίς διὰ τὴν τήρησιν τῶν κανόνων τῆς ὀρθοδοξίας, ἡ μέριμνα περὶ τῶν σχολείων καὶ τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας τῶν χριστιανῶν καὶ ἡ ἐν γένει ἐποπτεία εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια. Τὸ σχέδιον ὅμως τοῦτο δὲν ἐπραγματοποιήθη, διότι τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας, καὶ Ῥωσσίας, ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος καὶ διωρίσθη κυβερνήτης ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας. Ὁ Καποδίστριας τότε συνέστησε νέαν ἐπιτροπὴν διὰ νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἡ δολοφονία του διέκοψε τὸ ἔργον.

Μετὰ τὴν ἔλευσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ βασιλέως Ὀθωνος συνέστη τῷ 1833 ἑπταμελὴς ἐπιτροπή, τῆς ὁποίας κυριώτερον μέλος ἦτο ὁ Φαρμακίδης, πρὸς τακτοποίησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη προέτεινε τὴν τελείαν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ πάσης ἄλλης καὶ τὴν συγκρότησιν διαρκοῦς συνόδου, ὡς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, συνέταξε δὲ καὶ καταστατικὸν χάρτην κατὰ τὸν ὁποῖον νὰ κυβερνᾶται ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Πάντες τότε οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ἑλλάδος προσεκλήθησαν εἰς τὴν τότε πρωτεύουσαν Ναύπλιον, ὅπου ἐνέκριναν ὅλα τὰ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς προταθέντα.

Οὕτως ἐξεδόθη βασιλικὸν διάταγμα κατὰ τὸ 1833, τὸ ὁποῖον κατέστησε νόμον τοῦ κράτους τὸν ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ὑποβληθέντα καταστατικὸν χάρτην τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τοῦτον ὡς ἀνωτάτη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ συνεκροτήθη πενταμελὴς Ἱερά Σύνοδος, κατ' ἔτος ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως καλουμένη, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἔχοντος τὰ πρεσβεῖα τῆς χειροτονίας ἀρχιερέως. Ὁρίσθη ἐπίσης νὰ παρίσταται εἰς τὴν σύνοδον ταύτην ἀντιπρόσωπος τοῦ βασιλέως ὁ Ἐπίτροπος, ὅστις δὲν εἶχε μὲν δικαίωμα ψήφου, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ὑπογράφῃ καὶ οὕτως τὰς συνοδικὰς ἀποφάσεις καὶ νὰ ἀποκρούῃ πᾶσαν ἀπόφασιν ἀντιτιθεμένην πρὸς τοὺς νόμους τῆς πολιτείας. Συμφώνως πρὸς τὸν κατα-

στατικὸν τοῦτον χάριτην ἡ Ἐκκλησία κατέστη ἀνεξάρτητος ἔχουσαν κεφαλὴν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ὁὔθμισις τῶν πραγμάτων δὲν ἀνεκοινώθη πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν πατριάρχην, καὶ διὰ τοῦτο οὗτος διέκειτο ψυχρῶς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν, μὴ ἀναγνωρίζων τὰ γενόμενα, τῶν ὁποίων δὲν ἔλαβεν ἐπίσημον γνῶσιν, ὅπως ἐπέβαλεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις. Μόλις κατὰ τὸ ἔτος 1850 ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις κατέστησε γνωστὰ εἰς τὸ Οἰκομ. Πατριαρχεῖον τὰ ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1833 τελεσθέντα. Ὁ πατριάρχης τότε συγκαλέσας ἐνδημοῦσαν σύνοδον, ἐξέδωκε τὸν λεγόμενον συνοδικὸν τόμον. Κατὰ τοῦτον καθίστατο ἀνεξάρτητος ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1850, ὅταν δηλαδὴ ἀνεκοινώθη τοῦτο εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, καθωρίζετο ὁ τρόπος τῆς διοικήσεως τῆς, ἀνευ ἀναμίξεως τῆς πολιτείας, ἀνετίθετο ἡ προεδρία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τὴν ὁποίαν ἀνεγνώρισεν, εἰς τὸν Μητροπολίτην Ἀθηνῶν, ἣτις ἦτο τότε πρωτεύουσα καὶ ἐπεβάλετο εἰς τὴν σύνοδον νὰ ζητῇ πάντοτε τὰς ὁδηγίας τοῦ Πατριαρχείου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον νὰ λαμβάνη καὶ τὸ ἅγιον Μύρον.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις κατ' ἀρχὰς δὲν ἀπεδέχθη τὸν συνοδικὸν τοῦτον τόμον, πρὸς κατάπαυσιν ὁμῶς τῆς δημιουργηθείσης ψυχρότητος, κατὰ τὸ ἔτος 1852 ἐψήφισε νέον καταστατικὸν χάριτην, κανονίσαντα τελειότερον τὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀποδεχθέντα νὰ προεδρεύῃ τῆς συνόδου ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ νὰ λαμβάνεται τὸ ἅγιον Μύρον παρὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ὡς δείγμα σεβασμοῦ καὶ ἀναγνωρίσεως τιμητικοῦ πρωτείου.

§ 45. Διοίκησις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν πολιτείαν.

Ἡ διοίκησις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, συμφώνως πρὸς τὸν Καταστατικὸν χάριτην τοῦ 1852, ἀνετίθη εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον, ἀποτελουμένην ἀπὸ πέντε ἀρχιερεῖς ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἐκλέγεται ὑπὸ συνόδου ἀποτελουμένης ἐξ ὅλων τῶν ἀρχιερέων, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἐκλέγονται ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἣτις προτείνει τρεῖς ὑποψηφίους εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν τῆς πολιτείας, αὕτη δὲ ἐγκρί-

νει τὸν ἕνα. Οἱ ἐπίσκοποι διευθύνουν ἕκαστος τὴν Ἐκκλησίαν τῆς περιφερείας του καὶ προϊστάνται τῶν λοιπῶν κληρικῶν. Πλησίον ἑκάστου ἐπισκόπου ὑφίσταται δικαστήριον ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων συνήθως ἀξιοματούχων κατωτέρων κληρικῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν του. Τὸ δικαστήριον τοῦτο ἐπιβάλλει ποινὰς εἰς τοὺς παρεκτρεπομένους κληρικούς καὶ λύει τὰς μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰς. Κατ' ἐπικρατήσσαν συνήθειαν τὰ μέλη τοῦ ἐπισκοπικοῦ τούτου δικαστηρίου ἔχουν μόνον συμβουλευτικὴν ψῆφον, ὑπερσχεῖ δὲ πάντοτε ἡ γνώμη τοῦ ἐπισκόπου· κατὰ τῶν ἀποφάσεων τοῦ ἐπισκοπικοῦ δικαστηρίου δύναται νὰ γίνῃ ἔφεσις ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Οἱ ἐπίσκοποι δικάζονται ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τὰ δὲ μέλη τῆς Συνόδου, ὑπὸ πάσης τῆς Ἱεραρχίας τοῦ κράτους, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συγκαλουμένης. Ἡ ἐπιβολὴ ποινῶν εἰς τοὺς κληρικούς πέραν ἑνὸς ὁρισμένου σημείου, ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ἔγκρισιν τῆς κυβερνήσεως, ἣτις ἀναλαμβάνει, ὅταν παρουσιασθῇ ἀνάγκη τῆς συνδρομῆς της καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐπιβαλλομένων ποινῶν.

Εἰς τὸν καταστατικὸν χάρτην τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὀρίζεται ὁ τρόπος τῆς εἰς τὴν διοικοῦσαν Σύνοδον ἀντιπροσωπείας τῆς πολιτείας, παρισταμένου ὡς εἶπομεν τοῦ βασιλικοῦ ἐπιτρόπου, ἢ τοῦ ἐπιτρόπου ἐπικρατείας, ὅπως ὠνομάσθη οὗτος μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας. Αἱ ἀποφάσεις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, πλὴν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἀπαιτοῦν τὴν ἔγκρισιν τῆς κυβερνήσεως, ἢ ὁποία, ὅταν τὰς ἐγκρίνη, τὰς καθιστᾷ νόμους τοῦ κράτους. Τοῦτο πολλάκις παρέσχεν ἀφορμὰς συγκρούσεων μεταξὺ πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἀνεπτύχθη μεταξὺ τῶν θεολόγων καὶ ἀνωτέρων κληρικῶν τάσις τις χωρισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ, διότι καὶ ἡ πολιτεία ἔχει ἀνάγκη τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνδρομῆς καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς πολιτειακῆς συνδρομῆς. Τοιαύτη ἄλλως τε τάσις ἐλεγκράτει πάντοτε, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ πάντοτε ἡ πλειοψηφία τῶν διοικούντων ἀπέκλινεν ὑπὲρ τῆς γνώμης τῆς μεμετροημένης καὶ δικαιολογημένης ἐποπτείας τῆς πολιτείας εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα.

Μετὰ τὴν πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων εἰς τὸ κράτος ἐπανάστασιν τοῦ 1909, ἔγιναν μεγάλαι προσπάθειαι πρὸς ἀναθεώρησιν καὶ τελειοποίησιν τῆς κειμένης ἐκκλησιαστικῆς νο-

μοθεσίας, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς θεολόγους διακρινομένους διὰ τὴν μόρφωσίν των καὶ τὸν πόθον των πρὸς ἀνύψωσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, κατὰ δὲ τὸ 1914 ἐπετεύχθη ἡ σύστασις νομοπαρασκευαστικῆς ἐπιτροπῆς πρὸς ἀναθεώρησιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας. Ἄλλ' αἱ διάφοροι πολιτικαὶ ἀνωμαλῖαι τοῦ κράτους αἱ ὁποῖαι παρέσυραν καὶ συνετάραξαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀνεκοψαν πᾶσαν ὑπὲρ τῆς ἀνορθώσεως αὐτῆς προσπάθειαν.

Κατὰ τὸ 1923, ὅτε ἀνῆλθεν εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῶν Ἀθηνῶν ὁ διακρινόμενος διὰ τὴν μόρφωσίν του καὶ διὰ τὸ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἐνδιαφέρον του Χρυσόστομος, συνεκλήθη ἡ Ἱεραρχία (σύνολον τῶν ἀρχιερέων) τῆς Ἑλλάδος, ἣτις συνέταξε νέον καταστατικὸν χάρτην. Κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους συνεκλήθη ἐκ δευτέρου ἡ Ἱεραρχία, ἣτις ἐτροποποίησε τὸν ἤδη συνταχθέντα καταστατικὸν χάρτην ὅστις ἐπεκρῶθη ὑπὸ τῆς τότε ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος.

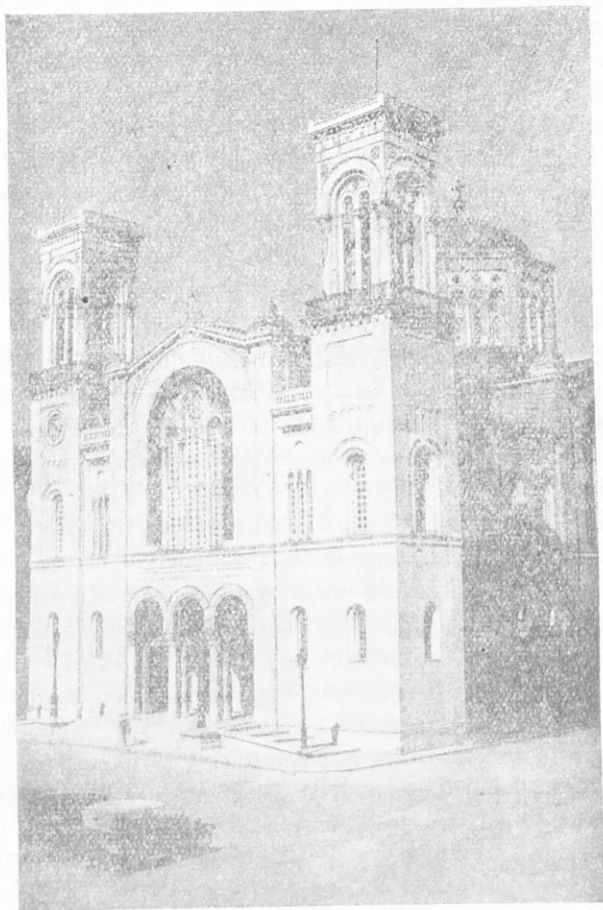
Ἡ ἀτέλεια ὅμως τοῦ καταστατικοῦ τούτου χάρτου, ἐδημιούργησεν ἀνωμαλίας τινάς, ἕως οὔ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις διὰ τῶν νόμων 5187 τοῦ 1931 καὶ 5348 τοῦ 1932, κατήρτισεν ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, πλήρη καταστατικὸν χάρτην τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ τοῦτον ἡ ἀνωτάτη ἐξουσία παρέχεται εἰς τὴν σύνοδον τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας, συνερχομένην τακτικῶς κατὰ τριετίαν καὶ ἐκτάκτως, ὡσάκις παρίσταται ἀνάγκη. Ἀντιπρόσωπος ταύτης εἶναι ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, διαρκῶς παραμένουσα εἰς Ἀθήνας, ἣτις ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν ὡς πρόεδρον καὶ δώδεκα ἀρχιερεῖς κατ' ἔτος καλουμένους κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς χειροτονίας των. Εἰς τὴν σύνοδον τῆς Ἱεραρχίας καὶ τὴν ἀντιπρόσωπον ταύτης παρακάθηται ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐπικρατείας, ὅστις πάντοτε γνωμοδοτεῖ ἄνευ ψήφου, πλὴν τῶν ζητημάτων πίστεως καὶ λατρείας, ἡ δὲ γνώμη του καταχωρίζεται εἰς ἰδιαιτέρα πρακτικά. Οἱ ἀρχιερεῖς τέλος ἐκλέγονται, ὅπως ἐξελέγοντο κατὰ τὸν καταστατικὸν χάρτην τοῦ 1852, πλὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ἐκλεγομένου ὑπὸ τῆς συνόδου τῆς Ἱεραρχίας.

§ 46. Λατρεία καὶ ἡθὴ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ λατρεία κατ' ἀρχάς, ἔνεκα τοῦ πολυετοῦς ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος, ἐξέλεσε. Αἱ τελεταὶ ἐγίνοντο μὲν Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

σύμφωνα μὲ τὰς κειμένας διατάξεις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐστεροῦντο τῆς διακρινούσης ἄλλοτε ταύτας μεγαλοπρεπείας. Κατόπιν ὅμως, ὅταν ὀργανώθη ἡ Ἐκκλησία καὶ κατέπαυσεν ὁ ἀπελευθερωτικὸς κατὰ τῶν τούρκων ἀγὼν, ἀρχίζει ἡ λατρεία νὰ

Εἰκ. 25. Ὁ Μητροπολιτικὸς ναὸς Ἀθηνῶν.

βελτιώνεται. Εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἐκτίσθησαν μεγαλοπρεπεῖς ναοί, βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἱ ὅποιοι ἐκοσμήθησαν μὲ ἀρίστας εἰκόνας ξένων καὶ Ἑλλήνων ζωγράφων. (Εἰκ. 25) Ἐκαλλιεργήθη ἐπίσης ἡ Βυζαν-

τινὴ μουσικὴ καὶ ἰδρῦθη τὸ 1904 ἔδρα πρὸς διδασκαλίαν ταύτης εἰς τὸ Ὡδεῖον Ἀθηνῶν, κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἰσήχθη εἰς τινὰς ναοὺς ἢ τετράφωνος μουσικὴ, ἢ ὁποῖα δυστυχῶς ἐνίοτε ὑπὸ ἀκαταλλήλων μουσικῶν χρησιμοποιοιούμενη, πλησιάζει πρὸς τὴν κοσμικὴν μουσικὴν. Ἐν γένει κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἡ θεία λατρεία καθίσταται μεγαλοπρεπής.

Τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν τῆς Ἑλλάδος δὲν διετήρησαν τὴν καθαρότητά των κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους. Αἱ διάφοροι ὑλιστικαὶ θεωρίαι τῆς Εὐρώπης ἐπέδρασαν καὶ εἰς ἡμᾶς καὶ μετέδωκαν τὴν ἀγάπην πρὸς τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν θρησκείαν. Ἡ ἀμάθεια ἕξ ἄλλου κατέστησε τοὺς Ἕλληνας κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἀπελευθερώσεώς των προληπτικοὺς καὶ δεισιδαίμονας. Πρὸς ἀνύψωσιν τῶν ἠθῶν μεγίστη προσπάθεια καταβάλλεται ἤδη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας. Πολὺ ἤκμασε παρ' ἡμῖν ἢ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ἡ ἴδρυσις πολλῶν φιλανθρωπικῶν καταστημάτων, μὲ ἔξοδα παρεχόμενα ὑπὸ εὐσεβῶν καὶ φιλανθρώπων χριστιανῶν.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ παιδεία κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἀπελευθερώσεώς μας, ἦτο εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν. Οἱ περισσότεροι κληρικοὶ ἐδυσκολεύοντο καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἀκόμα. Ὅταν ὅμως ἠλευθερώθη ἡ Ἑλλάς, ἐστράφησαν ἅπαντες πρὸς τὰ γράμματα καὶ πρὸς τὴν μόρφωσιν, πολλοὶ δὲ σοφοὶ Ἕλληνες ζῶντες εἰς τὴν Δύσιν κατήλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὸ μορφωτικὸν ἔργον των. Ἀμέσως ἤρχισαν νὰ ἰδρῦνται σχολεῖα, διὰ δὲ τὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου, ἰδρῦθη ἡ Ῥιζάρειος σχολὴ ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν ἀδελφῶν Ῥιζαρῶν τῷ 1843 καὶ διάφοροι ἱερατικαὶ σχολαὶ εἰς Σύρον, Χαλκίδα, Τρίπολιν καὶ Κέρκυραν καὶ κατὰ τὸ 1837 ἰδρῦθη τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ Θεολογικὴ τούτου σχολή. Πολλοὶ θεολόγοι τελειοποιήσαντες τὰς σπουδὰς των εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ πανεπιστήμια, διεκρίθησαν εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς Θεολογίας καὶ ὑπηρέτησαν τὴν Ἐκκλησίαν εἴτε ὡς κληρικοί, εἴτε ὡς καθηγηταί, εἴτε ὡς κήρυκες τοῦ θείου λόγου. Ἦδη ἐλήφθη φροντίς πρὸς μόρφωσιν καὶ πάντων τῶν κατωτέρων κληρικῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἀποβλέπομεν δὲ πάντες μὲ μεγάλην αἰσιοδοξίαν εἰς τὸ μέλλον, διότι εἶναι ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένον, ὅτι ὁ Ἕλληνισμὸς καὶ ἡ μόρφωσις ἔχουσι τὴν αὐτὴν σημασίαν. Ἴνα ἐννοήσῃ τις τοῦτο, ἀρκεῖ νὰ λάβῃ

ὕψ' ὄψει, ὅτι ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τοὺς μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν καταφυγόντας εἰς τὴν Εὐρώπην λογίους Ἕλληνας.

Ε'. ΣΧΕΣΙΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

§ 47. Σχέσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸν παπισμὸν.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ πάπαι κατέβαλον μεγάλας προσπάθειάς ὅπως ὑποτάξουν ὑφ' ἑαυτοὺς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐζήτησαν νὰ ἐξεγείρουν τοὺς ἡγεμόνας κατὰ τῶν τούρκων, ἐλπίζοντες ὅτι θὰ ἐξησφάλιζον τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὅταν οἱ ἡγεμόνες κατελάμβανον τὸ Βυζαντινὸν κράτος, εἰς τὰς προτροπὰς ὅμως ταύτας δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι οἱ ἡγεμόνες, οἱ ὅποιοι δὲν ἦσαν πλέον τυφλὰ ὄργανα τῶν παπῶν. Ἐπειδὴ οἱ πάπαι δὲν ἐπέτυχον νὰ ἐξεγείρουν τοὺς ἡγεμόνας, ἔθεσαν εἰς ἐνέργειαν πρὸς ὑποταγὴν τῶν ὀρθοδόξων τὸ μέσον τοῦ προσηλυτισμοῦ. Πλήθος μοναχῶν, διαφόρων μοναχικῶν ταγμάτων τῆς Δύσεως, διασπάρησαν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅπου μὲ διάφορα μέσα, κυρίως ὅμως μὲ τὴν ἴδρυσιν σχολείων, ἐνήργουν προσηλυτισμὸν. Οἱ σπουδαιότεροι ἐκ τῶν μοναχῶν τούτων ἦσαν οἱ Ἰησουῖται, Ὑπὲρ τοῦ προσηλυτισμοῦ εἰργάσθη καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ 1622 ἰδρυθεῖσα εἰς τὴν Ῥώμην προπαγάνδα, ἣτις ἦτο σχολὴ πρὸς μόρφωσιν ἱεραποστόλων. Εἰς τὴν σχολὴν ταύτην προσελκύοντο καὶ ἐσπουδαζον Ἕλληνες ἀρνησίθρησκοι, ἐστέλλοντο δὲ κατόπιν εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ ἐνήργουν προσηλυτισμὸν. Διὰ νὰ προσελκύσουν εὐκολώτερα τοὺς ὀρθοδόξους οἱ παπικοὶ ἠρκοῦντο καὶ εἰς τὸ νὰ ἀναγνωρίσουν μόνον ἀρχηγόν των τὸν πάπαν, ἐλπίζοντες ὅτι μὲ τὸν καιρὸν θὰ ἐπῆρχετο ἡ ἀφομοίωσις.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐνεργειῶν τούτων ἦσαν ἐλάχιστα ἀναλόγως τῶν καταβληθεισῶν προσπάθειῶν. Εἰς τὴν Ἀνατολήν ἐπέτυχον νὰ ἰδρῦσουν παπικὸν πατριαρχεῖον ἐν Συρίᾳ, τὸ ὁποῖον περιέλαβε τοὺς προσηλυτισθέντας ὀρθοδόξους, Συρίας, Καραμανίας, Μεσοποταμίας καὶ Αἰγύπτου. Οἱ κληρικοὶ τοῦ πατριαρχ-

χειού τούτου τηροῦν πάντα τὰ τῶν ὀρθοδόξων, ἐκλέγουν δὲ οἱ ἐπίσκοποι τοῦ πατριάρχου καὶ ἡ ἐκλογή ἐπικυροῦται ἀπὸ τὸν πάπαν. Οἱ παπικοὶ οὗτοι ἀνερχόμενοι εἰς 120.000 περίπου, καλοῦνται «οὐνῖται» δηλαδὴ ἠνωμένοι μὲ τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν. Ἐλάχιστοι οὐνῖται ἔγιναν ἐπίσης εἰς τινὰς νήσους τῆς Ἑλλάδος. Περισσότερον ὅμως ἐπέτυχεν ὁ προσηλυτισμὸς μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων τῆς Οὐγγαρίας, Σλαβωνίας, Δαλματίας καὶ τινῶν ἄλλων σλαβικῶν μερῶν. Ἐπίσης ἀποτελεσματικῶς ἐνήργησαν οἱ παπικοὶ εἰς τινὰς ὀρθοδόξους κοινότητας, τὰς ὁποίας ἴδρυσαν πρὸ πάντων Ἕλληνες ἐκπατρισθέντες, ἀφ' ἑνὸς λόγῳ τῶν τουρκικῶν διωγμῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου χάριν ἐμπορίου. Τοιαῦτα κοινότητες ὑπῆρχον εἰς τὴν Ἑνετίαν καὶ εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας.

Οἱ πάπαι ἐξηκολούθησαν τὰς ἐνεργείας τῶν πρὸς ὑποταγὴν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν πλείστων ὀρθοδόξων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, καλοῦντες αὐτοὺς μὲ διαφόρους ἐγκυκλίους νὰ προσέλθουν εἰς τὸν καθολικισμόν. Εἰς τὰς ἐγκυκλίους ταύτας, ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς τὸν ὁποῖον συνήθως ἀπηυθύνοντο, ἀπήντα καταλλήλως καὶ ἀπεδείκνυνε εἰς τοὺς πάπας, ὅτι ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ ὡς πρὸς τὰ δόγματα, καὶ ὡς πρὸς τὴν λατρείαν, συνέστησε δὲ εἰς αὐτοὺς πολλάκις νὰ ἀποβάλουν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πᾶσαν καινοδοξίαν καὶ νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία διετήρησεν ἀμετάβλητον τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ὅπως ἐδίδαξε ταύτην ὁ Χριστὸς καὶ οἱ Ἀπόστολοι, νὰ ἀποτελέσουν δὲ μὲ αὐτὴν τὴν μίαν ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν μὲ κεφαλὴν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Εἶναι πιθανὸν μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου νὰ ἐπιτύχη μία τοιαύτη ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἤρχισαν νὰ ἐργάζωνται διάσημοι θεολόγοι καὶ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἔχοντες ὡς πρόγραμμα τῶν τὴν ἐνότητα τῶν χριστιανῶν, ὅπως ἀποτελεσθῆ μία ποίμνη καὶ εἰς ποιμὴν κατὰ τὸ λόγιον τοῦ Ἰησοῦ.

§ 48. Σχέσις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὴν προτεσταντικὴν.

Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ προτεσταντισμοῦ εἰς τὴν Γερμανίαν, ἡ Ἐκκλησία ἠντιπρόθετος ἐκπαίδευτικῆς Πολιτικῆς

νίαν, Ἑλβετίαν, Ἀγγλίαν καὶ ἄλλας χώρας καὶ τὴν ἴδρυσιν τῆς προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας, πολλοὶ ἐπιφανεῖς θεολόγοι προτεστάνται ἐξεδήλωσιν τὴν ἐπιθυμίαν τῶν νὰ ἔλθουν εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ὁ πρῶτος ὅστις ἠθέλησε νὰ συνάψῃ σχέσεις μὲ τὴν ὀρθοδοξίαν, διαρκοῦντος εἰσέτι τοῦ ἀγῶνος τῆς μεταρρυθμίσεως, ἦτο ὁ βοηθὸς τοῦ Λουθήρου Μελάγχθων.

Οὗτος τῷ 1569 ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πατριάρχην Ἰωάσαφ, εἰς τὴν ὁποίαν καθίστα εἰς αὐτὸν γνωστόν, ὅτι οἱ προτεστάνται ἔχουν ὡς βάσιν τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ συνέχαιρε τοῦτον, διότι ἡ ὀρθόδοξος ἀνατολικὴ Ἐκκλησία διαφύλαξεν ἀμετάβλητον τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Μὲ παρόμοιον τρόπον ἔγραψαν κατόπιν διάφοροι προτεστάνται θεολόγοι εἰς τὸν πατριάρχην καὶ προέτεινον τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἔνωσιν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δηλοῦν, ἐὰν θὰ ἀκολουθήσουν τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδοξίας.

Οἱ πατριάρχαι ἐπεδοκίμασαν τὸν προτεσταντισμὸν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, διότι κατεπολέμησε τὰς καταχρήσεις τῶν παπῶν καὶ τὰς ψευδοδιδασκαλίας τῶν, οὐδέποτε ὅμως ἐπεδοκίμασαν τὴν ὑπὸ τῶν προτεσταντῶν ἀπόρριψιν πάσης χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἡ ὁποία δὲν ἀναφέρεται ῥητῶς εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς ἀπαντήσεις αὐτῶν πρὸς τὰς προτάσεις τῶν προτεσταντῶν ἀνέπτυξαν εἰς αὐτούς, ὅτι ἡ ὀρθόδοξος ἀνατολικὴ Ἐκκλησία συμφωνεῖ πρὸς τὴν προτεσταντικὴν ὡς πρὸς τὴν ἀποδοκίμασίαν τῶν κακοδοξιῶν τὰς ὁποίας εἰσήγαγεν ἡ παπικὴ Ἐκκλησία εἰς τὸν χριστιανισμὸν, οὐδέποτε ὅμως θὰ συμφωνήσῃ μὲ τὴν περιφρόνησιν τῶν προτεσταντῶν πρὸς τὰς Ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις. Αἱ προσπάθειαι αὗται διαφόρων προτεσταντῶν θεολόγων ἐξηκολούθησαν ἄνευ ἀποτελέσματος μέχρι τοῦ 10' αἰῶνος, διότι αἱ δογματικαὶ διαφοραὶ ἦσαν ἀνυπέρβλητον κώλυμα.

Κατὰ τὸν 10' αἰῶνα αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων καὶ προτεσταντῶν ἔγιναν σχεδὸν ἐχθρικά, διότι διάφοροι ἱεραποστολικάι ἐταιρεῖαι συνέστησαν εἰς τὴν Γερμανίαν, Ἑλβετίαν, Ἀγγλίαν καὶ Ἀμερικὴν, αἱ ὁποιαὶ διέσπειραν ἱεραποστόλους εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἵτινες διέδιδον τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ ἴδρουν σχολεῖα πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς παιδείας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν αἱ ἐνέργειαι αὗται τῶν ἱεραποστόλων ἐθεωρήθησαν εἰλικρινεῖς καὶ ὅτι σκοπὸν μόνον εἶχον τὴν μόρφωσιν τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Διὰ τοῦτο τὸ Πατριαρχεῖον ἐπέτρεψε τὴν μετάφρασιν τῶν Ἀγίων

Γραφῶν εἰς τὴν ὁμιλουμένην Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν διάδοσιν αὐτῶν. Ὅταν ὅμως ἤρχισαν, ἀποκτήσαντες πλέον ἐμπιστοσύνην, νὰ προσηλυτίζουσι τοὺς ὀρθοδόξους καὶ νὰ διαδίδουσι κρυφίως διάφορα βιβλία προσβάλλοντα τὴν ὀρθοδοξίαν, ἐξηγέθησαν πάντες κληρικοί καὶ λαϊκοί. Οὕτως αἱ προσπάθειαι αὐταῖων προτεσταντῶν ἀπέτυχον καὶ ἐλάχιστον ἀριθμὸν ὀρθοδόξων ἠδυνήθησαν νὰ προσελκύουσιν.

Ἐκ τῆς διαδόσεως τῆς Ἁγίας Γραφῆς μεταφρασμένης, ἔλαβεν ἀφορμὴν ἡ Ἐκκλησία νὰ ἐξετάσῃ, ἐὰν αὐταὶ ὠφελοῦν τοὺς χριστιανούς. Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τοῦ ζητήματος προέκυψεν, ὅτι ἡ κατανόησις τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας καὶ ἡ ἐξαγωγή ὀρθῶν συμπερασμάτων δὲν δύναται νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὴν μελέτην τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐν μεταφράσει καὶ ὅτι μόνον διὰ τῆς ἐρμηνείας καὶ ἀναπτύξεως τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῶν Ἁγίων Γραφῶν καὶ οὐχὶ διὰ τῆς μεταφράσεως εἶναι εὐχερὴς ἡ κατανόησις τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας.

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους αἱ σχέσεις τῶν προτεσταντῶν καὶ ὀρθοδόξων εἶναι λίαν φιλικαί. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε πολὺ ἡ μετάβασις πολλῶν θεολόγων εἰς προτεσταντικὰ πανεπιστήμια πρὸς εὐρύτερας σπουδάς, διότι ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη εἰς τὰ πανεπιστήμια ταῦτα, καλλιεργεῖται σπουδαίως. Ἡ τοιαύτη συνάφεια τῶν θεολόγων ἐπιστημόνων, εἶναι δυνατὸν μίαν ἡμέραν νὰ ἔχη ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐπάνοδον τῆς προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὀρθοδοξίας, ὅταν δὲν θὰ θεωρῆται ἀντιτιθεμένη εἰς τὸν ἐγωϊσμὸν τῶν προτεσταντῶν ἢ ἡ ὁμολογία τῶν ἐλλείψεων τῶν καὶ ἡ ἀναγνώρισις, ὅτι μόνη ἡ ὀρθόδοξος ἀνατολικὴ Ἐκκλησία διετήρησε σῶαν καὶ ἀκεραίαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν.

§ 49. Σχέσις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς Ἀγγλικανούς καὶ Παλαιοκαθολικούς.

Ἡ ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία, ὡς εἶδομεν, δὲν ἠκολούθησεν ὅλας τὰς διδασκαλίας τῶν ἡγετῶν τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ διὰ τοῦτο ἀπετέλεσεν ὅλως ἰδιαίτερον Ἐκκλησίαν, ἢ ὁποία ὀνομάζεται καὶ ἐπισκοπιανή, διότι διετήρησε τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου. Τοιαῦται ἐπισκοπιαναὶ Ἐκκλησίαι ἰδρῦθησαν εἰς Ἀγγλίαν, Ἀμερικὴν καὶ Αὐστραλίαν, καίτοι δὲ διοικητικῶς εἶναι κεχωρισμένοι, συνδέον-

ται ὅλαι μὲ τὴν αὐτὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως καὶ ἀποτελοῦν τὴν Ἐκκλησιαν τῆς Ἑκκλησιαν.

Ἡ ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία πλὴν τῶν τριῶν βαθμῶν τῶν κληρικῶν, διετήρησε καὶ μερικὰ ἄλλα στοιχεῖα τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀκολουθήσασα μέσῃ ὁδῶν μεταξὺ προτεσταντῶν καὶ παπικῶν. Διὰ τοῦτο πλησιάζει περισσότερο ὅλων τῶν προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν. Ἡ τοιαύτη προσέγγις πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν ἐδημιούργησεν εἰς πολλοὺς ἀγγλικανοὺς θεολόγους τὴν ἰδέαν τῆς συνάψεως φιλίας μὲ τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, πρὸς ἐπιδίωξιν τῆς ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ἀπὸ τοῦ 1842 ὅθεν ἤρχισε σπουδαία ἐνωτικὴ κίνησις μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, διάφοροι δὲ ἕκτοτε σύνοδοι τῆς ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας ἐξέφρασαν τὴν εὐχὴν τῆς ἐνώσεως. Ἡ κατὰ τὸ 1862 συσταθεῖσα ἐταιρεία ἐξ ἀγγλικανῶν ἐπισκόπων καὶ θεολόγων τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἀμερικῆς, καλουμένη ἀγγλοπειρωτικὴ, πρὸς στενωτέραν ἐνωσιν τῶν ἐπισκοπικῶν Ἐκκλησιῶν, ἀπεδοκίμασε πᾶσαν προσηλυτικὴν ἐνέργειαν μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων καὶ πολλὰκις ἐδειξε τὴν συμπάθειάν της πρὸς τούτους.

Τῷ 1899 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καντερβουρίας ἔγραψε πρὸς τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως εὐχόμενος ὑπὲρ στενωτέρας σχέσεως καὶ ἐπικοινωνίας τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ἀποτέλεσμα τούτου ὑπῆρξεν ἡ σύστασις ἐπιτροπῆς πρὸς ἐξέτασιν τῶν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν διαφορῶν, ἥτις κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη σαφοῦς ἐκθέσεως τῆς διδασκαλίας τῆς ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας. Συνετάχθη τότε ὑπὸ τῶν ἀγγλικανῶν ἡ ἐκθεσις αὕτη, ἐκ τῆς ὁποίας κατεδείχθη ὅτι ἡ ἐνωσις θὰ συναντήσῃ δυσκολίας, διότι οὔτε οἱ ἀγγλικανοὶ εἶνε εὐκόλον νὰ ἀρνηθοῦν τὰς ἀρχὰς τῶν καὶ τὰς παραδόσεις τῶν, οὔτε οἱ ὀρθόδοξοι νὰ μεταβάλουν τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, τὴν ὁποίαν ἐσεβάσθησαν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν.

Μετὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν πόλεμον ζωηροτάτη κίνησις ἐσημειώθη πρὸς ἐνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἀπὸ τοῦ 1874 συσταθεῖσα ἐταιρεία τῆς ἀγγλικανικῆς καὶ ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας λειτουργεῖ μέχρι σήμερον καὶ μετέχουν ταύτης οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν θεολόγων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τὰ δὲ εἰς Λάμπεθ συνέδρια τῆς ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας πάντοτε ἠσυχολήθησαν μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως. Εἰς τὸ τελευταῖον συνέδριον τοῦ Λάμπεθ εἰς τὸ ὁποῖον παρίστατο ἀντιπροσωπεῖα τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸν

πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Μελέτιον, οἱ ἀγγλικανοὶ ἐπίσκοποι ἔξεδήλωσαν τὴν ἀγάπην των καὶ τὸν σεβασμὸν των πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ τὴν περὶ ἐνώσεως ἐλπίδα των.

Ἡ ἐγγύτερον ἰσταμένη πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν Ἐκκλησία εἶνε ἡ παλαιοκαθολική. Ἡ Ἐκκλησία αὕτη ἐδημιουργήθη, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τοὺς καθολικοὺς τοὺς μὴ ἀναγνωρίζοντας τὸ ἀλάθητον τοῦ πάπα τὸ ὅποιον ἐθέσπισεν ἡ σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ ἡ συγκροτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ πάπα τῷ 1870. Οἱ παλαιοκαθολικοὶ μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας ἐπέτυχον νὰ σχηματίσουν ἰδίαν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία περιέλαβε τοὺς παλαιοκαθολικοὺς τῆς Γερμανίας, Ἑλβετίας, Ὀλλανδίας καὶ ἄλλων χωρῶν, μὲ ἰδίους ἐπισκόπους, ἴδρυσαν δὲ καὶ εἰς Βέρνην θεολογικὴν σχολήν.

Οἱ παλαιοκαθολικοὶ καὶ ἔνεκα τῆς προσεγγίσεώς των πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν, διότι σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέρριψαν καὶ ἄλλας παπικὰς κακοδοξίας, καὶ διὰ νὰ ἔχουν τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ὀρθοδόξων κατὰ τοῦ πολεμοῦντος αὐτοὺς παπισμοῦ, ἐπιθυμοῦν τὴν ἔνωσιν των μὲ τὴν ἀνατολικὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο ἐπανειλημμένως προσεκάλεσαν συνέδρια εἰς τὰ ὁποῖα παρεκάθησαν ἀντιπρόσωποι τοῦ Οἴκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ τῆς Ῥωσικῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἀπεδείχθη ἡ ταυτότης σχεδὸν τῆς Ἐκκλησίας των πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν, ὑπολείπεται δὲ μόνον ἡ πραγματοποίησις τῆς ἐνώσεως, ἀφοῦ προηγουμένως καθορισθοῦν σαφῶς αἱ ἀπόψεις τῶν παλαιοκαθολικῶν ἐπὶ δογματικῶν τινων διαφορῶν.

§ 50. Σχέσις τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας.

Αἱ διάφοροι ὀρθόδοξοι χῶραι, ἄλλαι μὲν οὔσαι ἐλεύθεραι, ἄλλαι δὲ ἀποκτήσασαι τὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν, ἦτο φυσικόν, ὡς εἶδομεν, νὰ ἔχουν καὶ ἐλευθέρας ἀνεξαρτήτους Ἐκκλησίας.

Ἐκάστη ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἢ Πατριαρχεῖον, ὡς πρὸς μὲν τὸν ἑσωτερικὴν διοίκησιν εἶναι τελείως ἐλευθέρα, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν, ἀποτελεῖ μέλος τοῦ ὅλου σώματος τῆς μιᾶς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας κεφαλὴ εἶναι ὁ Χριστός. Μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τὴν πρωτεύουσαν θέ-

σιν κατέχει τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ ὁποῖον αὐταὶ ἀποδίδουν τιμητικὰ πρωτεῖα. Τοῦτο διότι ἡ Κων)πολις, ἀφ' ἑνὸς εἶχε γίνει ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τὸ κέντρον τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, καὶ ἀφ' ἑτέρου, διότι αἱ πλείσται τῶν ἀνεξαρτήτων Ἐκκλησιῶν, ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κων)πόλεως παρέλαβον τὴν χριστιανικὴν πίστιν τῶν.

Ἀπὸ τῆς συστάσεως τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μέχρι σήμερον ἐπῆλθον διάφορα γεγονότα καὶ κοινωνικαὶ μεταρρυθμίσεις πλείσται νέαι σκέψεις καὶ θεωρίαι διεδόθησαν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλαι μὲν ἐνισχύουν τὴν ἀνύψωσιν καὶ τὴν ἠθικοποίησιν αὐτῶν, τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκει ἡ Ἐκκλησία, ἄλλαι δὲ παρέχουσι προσκόμματα. Διὰ τοῦτο παρουσιάσθησαν διάφορα ζητήματα εἰς τὰς ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων ἡ μονομερὴς λύσις παρ' ἑκάστης ἐξ αὐτῶν, δύναται νὰ ἀποβῆ ἐπιβλαβῆς εἰς τὴν ὅλην ὀρθοδοξίαν. Κατέστη ὅθεν ἀπαραίτητος ἡ στενοτέρα σχέσις καὶ ἐπαφὴ τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ ἡ συνεργασία αὐτῶν διὰ νὰ καθορισθῆ ὁ τρόπος καὶ τὰ μέσα τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν πρὸς ἐπιδιώξιν τοῦ ἁγίου προορισμοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Ταῦτα πάντα ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπρότεινε τὴν σύγκλησιν Οἰκουμενικῆς συνόδου, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ λάβουν μέρος πᾶσαι αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι.

Πρὸ τῆς συγκλήσεως τῆς συνόδου, διὰ τὴν ὁποίαν συνεφώνησαν ὅλαι αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, ἐκρίθη σκόπιμον νὰ καθορισθοῦν ἐκ τῶν προτέρων τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ ἐξετάσῃ, ἵνα λάβουν γνῶσιν τούτων καὶ μελετήσουν ταῦτα αἱ κατὰ τόπους Ἐκκλησίαι. Διὰ τοῦτο συνεκλήθη πανορθόδοξος γενικὴ ἐπιτροπὴ εἰς τὴν Μοῦνην Βατοπεδίου, τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἣτις κατήρτισε τὸ πρόγραμμα τῶν γενικῶν Ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἐξετάσῃ προηγουμένως μία προσυνόδος. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη συνήλθε τὸν Ἰούνιον τοῦ 1930 καὶ κατήρτισε τὸν κατάλογον τῶν θεμάτων τῆς μελλούσης προσυνόδου, ὁ ὁποῖος ἐνεκρίθη ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ ἤδη ἀναμένεται ἡ ἡμέρα τῆς συγκλήσεως τῆς προσυνόδου, μετὰ τὴν ὁποίαν θὰ συγκληθῆ Ἡ Οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἣτις θὰ λάβῃ ὀριστικὰ ἀποφάσεις ἐπὶ τῶν ὑπὸ συζήτησιν Ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων.

Τὰ σπουδαιότερα τῶν θεμάτων τὰ ὅποια θὰ συζητηθοῦν εἶναι ἡ στενοτέρα ἐπικοινωνία τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἡ μόρφωσις καὶ ὀργάνωσις τοῦ κλήρου, ἡ ἀνύψωσις τοῦ μοναχικοῦ βίου με νέας βάσεις, ἡ ἐξεύρεσις τοῦ τρόπου καταπολεμήσεως τοῦ ἀθεϊσμοῦ καὶ ἄλλων διαδιδομένων πεπλανημένων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ αἱ σχέσεις πρὸς τὰς ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας. Ἐπίσης θὰ συζητηθῇ ἡ διοργάνωσις με ὁμοιόμορφον τρόπον τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων, ἡ ὁμοιόμορφος τέλεσις τῆς λατρείας, ἡ καλλιέργεια τῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας χρησιμοποιουμένων καλῶν τεχνῶν κ.λ.π.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὅρισμός καὶ διαίρεσις τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας . . . . . σελ. 3

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (1—313).

§ 1.	Ἡ κατάστασις τῶν ἀνθρώπων πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτῆρος . . . . . »	5
§ 2.	Ὁ ἰδρυτὴς τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας . . . . . »	7
§ 3.	Ἰδρύσις καὶ ἐξάπλωσις τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος . . . . . »	9
§ 4.	Αἱ εὐνοϊκὰ περιστάσεις καὶ τὰ ἐμπόδια πρὸς ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ . . . . . »	11
§ 5.	Οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν καὶ αἱ πρῶται αἰρέσεις μεταξὺ αὐτῶν . . . . . »	14
§ 6.	Περὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας . . . . . »	15
§ 7.	Λατρεία, διοικήσις καὶ ἥθη τῶν χριστιανῶν . . . »	19

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ σχίσματος τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας (313—867).

§ 8.	Ὁ χριστιανισμὸς καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες . . . . . »	22
------	--	----

§ 9. Χριστιανισμὸς καὶ Ἑλληνισμὸς. Σχέσεις Πολι- τείας καὶ Ἐκκλησίας	σελ.	25
§ 10. Αἱρέσεις	»	26
§ 11. Περὶ Οἰκουμενικῶν Συνόδων	»	29
§ 12. Α') Ἑλληγες πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκ- κλησίας	»	32
§ 13. Β') Πατέρες καὶ διδάσκαλοι εἰς τὴν Δύσιν	»	34
§ 14. Διοικήσεις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα	»	37
§ 15. Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡθὴ τῶν χριστιανῶν	»	42
§ 16. Ἐξάπλωσις τοῦ χριστιανισμοῦ. Μωσμεθανισμὸς	»	44

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

*Ἀπὸ τοῦ σχίσματος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κων-
σταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν τούρκων (867—1452)*

Α'. ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ

§ 17. Ἐναρξίς τοῦ σχίσματος μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας	σελ.	47
§ 18. Ὅριστικὸς ἀποχωρισμὸς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴν	»	50
§ 19. Ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν . .	»	51
§ 20. Καινοδοξίαι τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας	»	54

Β' ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

§ 21. Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ Ἐκκλησία	»	56
§ 22. Ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία. Βυζαντινὸς πολιτισμὸς	»	58
§ 23. Διοικήσεις τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλη- σίας καὶ λατρεία τῶν χριστιανῶν	»	61

§ 24. Τὰ ἦθη τῶν χριστιανῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Μοναχικὸς βίος	σελ. 64
§ 25. Ἐξάπλωσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλ. »	66

Γ' ΔΥΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

§ 26. Ἀκμὴ τοῦ παπισμοῦ	» 68
§ 27. Ἡ πτώσις τοῦ παπισμοῦ καὶ τὰ χρησιμοποιοθῆντα μέσα πρὸς διατήρησιν τῆς δυνάμεώς του	» 70
§ 28. Ἐκκλησιαστικὴ παιδεία τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας. Σχολαστικισμὸς καὶ Μυστικισμὸς	» 72
§ 29. Διοικήσις τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, λατρεία καὶ ἦθη τῶν χριστιανῶν	» 74

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κων)λεως ὑπὸ τῶν τούρκων μέχρι σήμερον (1453—1932).

Α' ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

§ 30. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ὑπὸ τοὺς τούρκους μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος	σελ. 77
§ 31. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ὑπὸ τοὺς τούρκους ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος	» 79
§ 32. Διοικήσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησ. »	81
§ 33. Λατρεία καὶ ἦθη τῶν χριστιανῶν	» 84
§ 34. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ παιδεία τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν	» 86
§ 35. Τὰ λοιπὰ Ὁρθόδοξα Πατριαρχεῖα καὶ αἱ αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι Κύπρου καὶ Γεωργίας	» 87

§ 36. Αί λοιπαὶ ὀρθόδοξοὶ Ἐκκλησίαι. Βουλγαρικὸν σχίσμα	σελ. 89
--	---------

Β' ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

§ 37. Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρυθμίσαις	σελ. 92
§ 38. Διδασκαλία τῶν ἀρχηγῶν τῆς μεταρρυθμίσεως »	94
§ 39. Ἀγῶνες τῶν ὁπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἰ- δρυσαις τῆς προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας	» 96
§ 40. Ἐξάπλωσις τῆς προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ ἔνεκα ταύτης ἐμφύλιοι πόλεμοι εἰς Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν	» 97
§ 41. Διοικήσεις τῶν προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν. Λα- τρεία, ἥθη καὶ παιδεία τῶν προτεσταντῶν	» 99

Γ' ΠΑΠΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

§ 42. Προσπάθειαι τῶν παπῶν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς δυνάμεώς των. Κατάργησις τοῦ παπικοῦ κράτους. »	101
§ 43. Λατρεία, ἥθη καὶ Ἐκκλησιαστικὴ παιδεία τῶν χριστιανῶν τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας	» 104

Δ' Η ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

§ 44. Ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας	» 105
§ 45. Διοικήσεις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν Πολιτείαν	» 107
§ 46. Λατρεία καὶ ἥθη τῶν χριστιανῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας	» 109

Ε' ΣΧΕΣΙΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

§ 47. Σχέσις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὸν πα- πισμὸν	112
---	-----

§ 48. Σχέσις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὴν προ- τεσταντικὴν	σελ. 113
§ 49. Σχέσις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς ἀγ- γλικανοὺς καὶ παλαιοκαθολικοὺς	» 115
§ 50. Σχέσις τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας »	117

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικών	1. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος κηρύττων τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον . . . . . σελ.	9
»	2. Διάγραμμα κατακομβῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννουαρίου ἐν Ῥώμῃ . . . . . »	12
»	3. Ὁ καλὸς ποιμὴν . . . . . »	13
»	4. Ἡ Παρθένος μετὰ τοῦ θεοῦ βρέφους καὶ τοῦ προφήτου Ἡσαίου ἐκ τῆς κατακόμβης τῆς Ἁγ. Πρισκίλλης . . . . . »	18
»	5. Ἡ δεομένη Παρθένος ἐκ τῆς κατακόμβης τῆς Ἁγίας Ἀγνῆς . . . . . »	20
»	6. Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη . . . . . »	22
»	7. Τὸ λάβαρον . . . . . »	23
»	8. Ἡ Δευτέρα Οἰκουμενικὴ σύνοδος . . . . . »	30
»	9. Ὁ Ἀμβρόσιος ἐμποδίζων τὸν Θεοδοσίον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν . . . . . »	
»	10. Χριστιανικὴ Βασιλικὴ τῶν Ε' αἰῶνος εἰς Μπίν-Μπὶρ-Κιλισέ	
»	11. Μεγαλαρρεπὴς Βασιλικὴ τοῦ Ε' ἢ ΣΤ' αἰῶνος εἰς Τουρμανὶν τῆς Συρίας	
»	12. Μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου . . . . . »	40 *
»	13. Ψηφιδωτὸν τοῦ ΣΤ' ἢ Ζ' αἰῶνος εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ . . . »	41
»	14. Ἡ Ἁγία Σοφία ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ . . . . . »	43
»	15. Ὁ πατριάρχης Φώτιος . . . . . »	47
»	16. Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Γοργοεπηκόου (Ἁγ. Ἐλευθέριος) . . . . . »	59

Εἰκὼν 17. Ὁ ναὸς τοῦ Παντοκράτορος εἰς Κων)λιν σελ.	60
» 18. Ἡ Θεοτόκος «Πορταίτισσα» τῆς Ἱ. Μονῆς Ἰβήρων . . . . . »	62
» 19. Ἡ ψηφιδωτὴ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τῆς Θεοτόκου, τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ καὶ τοῦ δεομένου αὐτοκράτορος, εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας . . . . . »	63
» 20. Ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Παύλου εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος . . . . . »	45
» 21. Μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς Λαζάνης, ὀρθομῶς Γοτθικοῦ . . . . . »	75
» 22. Ὁ Κωνσταντῖνος ΙΑ' ὁ Παλαιολόγος . . . . . »	77
» 23. Ὁ κτισθεὶς τῷ 1806 Μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἐν Αἰγίνῃ . . . . . »	82
» 24. Ἡ Θεοτόκος τοῦ Ἐ. Τζάνε . . . . . »	83
» 25. Ὁ Μητροπολιτικὸς ναὸς τῶν Ἀθηνῶν . . . . . »	110

0020556276